

Tartalom

XLVIII. ÉVFOLYAM, 4. SZÁM

1994. ÁPRILIS

BAKA ISTVÁN: Hány János búcsúpohara	3
HATÁR GYŐZŐ: Egyenes adás; A szúnyog létezés; A sze- lidség rigolyái	4
SZEPESI ATTILA: Új ikonosztáz	8
SÁNDOR IVÁN: Kerengő (Fejezet egy regényből)	10
MARSALL LÁSZLÓ: Elmaradt találkára; Önéletrajz-töre- dék	23
HORGAS BÉLA: Tartományok sejtelme; Út, gémekekkel; Prokrusztészhez	25
TANDORI DEZSŐ: A „magyar mediterráneum” (Ez-az Géczi János költészetéről)	28
GÉCZI JÁNOS: [1000 naplemente]	33
HÁSZ RÓBERT: Johannan	40

TANULMÁNY

ALFÖLDY JENŐ: Végső érv: az élet (BENJÁMIN LÁSZLÓ: Vérző zászlók alatt)	56
BOMBITZ ATTILA: A lírikus prózája (Baka István narra- tív világról)	61

NÉZŐ

JAKÓCS DÁNIEL: Bulgária nagy öreg embere	73
VALERI PETROV: Szüleim; Zsidóviccek; A bűnös; Magamnak; Belháború; Diplodocus-sírámok; Szerengeti (Rigó Béla fordításai)	77

KRITIKA

VASY GÉZA: Az életmű első fele (Markó Béla válogatott versei)	82
LADÁNYI ISTVÁN: Lexicon O. T. – egy szócikk megkísértése (Tolnai Ottó: Versek könyve)	87
ALFÖLDY JENŐ: A nem-professionista lírikus (Tóth Erzsébet: Arcod mögött május)	92
BÜKY LÁSZLÓ: Jónás Csaba: Felderítés	94
<i>Szerkesztői asztal</i>	a belső borítón

ILLUSZTRÁCIÓ

PAPP GYÖRGY grafikái a 7., 9., 24., 27., 32., 55., 72. és a 96. oldalon

DIÁK-MELLÉKLET

N. HORVÁTH BÉLA: A lírikus Babits

BAKA ISTVÁN

Háry János búcsúpohara

*Ki császárokkal paroláztam és
A világ végén lógattam le lábom
Most engem lóbál fejjel lefelé
A Nixtől prüsszentésnyire halálom*

*A Hajnalcillag csákómon a gomb
Ragyog fölöttem kőporral sikálva
Hej bolhaként elugráló napok
Viszket az egész Mindenség-kaszárnya*

*A virradatot véresre vakartam
Az én sebemből fröccsent fény az égre
Negyvenhat évem priccсэн kitakarva
Fekszem s a kürtök riadójelére*

*Várom s vezényszavakra nyergeljl lóral
Fölebred újra álmából a század
Kardot ragad s a menny Napóleonja
Mégfut előlünk nyakában a lába*

*Mint aranyórát elveszti a Holdat
Mint aranytallér elgurul a Nap
S megtorpannak a csontlovak s a holtak
Csillagkép-csatarendbe állanak*

*S feltündököl akár egy generális
Rendjellel tűzdelt zubbonya az ég
Fogd obsitod vitéz Joannes Háry
Időd kitelt meséidből elég*

*Ki császárokkal paroláztam és
A világ végén lógattam le lábom
Meglóbál most és fejjel lefelé
A Nixbe ejt le prüsszentő halálom*

HATÁR GYŐZŐ

Egyenes adás

úgy megszerettem ezt a sivárságot
a sivárság e beltenyészetét
hol mérföldekre egyebet se látok
mint négerajkú unt szájtátiságot:
líg-lődörög velem a semmi nép

(dús rasztafari fürtök bőrzekék)

kirakatszűrő viseltes kopárság
álomvilág és gyapjas kültelek
tüllfüggöny mögül kéjéhes pofát vág:
lötyög a lotyó az ékszer az álság
s a csepp lány kit stribelni küldenek

(nagyamának beillő némberek)

fényár melegség: ingatlanügynök
óvszeres óvszeres – árleszállítás:
„A VÉGTÉLET KÖZEL KRISZTUST HIDD MEG!”
táblás a baptista megnyert az ügynek:
ránkjár a jóslat ránkjár nem vitás

(gazdagodott a konfraternitás)

a turfások megtrécselik-traccsolják
lóversenyfuttatás fő nyertesét
Mázlisra rákacsintanak a kurvák:
meg sem áll s csak annál stricibb mogorvább
– kuss! – fröccsennek mellőle szertesét

(A VÉG KÖZEL úgymond a szentbeszéd)

oly emberséges kilátástalanság
s beletörődésnek mi hősie!
idementi hajótörése roncsát
betöltve a baromi lét parancsát
zsugázó bugázó zsebes csöves

(csatlakozz hozzájuk te is – siess)

irhamenekítők nyomás! mennünk kell
itt járja még a frájer-ragadás
innen a sztrüll itt idegenedünk el
szagunk-színünk-szívünkkel: mindenünkkel
CSAK NE A KRISZTUST... LEGYEN BARABÁS!

(s már egyenesben – rajtunk az adás)

A szúnyog létezés

Paul Chaulotnak

(a harcos a kézitusa elképzelt szünetében – halála előtt)

a létezés

a szúnyog létezés

a tovalétezés egy odaképzelt kertben a nyári fák terebélye alatt, ahol semmi sem történik, mert minden tovalétező jól elvan és a belekezdés visszaveszi az ingert

még ez az átröntgenező szúnyograj – annak keresztültáncolása rajtad – szúnyograjnak tárulkozó mellkas csarnokod – hasüreged szarvasiramló csobogása

még ez a méh ez az akrobatikus kettős bemutató körrepülés

ez a hangos dongás méhes csészédben/kancsódban/poharadban és az odaképzelt mellédhasaló kutya libegése

– ez is csak a mozdulatlanság dongása és lüktetése és megzűmmögtetése létkánikula

a szúnyog lüktetés löketenként, melyben minden odaképzelt áldásmondás áldott mondanivalótlanossággal teljes miként az angyalban és még a goromba keresetlenség is keresett

hiszen kezed bizalmas kulcsolom-közelsége lábad kedélyes átvetem-közvetlensége – még a lekapcsolt szóáram szünetelése sem a létáram

a létkisülés

a szívás a szüremlés

a létözön

a szúnyog lét kilüktetése a mozgás, a tett sallangja nélkül, míg észre sem veszed és egy teljes élet telt el

az odaképzelt élet

egy teljes életnyi lét odaképzelését pergetted a perctelen mézüveg idő szilánkjába beleüvegesedve oda bebábozódvá

egy teljes életnyi lét mézét a százfele-bugyborékosodó figyelmetlenségben; a feledve-eltűnődés burjانبilincsebe vert virágtesthelyzetben, annak merev lányba lapján szikrázva szanaszét és tükörnek lapjává lobbánva; az özön inger nektármagaráján rajtafelejtett hályogos révedéssel hogy vajon-avvajon

hogy tart-e vajon az odaképzelt

tart-e még az élet terebélye a létezés kertjében – a gyöngy idő

gyöngy időnek pergetése a szörnyeteg örömben, mely oly oktalán, mint az életöröm a szűnyog gyermekben és a gyermek szűnyoga bennünk; és amelynek mondására létezni árnyékunkból felidézteténk és örömének pohárnoka – edénye – kortyolgotója – utánanéző árnyékvetője vagyunk

a szűnyog létezés hogy tart-e még

A szelídség rigolyái

(vámvizsgálat az álomhatáron)

(A PIRONKODÓ, DE JAVÍTHATATLAN LELKIISMERET:)

– megtaláltam magam Teofrasztusz Karaktereiben: a mániák mániákusa vagyok; rosszabb ez a fobofóbiásnál, aki attól való féltében, hogy megijed, rémületben él: emez, a manomániás, kapva-kap az elmebajok fajtáin és ezt a kedvetlést a beleőrülésig fokozza...

(A SZEMREHÁNYÁS ROMÁNCA:)

– ó, legyen szabad még gyűlölnöm az idealistákat, körmönfont praktikáikért, amelyekkel szentséges természetűnek ismertetik el a világgal örületük Esményét

kivetnem a kvintesszencia absztraktorait, akik a májat konoid-alkúra, a vesét planparallellre nyomorítják, hogy majdan, kilencedik nemzedékében kristálytani szabályosságától bóduljon az elragadtatott világ, és mi, bádoggannában növesztett ősapák, azzal vigasztalódjunk, hogy unokáink már parallelepipedon-hassal születnek: legyen szabad utálkoznom...

(A MEGSZÁLLOTT HAJMERESZTŐ TRÉFÁLKOZÁSA:)

– utolsó bolondériám maradt még s hogy miért éppen ez a rigolya kísért?... Talán mert amolyan betetőzésféle, mint a vallások kifordítása – a feketemisék – amely már maga a nincstovább. A neve: FEKETE MÁNIA... Vágyom, örületesen vágyom a megaláztatásra!

(HADARVA, ÖNFELEDTSÉGI ROHAMÁBAN:)

– ismerem Krisztus önzését, az ő titka is ez lehetett és a megváltás jó ürügyén így élte ki örülete önzését... rettentő mánia – s z e l í d s é g !

(A KÍVÁNKOZÁS SAKÁLŐSZINTESÉGÉVEL:)

– gázoltatnom a lábak alatt és tiportatnom eszelős figyelemmel: a test elhárító rúgkapálását és minden önkéntelenségét kiölnöm már első ingerében

megérem barátaim és szeretőim jelmezes vonulását és várnom a szembesítést, amikor vérzem és szégyenkezem a pellengéren:

– „Ó, a szépreményű Elest, a menthetetlen!”

– „Megéremelném, Daméta, hogy mellészegezzenek: hittem benne!”

– „És én: aki az övé voltam, Melibeol!”

– „Már megtisztultál tőle, szép Eufroziné, amióta a szeme láttára az enyém vagy”

...így-e?! így, így! bomladozzatok csak, álmogondolataim e szép eszelőségben, bomladozzatok!...

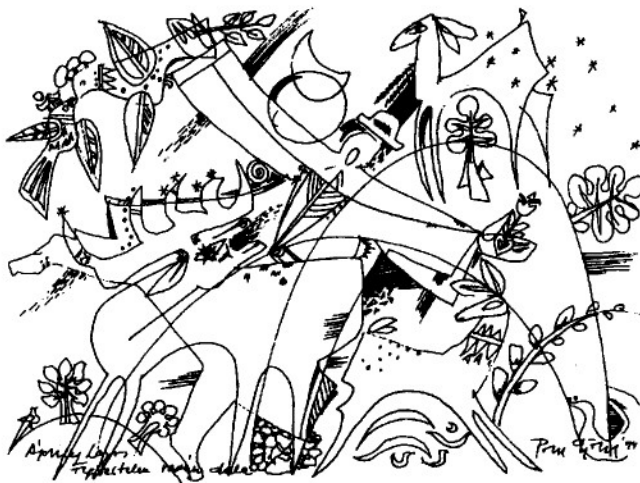
(CSECSEMŐKORI – ELMOHÓSULÓ SZÁJMOZDULAT:)

– anyám és testvéreim, azért, amit Krisztusban vétettem: tagadjatok meg a zsinagóga előtt engem és verjen ki a sokaság, tudatlanságomért

– oly törpévé törpülöm, aki a szájalomig fel nem ér, és jeltelessé, mint a keresztút haldoklója, hippokratészi arccal: vonásaim ott töredezenek az Ő kezében és a fosztogatók hiába ütögessék állam alá az alamizsnát és a gégémbe... fejedelmi örület –

(SIKOLY:)

– „megpróbálni! megpróbálni!”

SZEPESI ATTILA

Új ikonosztáz

Szentek most a kóbor ebek,
akikhez nincs könyörület.

Bósz csikaszok, eleven hullák,
járják a városvége poklát,

bújják a fogyó ligetet,
kitaszított hűségesek.

És szentek a szálás fenyők,
állnak a körfűrészt előtt,

mérgezett lombjuk felsuhog.
Szentek a bolydult szárnyasok,

szállnak a szálló ég alatt,
a varjú- és a fecskéhad,

s ahogy alattuk kéklenek,
szentek a tavak, csermelyek.

A pipacsok, a margaréták,
ahogy a rétet teleírják.

Az árnyékot bívó, konok
feketecsuhás vadkanok.

Ligetből ahogy visszanéznek,
a menekülő, veres őzek.

Szent a szélűzte ághözön
megcsillanó, ezüst fagyöngy.

A tamariszkusz illata,
a fülemüle dallama,

a sziken-lépfő sóvirág.
Szentek a tüskés csipke-fák,

*a tölgyek a domboldalon –
nincsen számukra irgalom:*

*rezgő lombjuk füstbe múlik,
ordas árnyuk toványúlik.*

*Csontvázukra vetkezően
felsuhognak elveszőben.*

*Nincs, ki zöldjük visszahozná,
vesztük titkát kibogozná.*

*Sem a fecske villám röptét,
sem a vizek csillám tükrét.*

*Csak a szél zúg, mintha szállna
álomból-szótt angyal szárnya.*

*Aztán emlékké foszlik el
az idők végéhez közel.*

SÁNDOR IVÁN

Kerengő

FEJEZET EGY REGÉNYBŐL

A hármasszítású későgót árkádok alá betörnek a narancsfák között átsuhanó fények; az asszony úgy beszél a lépések nyomán évszázadok alatt lecsiszolt kövekről, az alacsony boltívekről, mint kószálásainak otthonos színteréről. (Megelevenedik, amint) elhalad a dubrovnikai dominikánus templom főkapuja előtt, belép a kolostorudvarra, elidőzik a fehérmárvány kút mellett, egy pillantást vet a kerengő bejáratával szemközti nyitott ajtón át a kőpadozatba süllyesztett címeres, feliratos sirkövekre; a csavart oszlopok egyikéhez támaszkodva felpillant az – onnan láthatatlan – közeli erőd irányába, nem azért, mert máris hallja nyugatról a tenger kőgátnak csapódó hullámverését – csendes éjszakákon valóban hallható, de most nincs csendes éjszaka, délután van – más hangok verik fel a környéket, még a kerengő boltíveit is; robbanások, géppisztoly-sorozatok, bár most éppen szünetelnek, és a hirtelen támadt csendben mintha valóban hallatszanának a hullámok távoli hangjai, valamiféle zongorahangzás kíséretékként, amely a Ploče-kapu melletti Revelin-erőd felől szól.

Egy héttel előbb érkezett a városba. A fia, az őszi programon fellépő zenekar pianistája hívta. Bach g-moll zongoraversenyét játszották, és a fia tudta, hogy különösen szívébe fogadta az Andante-tételt. A kolostorudvarban volt a koncert, a zenekar továbbutazott Kölnbe, de ő maradt még néhány napig (habár a zavaros események áttejedése várható volt, de nem akarta elhinni, hogy a harc ide is betörhet); talált egy olcsó panziót, telefonon kért a kórházigazgatótól egy hét szabadságot, a férje nem tartózkodott otthon, éppen átment Szabadkáról Budapestre egy történészkonferenciára. Kószált a vízparton, a templomokban, a várfalak környékén, nézte a csónakokat a hajnali fényben, a délutáni fényben, az alkonyban, kiült a mólókra, felidézve magában a zongoramuzsikát, hallgatta (így) a dallam visszatérő íveit, az azonosságokat és a variációkat, elbűvölték a visszatérések, az összefonódások, a lágy és makacs ismétlődések; bárhol volt, hallotta a zongorasztót, akkor is, amikor aztán a robbanások, a géppisztoly-sorozatok, a kiáltások, a nyöszörgések, a lábdobogások szünetében a kerengő fordulójában egy sebesült fölé hajolva felpillantott; jött, érkezett a zene az erőd felől, mint korábban, átbújt a hármasszítású oszlopok között, a vonósok támadó, a zongora elszántan védekező hangzása összevegyült a robaj, a lövések, a tengerzúgás, a kiáltozás, a lábdobogás, a robbanások hangjaival, együtt szólaltatták meg a közeledő, rájuk zúduló rettenetet.

Már napok óta tartott az ostrom, mégsem volt folyamatos a háború. Mint egy lázroham, néha kitört, legyengítette a városnak a gyűlölet vírusaival megfertőzött testét. Ziháltak az épületek, fulladoztak a falak, a tornyok, lüktetett a fény az oszlopcsarnokokban, a rémület sűrű cseppekben hullott alá, ráfolyt a kikötő lépcsőire, a fatörzsekre, lerakódott a kupolákon, a bárkákon, átjárta a bolthajtásokat, a kőszentek palástjait, ismételve a kérdést, hogy mindez miért? (nem megválaszolatlanul, hanem megválaszolhatatlanul, ugyanis az már nem volt szokatlan és felfoghatatlan sem, hogy a javak elosztása robbantja ki a gyűlöletet, a pusztítást, a tömeggyilkosságokat, ezáltal

azonban a vadállatias ösztönök már nem a javak elosztásáért, hanem a hazák elosztásáért szabadultak el, mintha hazából se volna elég, mert van haza, hazább és leghazább).

A városra ereszkedő iszonyat bezárta előbb a szállására, utána az óváros kagylójába, amíg aztán a gépfegyverekkel előkészített támadás után a dominikánus kolostor kerengőjében találta magát, egy sebesült fölé hajolva, akinek a bal vállát érte a golyó. Kigombolta a sebesült zakóját (a zakóra sokáig emlékezett, jobban, mint a férfi arcára; könnyű angol szövethől készült, apró, egészen világosszürke és fekete rombuszokból álló mintával, a rombuszok sarkai egymásba értek, mint egy pettyezett felület, amelyet a fekete garbó még jobban kiemelt, olyan funkciót adva a mintázatnak, mint valamiféle hieroglif egy ősi barlang falán). A sebesült fölé hajolt, miközben egy éles kővel fölhasította a testére simuló fekete garbót, mert csak így tudott hozzáférni a sebhez. Megcsapta a vér szaga, mintha patakokban ömlött volna, holott csak szivárgott, ám a fertőző sebek bűzére emlékeztető szagot árasztott, amivel együtt ugyancsak megcsapta a férfi sűrű fekete hajának illata (valami sampon vagy kölni, talán olaj illata). A mozdulat, amivel a seb fölé hajolt, olyan lendületes volt, hogy lecsúszott a szemüvege. Nyúlt utána, rátenyerve a vértől és a lábak nyomától iszamos kövekre, visszaillesztette, de nem látott vele jól, csak annyit látott, hogy a szemüvege előtte hever, egészen közel a férfi zakójához, amelyetől, átkarolva őt, kissé megemelve a felsőtestét, már megszabadította. A férfi szemüvegét találta meg. Kicsérélte, ezzel még közelebb érezte magát a sebesülthöz, talán bennünket is felcserélhetnének, nemcsak a szemüvegünket, gondolta, hiszen őt is érthette volna a golyó, akár ugyanígy a bal vállán. Két ide nem való intellektuel, mi közük ehhez az egészhez, mi keresnivalójuk van itt?... S miközben a fehér blúzából tépést hasított, megpillantva néhány méterrel odébb az asszonyt, akit a géppisztolysorozat néhány másodperccel előbb kaszált le (mezítlábasan, koszos nyolcszattyorral a kezében, amiből félig kicsúszott egy darab száraz kenyér, holtan feküdt az oszlop mellett), rátört a hisztéria: bocsánatot kell kérnie – de kitől? hogyan? –, amiért azt gondolta, hogy mi köze neki és a karjában tartott férfinak ahhoz, ami történik... Mert hát ennek a mezítlábas asszonynak ugyan mennyivel volt több köze a rájuk törő iszonyathoz, hogy a halálával válthassa meg az ő életüket?

Átkötötte a sebesült vállát (nem jutott eszébe, hogy sajnálja a blúzt, pedig „családi darab” volt, a nagyanyjáé, bácskai himzéssel, a szekrény mélyén tartotta, két-három évenként egyszer vette fel, most is a fia kedvéért viselte, aki szerette, ha ebben hallgatja, lehetőleg az első sorból, a szabadtéri koncerteket). Férfiak rohantak el mellette, mindegyikre rákiáltott, de percek teltek el, amíg az egyik megértette, mit akar, és segített neki a sebesültet megemelni, bevinni a kolostorba, ahová a többi sebesültet is vitték. A címeres, kriptaborító márványlapokra fektették őket, menjen, ordított rá egy katona, kötözze be a többieket is (ki ez? mi köze ennek a katonának hozzá? milyen katona? máris lövésre készen tartott géppisztollyal térdel az egyik oszlop mögött; kire lő? miért lő? őt miért lövik?); látta, ahogy lassan lecsúszik, a combja körül a vértócsa; oda akart szaladni, útját állták a beözönlők, hűvös volt bent, a sebesültek elcsendesedtek, mintha inkább ámultak, semmint szenvedtek volna. A délutáni fény odakint szürkületbe váltott, homályba borult a kolostor bejárata, a gyűrűző gomolygás magába szívott mindent, magába szívta és megemésztette a köveket, a sóhajokat, áttetszővé váltak a formák, én is ilyen áttetsző lehetek, gondolta, még vagyok, még létezem, de már megindult a változás, amiben ez a gomolygás a kövekkel, a lépcsőfeljárókkal, a kikötő csónakjaival, a márványkutakkal, az erődfalakkal, az oszlopsorokkal együtt engem is beszív és nem úgy, hogy eltüntet, miként a lépcsőfeljárók,

az oszlopsorok, az erődfalak, a márványkutak, a faragott lépcsősorok sem enyésznek el, csak éppen mint valami soha le nem törölhető patinát, leplet húz mindenre a réműlet, s most már bármi történik, ez alatt roskadoznak tovább; igen, minden, ami látható, legfeljebb egy omlásnyival, egy roncsolt várfalrészlettel, egy köveket szétfreccsentő aknabecsapódás nyomával változik, de belül... bent... hol... még tovább... és látni az arcokon is... mit?... hogy átélték... és bármikor... újra... mert, ha ez megtörténhetett... akkor folyamatosan... hallotta közben a zenét... a zongorafutamot a g-mollból... de nem ott, akkor... ott már semmi mást... később, mikor visszaidézte, de nem tudta felidézni úgy, ahogy átélte a réműletet, csak a zongoraszó maradt meg... eliszonyodott (mikor visszagondolt, még akkor is), mert nem elválva a géppisztolyorozatok hangjától a variációk, és nem elkülönülve a sebesült férfinak a haja illatával egybekeveredett vére szagától a huroktémák, éppen hogy továbbkúszva ahhoz a sebesült katonához (aki az előbb rákiáltott, nem tudhatva: arra ad parancsot, hogy két perccel később majd őt is bekötözze), a vértől csúszós köveken összevérezve magát, kúszás közben nem tudta még, hogy ez a réműlet kíséri majd el mindenhová; akkor azzal sem törődött, hogy valójában mi történik (és később akár el is mosolyodhatott volna azon, ami átvillant rajta: úgyis benne lesz az útságokban, valahol majd leírják, hogy mi is történt, amiből persze nem értené meg soha, miként *abból* úgy sem érti meg senki más sem, így hát arra szorítkozhat csak, amit lát és átél most), miközben a roncsolt combú katonát kötözte; de miért gondol közben mégis a másakra, a világosszürke és fekete rombuszokkal mintázott zakójú szemüveges férfira. Úgy érezte, hogy az volt az ő megmentettje, tettének, ittlétének értelme, az eseményekben való illetékességének bizonyítéka; igen, mintha azért maradt volna a városban, hogy bekötözze, és nem a kószálásokért, a napfényes alkonyokért, a narancsfák illatáért...

Azon az estén még legalább húsz sebesültet látott el. Blúzából semmi sem maradt, csak a pulóvert viselte és a nagyanyjától örökölt, most elől összehurkolt kendőt. El innen, gondolta, abbahagyni, menekülni (semmiképpen sem haza, az otthonába, mert ez az iszonyat nem körülhatárolható, utánakúszik, ráfolyik mindenre ott is majd, de akkor hová?); mindenestre messzire kerülni ezektől a kövektől, oszlopoktól, bástyáktól és márványkutaktól, a szépséget, archaikumot, a tömör ékességeket árasztó formáktól, a fényt és a tengerzúgást magukba olvasztó felületektől, amelyeknek roncsai közé a réműlet befészkelte magát, mintha nem is a nap sugarait és a víz csobogását szívták volna be évszázadok óta, hanem a félelmet, a fájdalmat, a veszteséget; el innen (nem a szomszédba, nem vissza a szülővárosába, netán anyjának, apjának szülővárosába, hiszen azokra is ugyanígy bármelyik pillanatban rátörhet ez a téboly – miként rátört már annyiszor –, el innen ezekből a falvakból, városokból, országokból, a „régiből”, ahol egyetlen pisztolylövésre, felhívásra, az elégtételadás elmaradására, az elégtételvétel követelésére, a másira való vádló rámutatásra, védekező visszamutatásra, kúszni kezd a rettenet, és megtelnek az utcák, a terek, a kapualjak, a rakpartok, a pincék, az udvarok és a templomok menekülőkkel, fegyveresekkel, sebesültekkel, azután halottakkal, ahol ha nem is dördülnek éppen el a fegyverek, ám a gyűlölet vírusai mindent szétroncsolnak, eltömítik az élőlények közötti járatokat, behatolnak a pórusokba, a temetők csendjébe... el innen... hová?... messzire... merre?... hogyan?...). Kötözte a sebesülteket, és habár mindig a mintás zakójú férfit látta maga előtt, az elsőt, akit bekötözött – miként a testben is, amelyik beléhatolt, a kéjben, a fájdalomban, amelyet megismert, mindig az elsőre emlékezett legjobban –, ám rögződtek benne a többiek is: nem a férfiak,

a nők, a gyerekek és a katonák, akiket bekötözött, hanem a testrészek, az alsókarok, a roncsolt lábfejek, egy golyó átfúrta mellkas, kifordult gyomor, hárttyák, csontok, erek, bőr- és szőrcsomók.

Eddig is töredékek között élt, egy régi fénykép, egy levél, anyai nagyanyja arca, amint mesél a gyermekkoráról és átadja a kendőjét, a felmenői különböző városokban lévő sírjai, a palicsi kúria verandája, a régi – most a saját szobájában álló zongora –, a lőcsei ház mozaikborítása, mikor az apai nagyapja rokonságát látogatta; az emlékek fragmentumai elkeveredtek a sebesült testrészekkel. Egy hétig maradt az ostromlott várfalak között. A telefonösszeköttetés megszakadt, senkinek sem tudott hírt adni. Végre orvoskísérőnek jelentkezett egy szállítmányba, amely gyerekeket, öregeket és sebesülteket menekített ki a városból.

Fölpréseli magát a teherautóra. Megpillantja a ponyva alatt a szürke arcokat. Hallja a gyerekek ordítózását, az öregasszonyok nyöszörgését. Egy szakállas vénember lehunyja a szemét, mintha öntudatlan volna, és ráteszi tenyerét a mellére. Nem tud mozdulni. Mindkét keze testek közé szorult. Végre kihúzza a jobb karját, rácsap a kézre. A vénember felordít, a sebeit emlegeti, még mindig lehunyt szemmel. Töpreng rajta, hogy visszahelyezze-e a merev, ráncos kezét a mellére, talán így elhallgattathatná az ordítózat. A kocsik sártengeren vágnak át. Néha elakadnak. Minden zökkenésnél a lábak alá kerül valaki. Tudja, hogy van, aki ott hal meg. Fázik. Nem eszik. Meddig bírja... Országúton haladnak, hegyek között. Rendszeresen felhúzza a koróját. Van, mikor lövések érik a kocsit. Elveszti a jelentőségét, hogy aki meghal, a korábbi sebesülésébe hal bele, vagy azért, mert agyontapoossák, netán utazás közben éri egy géppuskagolyó. Éjszakánként leráncigálják a halottakat. Sietve elkaparják a testeket. Jelet nem hagynak. Határnál vannak. Egy szlovén tiszt beszédet mond. Nézi a napfényben a fák. Úgy érzi, a fák is elindulnak. Azok is menekülnek. Nemsokára Ausztriába érnek, adja elő a gépkocsivezető, élelem és szállás várja őket. Valaki azt mondja, fel kell készülni arra, hogy a táborok zsúfoltak lesznek.

A legszükségesebbet megkapják. Pokrócok, napi kétszeri meleg étel. Váratlanul langyos az idő. Az arcokon a változatlan rémület. Már csak a gyerekek ordítognak. Van, amelyik játékból. Bekötöz néhány horzsolt sebet. Segít egy szülést levezetni. Telefonálni próbál minden településről. Végre eléri a férjét. Megtudja, hogy a fia a zenekarral tovább utazott Amszterdamba. A férje azt mondja, ő még marad Szabadkán, de helyesli, ha a Wertheimben lakó rokonaihoz megy, pihenje ki magát. A következő éjszakát Alsó-Ausztriában töltik, egy barakktáborban. Ájult álomba merül, nyöszörög, néha felkiált. A tábor körül fenyveserdő. A fenyveserdőn túl falvak. A lakók tudnak a menekülttáborokról, látták őket érkezni, nem adakoztak, féltek tőlük. Egy asszony, mikor vizet kér tőle, rémülten befut előle a házba. Egy férfi azt mondja, hogy gyermekkorában is voltak a falun túl táborok, a szülei megtiltották nemcsak azt, hogy arra menjen, de azt is, hogy beszéljen róla, és ráparancsoltak a háború után, hogy felejtse el az egészet. Egy fiatalabb férfi megkérdezi a gépkocsivezetőtől, hogy ők orosz menekültek-e. Sokan érkeznek sokfelől, mondja, mit gondolnak, hadonászik a levegőben, azt hiszik, hogy ez kell nekünk, azt hiszik, hogy csak úgy, a nyakunkra jöhetnek?

Forgolódik a priccsen. Fázik a lába, csak egy pokrócot adtak. Azt álmodja, hogy másnap van, de az nem állapítható meg, hogy tegnap vagy holnap. Azt álmodja, hogy nagy tűz közepén áll, a tűz nem éget, csak világít. Messzire lát a lángok fényében; meg tud álmodni egy történetet, embereket, akik nagy távolságokról érkeznek, mintha végtelen spirális mentén haladnának, kúsznának felfelé, merülnének alá a mélységbe; ellen-

tétes irányú a mozgásuk, mégis összetalálkoznak, együtt folytatják az útjukat. Közelednek. Mint egy érzélem, betöltenek mindent. Tudja, hogy ezt csak álmodja, de attól, hogy tudja, egy síkba kerül benne az álom és az álmodás ténye, a kép átkúszik a valóságos eseményekbe, aztán visszaváltozik álommá. A tűz közepén áll, mégis fázik a lába. Tömegek vonulnak, menekülők, áttelepülők csatlakoznak hozzájuk, azok is, akiknek az otthonait az érkezők ellepik. Valamennyiük arcán félelem, mint egy azonos gumiálarc. A nyílásokban összeszorított ajkak, tágra nyitott szemek. Állandó rémült hátratekintések. Aki érkezik, attól fél, hogy utána árad az, ami elől menekül, akihez érkezik, az attól fél, hogy „ezek ide is elhozzák a zűrzavart”. Kihamvad a tűz, amelyben állt. Új tüzet álmodik. Új csoportok alakulnak. Az otthonkeresés hajtja a közeledőket. Nem vágyódnak vissza a régi lakásaikba. Mintha minden, ami az otlétüket jelentette, elenyészett volna. Leginkább az otthonlét érzése.

Azt álmodja, hogy ő is ott van a menekülők között. Ettől úgy érzi, hogy ébren van, pedig ezt most (az alsó-ausztriai menekültszálláson egyetlen pokróc alatt jéghideg lábakkal) álmodja. Egy erdőszéli fenyő alatt szeretkezik. A fekete garbós férfi betakarja a lábát a világosszürke és fekete rombuszokkal mintázott zakójával. Átkarolja a férfit, vigyázva, hogy ne érintse meg a sebesült vállát. A férfi nemi szerve merev, de nem tud élvezni. Ő azt mondja, nem baj, nem fontos, csakis ő a hibás. Ugyanolyan hidegnek érzi az ölet, mint a lábát. A férfi azt mondja, hogy nagyon szép, különösen jól áll neki a modernkeretes szemüveg, az optikai üzletek kirakatában látott egy reklámfotót, amin Sophia Loren is ilyet hord. Azt mondja, hogy a szája is nagyon szép vonalú. Ő nem mond semmit, mert eszébe jut, hogy a férjével is a legritkábban jutott el az orgazmusig, és másokkal is fiatal korában. Jó volna, ha ezzel a férfival sikerülne.

Erre az érzésre felébred. Próbál újra álomba merülni, hogy folytathassa a szeretkezést. Végre ellazul. Az eredmény után elcsitul a pokróc alatt. A lába azért hideg. Már nem áll a tűzben. De a menekülők folyamatosan érkeznek. Ezek jólöltözöttek. A legújabb divat... Farmerek, dzsekik, tépőzáras, gumitalpas cipők. Csokornyakkendők, diplomatáskák. Halványlila, vékony csíkos ingek. Olasz bőrkabátok. Érthetetlen, miért hagyták ott az otthonukat. Menekülnek? Vagy csak visszaérkeznek? Arra gondol, hogy nem tud velük beszélni. Nem azért, mert nem beszél több nyelvet. Otthon a szülők és a rokonság is beszélték a magyar mellett a németet, szlovákot, szerbet, román. Volt, aki a franciát. Olaszt. Angolt. Azért nem tud beszélni velük, mert egyik sem hallja meg a másikat. Ordítóznak. Elbeszélnek egymás mellett. Mindenkit idegen-ség vesz körül. Kirekesztettek. Mindenki azt hiszi, hogy csak ő egyedül.

Fölébred. Úgy érzi, zavartalanul folytathatja az álombeli utazást. Előhívódnak benne a megszakítatlan utazások, a temetőik színhelyei. Ha csak a négy nagyszülő sírját akarta a haláluk évfordulóján évenként felkeresni, négy határt kellett átlépni. Volt olyan dédnagyszülője, akinek csak a nevét vésték fel egy sírra, mert az elhantolási hely, falu, község, tanya már régen eltűnt. Nemcsak a térképről. Szakadatlan áttelepülések, vándorlások. Az elindulások és megérkezések eseményei. Az otthonteremtések. Az otthonvesztések. Szeretett volna újra álomba merülni, hogy megszákítsa ezeknek a képeknek a ráhullámzó sorozatát. Vicinálisok, fogatok, szekerek, homokfutók, autóbuszok, vonatok, gépkocsik, teherautók, batyuk, szatyrok, bőrröndök, hátizsákok, oldaltáskák; gyerekkori emlékek: kúriák, verandák, villák, bérházak, panellakások, útkereszteződések, soknyelvű boltfeliratok, piacok, vásári napok, népviseletek tumultusa; csendőrök kakastollai, rendőrök csákói, uniformisok paszományai, bakák köpenyei, csetnikek, uszta-sák kucsmái, partizánok pilotkái, sildes sapkák, baszksapkák,

svejcisapkák, puhakalapok, revolverek, handzsárok, gyalogsági fegyverek, kardok, szuromyok, puszkák, géppisztolyok, aknavető, gépfegyverek, kézigránatok, bombák, lágerrek, szögesdrót kerítések, barakkok, őrségek. Az előhívódott képsorok előtt nem tud álomba menekülni. Úgy érzi, ő a sebesült, és a vérzés megállíthatatlan. Nem tudja, hol a seb, csak azt, hogy kíméletlen lassúsággal elvérzik. Mindenhol ott lehet, de soha valahol. Ha ez a háború nem tör rá, akkor is... most történik: nem ezután... ha nem ezután, úgy most... készen kell rá lenni... szeretne felnevetni, hogy mibe kapaszkodik, olyan időszertűlen az idézetes.

Felkel. Hajnal van. Ködben füstölögnek a táboron túl az erdő fái. A semmi látványa. Zóna. Lassan terjeszkedik. Elborítja a barakkokat. A deszkaajtók, a kátránypapírral fedett tetők, a katonai üstök, a sárban rekedt teherautók is ködben. Mintha mégiscsak az álma folytatódna. Nem vételez csajkát. Nem áll sorba forró teáért. Valaki hívja. Át kellene kötöznie egy sebesültet. Nem megy oda. Senkihez sem szól, senkit sem akar megérteni. Begyömösözi a holmiját a vállra akasztható cipzáras szatyorba. Kimegy a kapu nélküli táborból.

Fél óra alatt az országútra ér. Angol nyelven autót stoppol. A harmadik felveszi. Nem beszél a kocsiban. Nem néz senkinek a szemébe, reméli, így nem tesznek fel neki kérdéseket, különben is attól tart, hogy ha bárki szemügyre veszi, azonnal felfedezhető a mosdatlansága; elfogyott a dezodorja, nem tudja, hogy az orrában a mások, vagy a saját izzadságszaga. Váltogatva a kocsikat, délutánra Linzbe érkezik. Megmaradt dollárjait átváltja. Útlevele nála van. Másnap eléri Würzburgot. Autóbuszra száll. Az ablakon át figyeli a tartomány kisvárosait, a falvakat. Mezőgazdasági gépek üzletei, elektronikai cikkek üzletei, élelmiszer- és dohányüzletek, Marlboro-reklámok, Coca Cola-reklámok, rágógumi-, fogpaszta-, vitamintabletta-, gyógynövény-, rádió-, televízió, video-, sportcipő-, kölni-, borotvakészülék-, arcvízreklámok, bankok, autóparkolók. Az üvegezett bejáratoknál díszfenyők, az udvarokon traktorok, fűnyírók, Volkswagen kisbuszok, Opelek, Mercedesek, Mazdák, versenykerékpárok, felhalmozott trágyakazlak, szalagfűrészek. Még nem tudja, meddig akar majd ittmaradni (azt sem tudja, hogy az unokatestvére – apai nagynénje ágáról – miképpen fogadja; még a háború után telepítették ki a családjukat Baranyából, húsz éve látogattak először vissza, akkor ismerte meg); otthontalanságérzete ezek között a házak, udvarok és gépek között felerősödik.

Most érti meg, hogy az apja miért maradt mozdonyvezető, holott gépészmérnök is lehetett volna, miért maradt ki a főiskolákról, miért nem találta helyét Belgrádban, Budapesten, Miskolcon, Temesvárott, miért utazott örökösen, miért sietett, ha csak tehette, a különböző határokon túli falvakban, kisvárosokban élő unokatestvéreihez, miért érezte legjobban magát anyai nagyszülei egykori palicsi kúriájának közelében; a közelében csak, mert a kúriát már régen államosították, gyerekotthon volt az épületben, mégis a szülei, ha csak tehették, ott a közelben töltötték szabadságuk egy részét, és ilyenkor őt is magukkal vitték. A hajdani otthon közelében kerestek kiadó szobát, naponta többször végigsétáltak a gesztenyesor mentén, beóvatkoskodtak a házba, ahol az anyja a gyerekkorát töltötte és az apjával megismerkedett, mutogatták neki – a későn született gyerekek – a szobákat, az üveges verandát, a nagy hallt, ahol (az öröklött) zongorán játszott a nagyanyja, akié a hímezett blúz is volt (amit most nem viselt, nem azért, mert nem vitte magával, hiszen Dubrovnikban fel is vette, de aztán sebkötőzésre használta a dominikánus kerengőben), akié a kendő is volt (amit viszont hol szatyrába gyömösözölve hurcolt, hol a vállára terítette).

Arra gondolt, hogy a férjét is mindig ugyanilyen hiány gyötörte, mint őt. Ment, jött, konferenciákra, előadásokra, asszonyok illata után futva (amiért nem tett neki szemrehányást, hiszen ő is próbálta különböző ágyakban feledni otthontalanságát, habár ezek a kísérletek sohasem hoztak számára örömet, sőt – bizonyára az esztelen igyekezettől, hogy meghitt kapcsolatba fészkelje be magát – sorozatos kudarcok érték; így szokott rá, hogy ne is a kéjt keresse, hanem legalább egy átmenetileg megnyert és rövid ideig megőrizhető test melegét, a bőr súrlódását, a tapintás örömét); hát igen, ez sem lesz más utazás, mint az eddigi céltalan utazások, gondolta, mikor az autóbusz Wertheimbe érkezett.

Nem járt még az unokatestvérénél. Tudta, hogy apja nővére már nem él, a férje se, akit a nagynénje negyvennyolc éve követett valamerre Bajorországba. Unokatestvérei már ott születtek, de aztán szétvált a család, unokanővére ide költözött. Végigment a főutcán, ápoltak, gazdagok voltak a kirakatok itt is. A ház, ahová igyekezett, az egyik emeletes épületet követő nagykeres villák között állt. A fehérmárvány kapuoszlopba süllyesztett csengő harangcsilingelést utánzott. Az unokanővére, bár csak két évvel volt nála idősebb, szikár falusi öregasszonynak látszott. Munkakötény volt rajta, gumikesztyűs kezében metszőolló. A ház mögül érkezett a kertből, amelynek végében istállók álltak. Később az ólakat is megpillantotta, a hatalmas fagereblyéket, a fűnyírókat, ekéket meg a garázsokat. Az asszony összecsapta a kezét – „Jezsus Mária” –, ahogy az anyjától tanulta. Átölelte, de két vállát szorítva azonnal eltolta magától, mint aki szemrevételezi. Mindezt együtt lassítva és kinagyítva látta, mint egy filmen: a vékony, szíjhoz hasonló, kissé lilás, ívelés nélküli ajkak egymásra feszülnek, s ezzel együtt jár, hogy az orcák kimerevednek, a feszes bőr tovább mélyíti az orrtól a szájsarkokig haladó ráncokat, miközben a két szemöldök kissé felhúzódik; a pillantásban a meglepetést, az érdeklődést bizonytalanság váltja fel, amiben – a reagálások szokatlanul sokféle variációinak nyomán – megjelent az, aminek a változataival az elmúlt napokban volt módja találkozni; megjelent a félelem. Aztán, mint egy makacs állat, amelyik odakuporodik és nem mozdul, ott is maradt, holott nem győzte ismételni – még jó néhány magyar szót is használva –, hogy mennyire örül az érkezésének, milyen jól tette, hogy hozzájuk jött, akart is már írni nekik, hogy jöjjenek bátran ide hozzájuk, az újságokban olvasták, mi történik, a televízió képeket is mutat minden nap, igaz-e, hogy a strandokat is szétlőtték, hová mennek akkor nyáron, már kétszer is voltak az Adriánál, olyan szép és igazán olcsó...

A konyhába vezette. Forró teát készített. Ő meg nem tudott szabadulni az érzéstől, hogy nem akarja a szobába beengedni. Vajon azért érzi így, mert a tekintetéből, habár folyamatosan mosolygott és hadarva beszélt a családjáról, mint aki nem akar alkalmat adni arra, hogy ő kezdje el élményeit elmondani (vagyis önvédelem folyt rendkívüli energiákkal), nos nem tudta, vajon az unokanővére tekintetébe magát befészkelő félelem keltette fel benne az érzést, hogy távol akarja őt tartani a konyhán túli családi világtól, vagy egyszerűen ez itt a szokás, itt folyik az asszonyok élete, talán nincs is éppen senki más a házban. Megitta a teát. Sok cukorral, sok citrommal. Megkérdezte, megfürödhet-e. Szándékosan nem mondta, hogy nem akar a terhükre lenni. Hát nem, gondolta, nem fogok szabadkozni. Az unokanővére kisietett, akkor ő máris leengedi a vizet, és készíti neki a törülközőt. Talán azt várta, hogy beszélgetünk, gondolta megenyhülve, biztos sokat van egyedül.

Csak ne érzékenyülj el, csak ne kezd a végén még őt sajnálni, te hülye. Megnézte az arcát a fürdőszobatükörben. Nem kedvelte ezt a szemüveges arcot. A keret zártabb-

nak, összefogottabbnak mutatta az arcvonásait. Van ettől a megjelenésében valami attrakcióhoz hasonló (mintha jelmez lett volna a szemüveg, tekintélyt adó, érdeklődést felkeltő rekvizitum); pedig nem a hiúság, nem a tetszeni akarás vágya vezette, amikor kiválasztotta (Úristen, lehet, hogy az ilyesmi teljesen kivesszett belőlem negyvenkét éves koromra?); a betegek előtt akart összefogottabbnak látszani, a kollégák előtt zártabbnak.

Levette a szemüveget. Massza lett az arca. A tükör beparásodott a forró víz gőzétől, de tudta, hogy nem a pára az oka annak, hogy minden homályba borult előtte, a három dioptria hiányzik. Viszont a homályban megjelent előtte a mintás zakót viselő férfi (ám valahogy megváltozva; rövid haj, ápolt pofaszakáll ősz hajszálak nélkül, széles ajkak, magas homlok, erős orr, teknőckeretes szemüveg); azt mondta, miközben a blúzából szakított tépessel kötözte őt: mitől ilyen ügyes maga... köszönöm... Lát valamilyen félmosolyt is az arcán, és nem tud szabadulni a hangjától. Hallja még este is a vacsoraasztalnál, miközben el kell mondania az unokanővére családjának, hogy mi történt vele. Halkan beszél (folyamatosan látja közben a férfi arcát maga előtt); teli szájjal esznek, különösen a férj mohó, de a két nagyfiú is: le lehetne rajzolni őket – gondolja –, vagy inkább lefilmezni, amint a nagy sarokpad és rengeteg sütő-, főző-, forraló-, pirító-, hűtőberendezés ellenére is tágas étkezőkonyhában a margarétamintás nylonabrosszal leterített asztal fölé hajolnak; a képen kinagyítódnának az ételek szája lapátolásának elég gyors, ám mégis gépies mozdulatai, a felpillantás nélkül odavetett szavak, a hatalmas kék és rózsaszínű papírszalvéták, az asztal sarkán a fonott kosárcákban felhalmozott (az aznapi harmadik sütésből való) hatalmas zsömlék, császárszömlék, kiflik, fehér- és rozskenyérszeletek, az egymás után felnyitott sörösüvegek.

Beszél, közben a sajnálkozó, a taszító felkiáltások együtt csúsznak az átzsírosodott állakra a kanálról lefolyó főzeléssel. Arra gondol, hogy rájuk kellene ordítani, ne pofázzanak bele abba, amit mond, de közben szeretne magára ordítani, hogy ne pofázzon már tovább. Ehelyett inkább az köti le a figyelmét, hogy minduntalan kínálgatva őt az újabb és újabb fogásokkal, a zavartalanságukba azért bekúszik némi meghökkenés, ami egy-egy másodpercre hasonlóná teszi az arcukat az unokanővére arcához, akinek a tekintetén átkúszott a félelem, amikor meglátta őt... persze, igen, a strandokat is feldúlták, mondja némi elégtétellel. Csakhogy erről meg az jut az eszébe, hogy amíg itt van, a harc átterjedhet az ő szülővárosára is, *arra* az egész vidékre, sőt továbbkúszhat (át a különböző határokon, és mint egy már jóideje megbeszélte randevún, összetalálkozhat mondjuk a Kaukázus felől érkező harcok hangjaival), miközben szép tempóban eláraszt mindent a dülás, az űröket betölti a fegyverek hangja, akár ide, ebbe a konyhába is elérkezik, és akkor a televízió esti híradásainak képsorai alól nyugodtan ki lehet kapcsolni a szöveget, jön ám a hang „élőben”; lehetséges, hogy mindez megtörténik, miként az is lehetséges, hogy nem; mindazonáltal bármiként is lesz, belül közben, legalábbis őbenne, teljes lesz az eltompulás, lehet, hogy nóta, vidámság, megnyugvás (kívül), ám addigra a teljes érzéketlenséget jelentő leépülés (belül); mert benne már régen szétszakadtak az események és szétrohadtak a kapcsolatok, minden követhetetlenül egymásra kopírozódik, a rétegek szétválaszthatatlanok.

Este, miközben a vendégszoba ablakából bámulja a ház mögött a virágoskertet, a kerítésen túl az ösvényt, a patakpartot, a kanyarban, a víz túlszéljén a régi malom egyetlen lámpával megvilágított felsőlégi tömbjét, látja a saját történeteinek szaggatott képeit is. Bevillan: nem tudja, hogy milyen nyelven beszélt, miközben kötözte a vállsebet... lehet, hogy ez a nem tudás fészkelte bele magát olyan makacsul, hogy mind-

untalan kiválik a gomolygásból a férfi arca, amint megdicséri, és a fájdalom minden jele nélkül megköszöni a segítségét? (Az lehetetlen, hogy ne érzett volna fájdalmat; a golyó a vállcsontot érte, és nem távozott el, műtétre várt ott minden... fertőtlenítő nélkül rögtönzött kötést alkalmazott). Mikor bevitték a kolostorba, és a zakóját óvatosan összehajtván a feje alá helyezte, látta, hogy máris átvérzett a rögtönzött kötés. Megköszönte még egyszer... ebben biztos volt... Épen maradt jobb kezével leemelte a szemüvegét és feléje tartotta, mintha arra akarta volna kérni, hogy tisztítsa meg, hiszen a kerengő kövére hullva sáros lett. Őt hívták, mennie kellett, akkor következett az oszlopnál a combján megsebesült géppisztolyos katona, aztán a többiek, csak visszaintett, a férfi is intett még egyszer, mintha mondott volna megint valamit... de milyen nyelven?... miért képtelen visszaemlékezni rá? Talán ott, akkor sem foglalkoztatta... Az ilyesmi teljesen elveszítette a jelentőségét. Lehet, hogy nem is azt mondta a férfi, ami felidéződik benne... egészen mást mondott, mint amire emlékszik... lehet, hogy semmit sem mondott, csak a szemüvegével intett... lehet, hogy csak ő kívánná azt, hogy az a pár szó ott, akkor, bárcsak úgy hangzott volna el...

Nemde éppen olyan a malom sötét tömbje fölött a kiflihold meg a két csillag, mint abban a Grimm-mesében, amelytől gyerekkorában mindig megborzongott. Csak-hogy ezt a borzongást most érzi. Minden bizonnyal a kimerültségtől. Azért arra is emlékezett, hogy soha nem merete megmondani sem az anyjának, sem a barátnőinek, hogy fél attól a képtől. A (hajdani) félelmét nem volt képes senkinek a tudomására hozni; de nem is ez a fontos, hanem az, hogy közben otthontalannak érezte magát, mert nem tudta másokkal megosztani az élményeit.

Reggel az unokanővére kérdésére azt felelte: jól aludt. Az unokanővére kétoldalt arcon csókolta. Hallotta, amint a szobában arról beszél a férjével, hogy kitakarítja a két használaton kívüli emeleti szobát, mert már közeledik a nap, amikor a sógora – a férje öccse – és a felesége látogatóba érkezik; Dél-Tirolból jönnek, a férje családja még az első világháború utáni években került oda, azonkívül várnak egy rokon gyereket Litvániából, nem tudja, hogy került oda, urali német család, annyi felé jártak, hogy követhetetlen az útjuk, a lényeg az, hogy a gyerek jön.

Na nem, gondolta, ezt nem... menekültszállás készítésében azért nem működik közre. Hívta telefonon a férjét. „Pihenj, pihenj... Aludj és egyél jókat... Egyél helyettem is... A helyzet pocskék, és egyre rosszabb lesz... amíg lehet, maradok... de csak addig...” Megtudta még, hogy a fiúk Amszterdamban milyen számon érhető el. Tárcsázta a panziót. A recepciónál azt mondták, próbán vannak, az esti koncertre készül a zenekar. Autóbuszra ült. Két óra alatt Kölnbe ért, húsz perccel később a Dóm előtt állt. Nem pillantott fel. Mintha ráparancsoltak volna, és egy pisztoly csövét nyomta volna a hátába valaki – addig élsz, amíg nem pillantasz oda –, ő meg kérdezi: „de hát miért?...” (Ez a benne megszólaló kérdés maradt az egyetlen szánalmas játéka; ennyi maradt, amivel még felvidíthatná magát?... nincs... nincs... nincs más, ami visszahozhatna legalább egy kis könnyedséget az életébe; könnyelműsége már nem is gondolt, annak vége, pedig, istenem, volt olyan nevetése is, hogy nem a fiúk, hanem inkább a férfiak odakapták a fejüket, az *ilyen* nevetésre, mézes kacagásra a tapasztaltabbak figyelnek fel; valamikor tudott játszani, még a férje társaságában is, hol volt már az...)

Lassan emelte a fejét. Először a bejáratot pillantotta meg, aztán az alsó szint, az öt hasonlóan kiképzett csúcsívet. Hátralépett, mintha a keze lett volna, úgy kúszott – a kő anyagát tapintva – a tekintete egyre feljebb; megkerülte az ablakokat, a dús ornamentikájú íveket, haladt a tornyok csúcsai felé, s amikor befogta a legtávolabbi pontot

is – mint akire olyan elviselhetetlen súly ereszkedik, amely egyben emeli is –, feltárult előtte a homlokzat teljessége; akár egy zenekar, a látvány hangot adott, ő belépett a kapun a hétköznapi, semmit meg nem mutató világosságból a mindent láttató sötétbe; elárasztotta a felerősödő muzsika, a félelmét feloldó megrendülés, mint az *ittlét* megingathatatlanságának bizonyossága. Odafentről, az orgona felől, zengett a g-moll andantéja. Befogadta az alpdallam sötét hangzását, mint a makacs és kíméletlen kivilágosodás utáni vágyódást, miközben a kupola nem fényességgel telt meg – a számára legalábbis nem, mert le kellett hunynia a szemét –, hanem mintha a teremtés burkát feszítő hangzásokkal, annak a kinyilatkoztatásával (így érezte), hogy minden folytatódik (éppen) a zene sötét ragyogásában.

Próbálta racionalizálni azt, ami végbement benne. Kezdek visszacsengeni a fia szavai, a kifejezések, amelyekkel elmagyarázta, hogy *milyen* zene az, ami az ilyen érzéseket felkelti; igen, fellelkesülve ráöntötte a Bach-szótár teljességét, főképpen a g-moll andante-tétel értelmezéseinek variációit. Hosszú ideig állt a főhajóban, lassan nyitotta a szemét. Kivárta a két akkord közötti szünetet, és felpillantott. Az orgona nem szólt. Zenekar nem volt. Egyetlen magányos vonóst sem látott. Képzeletében hallotta hát a zenét? Valami megint megoszthatatlan lett? De nem másokkal. Önmaga és önmaga között... A rémület, ami ettől a felismeréstől eltöltötte, nem volt hasonló a romok, a sebesültek, a menekülők, a halottak láttán érzett rémülethez. Ez ideig nem talált senkit, akivel megossza azt, ami számára a legfontosabb volt. Lehet, hogy ezentúl már megosztanivalója sem lesz?

Kirohant. Talált egy postát. A fia már visszaért a próbáról a panzióba. Most ő mondta neki azt, amit a férjétől hallott; egyél, pihenj, pihenj helyettem is; aztán: nem, semmi baj. Miért kérdezte a fia, hogy nincs-e valami baja? Mintha óvatos lett volna a hangja, mint aki aggódik, de távolodik is, mintha hátat fordított volna neki a hangja (így érezte), mintha talán más is hallotta volna, amit ő mond, és a fia ezt szégyellné, nem is azt, amit mond, hanem azt, ahogyan mondja... a férje is ugyanígy... mintha őt csitítani kellene... kicsit tartani kellene tőle... az unokanővére tekintetében is az aggodalom... mit láthatott rajta?... mit hallhat a gyerek a hangjában?...

Jó, hogy reggel bepakolta a kevés holmiját az oldaltáskájába. Kiment a vasútállomásra. Jegyet akart venni. Nem tudta, hová. Leült a várócsarnokban. Többször megszólították. Nem válaszolt. Este lett. Éjszaka. Fázott. Elhatározta, hogy végre elindul. Jegyet vesz és elindul. De hát nem tudta, hová. Hajnalban elaludt egy padon. Arra ébredt, hogy igazoltatják. Hibátlan volt az útlevele. A rendőr megkérdezte, mit keres ott. Utazom, mondta. Hálás volt a rendőrnek. Ha nem néz rá olyan bizalmatlanul, talán sohasem jutott volna az eszébe, hogy hova váltson jegyet.

Hajnalban elindult. Másnap átszállt. Már közeledett Prágához a vonat, amikor arra gondolt, hogy talán sosem látja többé a fiát. Legalábbis hosszú ideig nem látja. Vagy azért, mert a zenekar újabb meghívásokat kap és hónapokig turnéznak Belgiumban, Dániában, Svédországban, vagy azért, mert a fia megvalósítja a régi tervét és ott marad valamelyik idegen városban egy sikeres fellépés után. Ösztöndíjat szerez, beiratkozik valami posztgraduális tanfolyamra. A hangjából is ezt érezte. Mintha búcsúzott volna, és a búcsúban nem voltak érzelmek (sem fájdalom, sem emlékek, semmi el-érzékenyülés, vagy akár megkönnyebbülés), olyanok voltak a szavai, mint akinek nincs is mitől elszakadnia, elveszítette már az odatarozás érzését bármihez, és mikor a Prága felé tartó vonat kupéjában bámulva az előváros gyárkéményeit, megértette ezt, nem fájdalmat, hiányt, veszteséget, hanem irigységet érzett; a férje szavainak az igazo-

lódását látta abban, amiről a fia hangja tudósította: hidd el Annika (csak a férje hívta így, ezen a hihetetlen és hiteltelen néven), hidd el, a gyerek számára ez az otthontalanság már olyan otthonos, amit mi nemcsak megszokni nem tudnánk, de megérteni sem, hidd el, hogy ő szeret téged, szeret engem is, szereti az otthonunkat, a várost, talán az emlékeit is, talán még a mi emlékeink sem idegenek neki, csakhogy az ő számára ez nincs ellentétben azzal, hogy bárhol otthon érezze magát, ahol egy jó hangszer mellé leülhet, hidd el, nem benned és nem bennem élnek tovább az őseink, hanem benne, azzal, hogy a természetévé lett az otthontalanság otthonossága, nem ő a kivétel, hanem mi vagyunk azok, mert egyszerűen nem vesszük tudomásul azt, ami évszázadok óta végbement a te szüleiddel, az enyéimmal, a nagyszüleinkkel és a dédszüleinkkel.

Azt már nem tudta különválasztani, hogy így gombolyítva a sohasem végiggombolyíthatót, a férje magyarázta-e ezt az Annales iskolán csiszolt tudományosságával, vagy ő érezte így egy újabb, ezúttal már lassan dőcögő vonaton Prágát elhagyva, mellékvágányok állomásain áthaladva? Fájdalmat érzett, amiért nem ment be a városba, nem sétált végig a Vencel téren, nem állt meg az óratorony előtt a harangjáték figuráit bámulva, elvegyülve a diákok között, mint tizennyolc évesen, az érettségi után, azon a ziháló, gyönyörű és baljós nyárközepi estén, amikor minden szerelmesen forrt körülötte és a július végi záporban önfelédten csókolódtak a párok, ő pedig, habár egyedül volt, mégis olyannyira velük, hogy forró volt az ő szája is, és a forróság lekúszott az ölég, elhatalmasodott rajta, mint a tömegeknek a természettel összefonódó erotikája; a diákszálláson éjszaka ott először – és úgy, ahogy társnőitől évek óta, a legtermészetesebbnek minősítve azt, ami számára rejtély volt, hallotta – egyik kezét a combjai közé dobva megkereste a ziháló bőre nyílásában a mélyben azt a pontot, amelyről hallotta, hogy ha megtalálja és matatóujjával kitarató munkát végez, megtörténik valami, amiről nem is tudta, hogy mi, de érezte, hogy ott kell megtörténnie, abban a lázas városban. Huszonöt esztendeje ennek. Most, hogy a vonat elhagyta Prágát és fájdalmat érzett, amiért viszontlátás nélkül utazott át a városon, korántsem az egykori láz töltötte el, nem az, hogy netán felidéződtek volna benne, ha végigsétál az ismerős utcákon, a régi élmények; azért töltötte el a fájdalom, hogy erről bizonyára szó sem lehetett volna, annyira távoli, annyira idegen mindaz, ami akkor történt, a kihűlt lávája maradt meg az emlékeknek. Így hát, miközben a vonat dőcögve haladt tovább kelet felé, annak a jelentősége is elveszett benne, hogy mindazt, ami az otthonossággá aszott otthontalanságról eszébe jutott, a férje magyarázta-e el neki, vagy magyarázat nélkül is érezte, habár tudomásul venni képtelen volt, miként azt is, hogy a fia most már egy, az ő számára megközelíthetetlen tartomány homályából szól, ha szól, üzen, ha üzen, jelenik meg, ha megjelenik.

Hátradólt a műbőrrel bevont ülésen. A pálya bizonyára kanyarogva vezetett, mert mindenfelől hallotta a monoton kattogást; mintha nem is egyetlen jármű, de igen sok haladna imaginárius térben (vagy mondjuk egy gömb telítődne, nemcsak ilyen szokványos vasúti járatokkal, de mindenféle járművekkel), nevetségesen lerobbant keleti gépkocsik, teherautók, motorok, kerékpárok keresztették egymás útvonalát, és miközben a forma, a sebesség, a tér és az idő, az indíték és a cél különbözött, mégis minden az útonlét neszeivel telítődött; mintha fel és alá, oda és át, lineáris és szaggatott sorozatokban, a töredékek villanásában, előre és vissza mozgott és lihegett volna, nemcsak az észlelhető tumultus, de az egész világ, minden részecske, amíg egyáltalán tud mozogni, sodródni, zuhanni, és nem dermed meg, miként azokon a képeken az élőlények, amelyek előtt a fia – az amszterdami múzeumokban – most bizonyára álldogál;

hiszen a Bosch-festményeket is először látja, a Van Gogh Múzeumban is először jár, és miközben figyel a tárlatvezető szavaira, számára minden, amit lát és hall, legfeljebb kultúra, szemben azzal, hogy az ő számára viszont attól a pillanattól, hogy először látta meg ezeket a képeket, a kultúrán át annak a kifejeződései jelentették, ami az életét is jelenti: és ez nem csekély különbség, gondolja, miközben az útonjárás sehová nem vezető zakatolását hallja, aztán a saját lépteit a város kőkockáin, és az apja jelenik meg előtte, amint elmondja, hogy fiatalon ő is járt erre – ahová most ő megérkezik (az unokatestvérei városába).

Keresi a rokonok házát, hallja közben, amint az apja arról beszél: milyen a lőcsei Szent Jakab-székesegyház, milyenek a Thurzó-ház boltívei, hallja azt is, hogy az apja a vendéglőben itt is ugyanazt a borjúszeget és vaníliás metéltet ette, amit még a szülei társaságában a szabadkai főtéren vendéglőjében evett; eszébe jut, hogy a nagynénje, aki szász asszony volt, büszkén mesélte, hogy Kosztolányi Pacsirtájában a sárszegi kaszinóban is *ilyen* borjúszeget és vaníliás metéltet ebédelt Vajkay Ákos. Retteg attól, hogy az ő (nem tudja, hányadik) unokatestvére most majd ugyanabba az étterembe viszi el, de szerencsére nem mennek oda.

Allnak a főtéren, bámulják a csupa-kő város tornyait. Eszébe jut, hogy ennyi követ ő csak Sienában látott, amitől új réteget húz az emlékezés, az apja – átvett – emlékeivel keveredő saját emlékeire; ezekben a rétegekben egymásba úsznak nem is a templomok, a dómok, a főterek, az óratornyok, a gót ívek és a barokk oltárok, hanem a megpillantásuknak, a formáiknak, az ablakaik fénytörésének az élményei, miközben megjelenik előtte a dubrovnikai dominikánus templom oszlopai között szállongó füst és por. Hallgatja az unokatestvére szavait, próbálja azonosítani a családi kötelékek alig áttekinthető láncolatát. Tehát: az apai nagyapja még a század elején elvált. Lőcséről a Bánátba, onnan Szabadkára került, újra nősült, így az ő nagyanyja a második felesége volt. Az első – ennek a fiúnak a nagyanyja – Lőcsén maradt. A vele élő fiú egy szász lányt vett feleségül, az ő fiuk egy szlovák lányt; a gyerekük a nála jóval fiatalabb tanító, akivel most a várost járják.

A temetőben, a dédnagyszülők sírjánál már voltak. Azt mondja a fiúnak: azért jött, hogy lássa, amíg láthatja, a rokonok sírját ezen a vidéken is. A tanító azt mondja, legyenek nyugodtak, ápolják a sírokat. Így mondja, jól érthető magyar szóval: *legyenek nyugodtak*; mintha erre elfelejtethetetlenül megtanították volna. Attól, hogy a fiú többes számot használt, az volt az érzése, hogy nemcsak neki szól; üzenet. Már éppen azt akarta mondani, hogy érti, köszöni és átadja mindenkinek a családból, de a fiatal tanító közbevetéssel, s prémgalléros zekéjét a hirtelen szállingózní kezdő hóban felhajtva, hozzátette – keverve a magyart német és szlovák szavakkal –, hogy *minden*, a családhoz tartozó sírt ápolnak, erre megtanították a szülei, a szüleit pedig a nagyszülők. Később azt mondta, fényképek is vannak a különböző *családi pátriákról* (így mondta), a szabadkai házról is van fotójuk...

Mutogatta a várfalakat, beszélt, nem hagyta benne leüledni a csöndet. Pedig úgy érezte, hogy az ő csöndje lehetne a válasz, de a másíknak erről fogalma sem volt. Ki tudja (gondolta), talán nekem meg arról nincs fogalmam, hogy a szóözön mögött mi húzódik, mi játszódik le őbenne, talán ugyanaz, ami bennem, csak elbeszélünk egymás mellett (miként, habár egy és ugyanazon városfallal övezve, de egymástól elszakítva, minden kapcsolat nélkül meredtek az égre a tornyok, különültek el az épületek, a valaha egymásba komponált kövek és boltozatok, akárcsak a székesegyház szószékei, oltárai, imaszékei, keresztelőkútja és freskói, amelyek olyan reménytelenül magukban

áltak, hiába kerültek ugyanazon kupola alá). A tanító mindegyik előtt megállt, sorolta a történetüket, mutatta, hová temetkeztek a Thurzók, hol állított oltárt Csáky Miklós gróf, melyik Cramer Miklós patrícius szószéke, hol emlékeztek Hunyadi Mátyásra, melyik kápolnát szentelték fel a bélpoklosoknak. Nézzed, mondta, én elmondom a gyerekeknek, hogy az alatt a százötven év alatt, amíg ez a templom a luteránusok kezén volt, a luteránusok nem nyúltak semmihez, és amikor a katolikusok győztesen visszatértek, ők is érintetlenül hagyták a luteránusok síremlékeit és építményeit... megtanították nekik az együttélés fegyelmét.

Továbbindultak a városi múzeumhoz. A fiú meg akarta mutatni az ott őrzött utolsó hóhérpallost, amellyel még 1850-ben is lecsapták az áldozat fejét. – Nézzed... nézzed csak... volt ősi törvény... polgári eskü... közös veszély idején senki sem hagyja el a falakat... aki mégis, az már nem jöhet vissza... s a vagyont is elvették... ezen ma már mindenki röhög... a gyerekek is az osztályban, ha mesélem nekik... de azért egyszerű volt...

A hó már nagy pelyhekben hullott. Nem akart tovább maradni. Nem is hívták. A tanító kikísérte a vasútállomásra. Megcsókolták egymást. Arra gondolt, hogy olyan korú, mint a fia. Ezek még nem látták egymást, és valószínűleg nem is látják majd egymást soha. Elbúcsúzott. Nem akarta, hogy a fiú észrevegye: nem tudja, hová válthat jegyet. Mire a szerelvény elhagyta a várost, a hó befedte a tornyokat, a falakat. Mintha nem is lett volna a város, csak egy álomban. Ő álmondtá?, valaki más, akinek az álmban ő is megelevenedett? Újra hallotta – most is egyszerre mindenfelől – a zakatolást, a neszeket, mintha az út állandóan kanyarodott volna. A hangok magukba szívták a többi hangot, a szélzúgást, a dobogást; lassan kúsztak bele a zakatolásba (folyamatosságukkal az állandó körbenjárás képzetét keltve, s ez nem is a térben történt; a havazás is az idő havazása volt, a dobogások pedig mintha lovasok keringtek volna makacsul körbe, immár anyagtalanná válva, mégsem ismeretlenül, csillogó vértjeikkel terhelve meg lovaikat; fújva, horkantva a táguló orrlyukaikon kicsapó apró párafelhőkben feltartóztathatatlanul robogtak, kapáló lábaik nyomában a felkavart hó gomolygása; látszottak a tornyok és a tetők, a várfalak és a boltívek, de nem lehetett tudni, vajon azok-e, amelyek éppen elmaradtak mögöttük, vagy amelyek máris feltűntek; minden fönséges, rémisztő kavargásban fulladozott és tündökölt a holdfény és a csillagfény nélküli éjszakában), s ő mindeközben utazott, menekült, hiába találkozott ismerősökkel, ismeretlennel, csak annak a felismerésére volt alkalmas, hogy – lám – azok is *ugyanúgy* botorkálnak, menekülnek, mintha mindannyian *ugyanabban* az alászállásban... nem tudva, hogy merre, de kényszerűen mégis haladva; fel kell ismernie a teljes kudarcot, ideje lezárni, ami történt, elfelejteni nem szükséges, hiszen olyan masszává sűrűsödött mindaz, ami mögötte volt, hogy alig emlékezett belőle bármire, inkább csak az egyhangú ismétlődésekre, ami mindent magába szívott (ő maga is).

MARSALL LÁSZLÓ

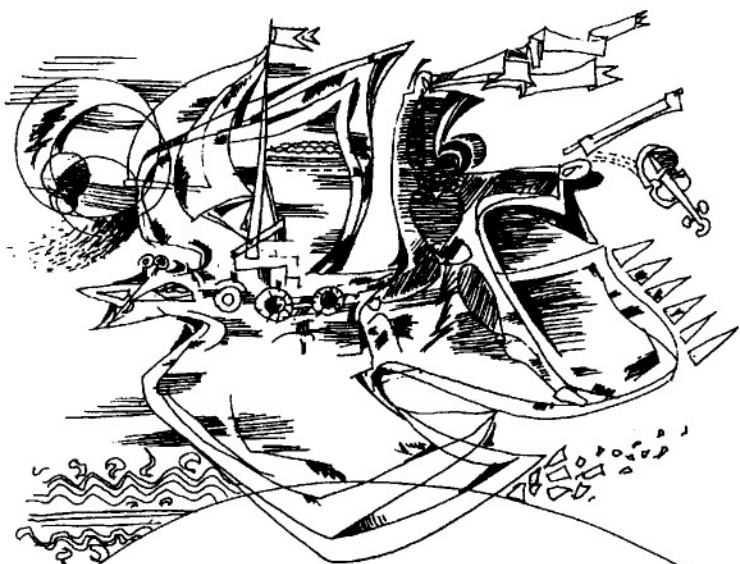
Elmaradt találkára

Ma, hozzád készültömben
 borostám borotváltam,
 s mint ördög tömjénfüstből,
 aeroszolos halálból,
 ki bajszom helyén rezgett,
 jutván agyamig bök-vers,
 röhögtem s szippantottam
 tudómre mérges masszát,
 hogy engem légi tornászt
 kerülgetett, nagy ugrót
 propán-butános knock out.
 Elképzelted, te otthon
 tükröd előtt mezítlen
 kenekepsz „palmolivos”
 vaj-puha ringló-szilva,
 rám vársz, és dobbantóján
 vágy-fenő illatoknak
 oly szférájába – röppensz,
 hol fűrj és szárnyas tigris
 méret különbség nélkül
 birbitél félálomban.
 Hát itt ülök a kádban,
 orromba zuhany-rózsa
 önti vizét, szédelgek,
 akárha inhalálnék.
 Közel tehen-istálló
 trágyadomb-esernyője
 alatt és darvadozva
 öllellek fuldokolva.

Önéletrajz-töredék

Zsiráf-nyakú kotrógép,
 habár struccot se formáz,
 „alsókenője” voltam
 volna, ám sose lettem:
 két állapot határo-
 zó leírt: az egyik:

pápaszem-hídja fölött kék
 atyaszem biztatása;
 másik: vérpiros mezben
 V. Meteor röplabdás
 ugrottam és legeltem,
 majd' szeszes eksztázisban
 pördülő labda körzet
 ében torlódó légi
 körgyűrűket habzsoltam.
 „Alsókenőből felső-
 kenőnyi” kis Elizi-
 umban csak virtuális
 gépolajos kenőcsben
 láboltam föl a létrán
 a fővezér állásba.
 Volnék „alsókenő” ma?
 vagy „felsőkenő” – csillag-
 fej szidolozva? – lettem
 ihlető gépszírokba
 tollát mártó balfácán.

Ady E. új vízzen jélel

Tom G. 1971

HORGAS BÉLA

Tartományok sejtelme

*Ahogy a szél húzogatja kifakult ujjait:
feji a májusi lég láthatatlan tógyét vagy
foghíjas gereblyeként neki-nekilódul (s közben
a sistergő fű és a lombok is mintha égnének
vagy tengerfelszín módjára fodrozódnának)*

*madárfütty-kacsakaringók bukdosnak le-föl vagy
más irányzék szerint áradnak s az időjárás-
jelentések esti térképeinél brutálisabb jóslatok
edényeit tölti színültig és loccsantja túl
megrágott peremeiken egy erő: mintha zöld
rozsszálon szipkázna most nedveket vagy
édes port, puha zajcsatornában siklana szán
és fülelen át ragadnának agyam filmjére képek,*

*vagy a gépek és népek hörgő özönében hal
lennék, hegyi Karabah és Mosztár katlanában
pörzsölt, világ vadonában kúszó-szöke nyomorult,
egy képregény héjába cementezett árnyék-szörny
sebeitől viszkető, eleség a század vályúiban;*

*mindezt ki írja vagy diktálja s hova tart?
a magam részét is, saját fényemet, bár vissza-
verődés legyen az vagy leskelődés a homály
köldöke mögül, kitalált, megálmodott –
hogyan viseljem? Belevész!*

*Mesterséges állat-
száj-vonulatok milliók vállát fordítják el egy
más tájék mintázata szerint, melyről fogalmunk
sem lehet, s bár a mi művünk, idegen, csikorog,
szomorúnak sem mondható; nincsenek szavaink,
csak a tartományok sejtelme, honnan még nem tért
meg lovon, csónakon, sem képként: utazó.*

Út, gémeikkel

*A száguldástól mocskos vonatablak
alumínium keretében, mint mozgókép
fordul el s tűnik a bodzaliget;
ifjú katonák hánynak, a WC vörös
lámpája repedt, folyik; kilenc ágbogas
cigány a kalauz szőke szakállát
tépázza; utazunk; szemben négy
alvó fej, az alagút fényollója
néma csattanással vágja le törzsüket,
aztán kiérünk: hova is? cuppanva húz
el az expressz, sebességünk hozzá
képest megkétszereződik, versenyre
kelünk; egy hang ekkor: „Két gémm röpi
étlen-szomjan a sivatag fölött már
három nap, három éjszaka”; minden
esetleges zuhanás emléke ott suhog
a medárd-napi eső függőlegeseiben,
parlagon hagyott földek, kiszült
napraforgótáblák gerincét a nedvesség
rongyai súrolják; „Az egyik gémm nem
bírná tovább, lezuhan”; flippercsengetés;
az állomásbódé fehérről tábláján a név
mint jelenés: ERCSI; a farkasvakság
szürke sávjában vagyunk, agyunk
fél és fáj, a táj filmforma felhői
alacsonyán úsznak: úri erődök; fél nyolc;
a rejtvényt fejtő fiú fülében fémkarika;
„Erre megszólal a másik gémm” s bevág-
tatunk az alkonyi lakódobozok városába,
ujjunk a gombon, már késő; GAME OVER.*

Prokrasztéshez

*itt lenni belépni szállást
kérni kapni elfogadni
és megaludni közt térni be
itt lenni belefeküdni kény-
szerültni nyúltni-zsugorodni
vagy vékonyodni-vastagodni*

mert van készség viszonzásra
itt lenni alámerülni le-
pusztulni kisodródni és
elhányódni kontár kezek
szerint sötét zuhanás
statisztikájába tékozolni
statikám kényes váltásait
ily vendégség ennyire ha-
nyag anyagtrancsírozás ezt
nem vártam ennél szebb
rendszerelemzést reméltem
itt lenni itt de nem abban
nem azzal ezen mi marad így
énem botor bizonytalan hé-
jaiból mag még vagy heg csak
már var vér seb lyuk

TANDORI DEZSŐ

A „magyar mediterráneum”

EZ-AZ GÉCZI JÁNOS KÖLTÉSZETÉRŐL

*Kaphatsz-e egy levendulaházat? G. J.**Csakígy: a kérdések kilógnak... fölé*

Amikor Géczi János – mintegy műhely-bizalmába avatva – megmutatta nekem „21 rovinj” című munkáját, majd felhatalmazott, hogy két kötete (*Mágnesmezők; Magánkönyv*) mellett a róla készülő dolgozathoz központilag (rossz szó; alapvetően; szívközel etc.) vegyem figyelembe ezt a materiát, öröm mellett azt éreztem (s ezt neki mondtam is), hogy mintha a magam Adria-vidék-élményét látnám folytatva, a Nagy Fehér Foltot (mely nálam „hagyódott”) betöltve, Géczi János tehát az én számomra (lehet, hogy másnak ez elemi erővel érdektelen ténykörülmeny) beteljesített egy lehetőséget, melyet magam „A lélek és a test” (l.: Egy talált tárgy megtisztítása, 1970–1974 – talán a közeljövőben újra megjelenik végre) hosszúversemben megéreztem, a Géczitől nem idegen „intermediális” stílusban feldolgoztam, s onnét el is hagytam, nem rekapituláltam. Így Géczi János mintegy ikertestvéri-továbbfejlesztő kapcsolatba került saját költői törekvéseimmel (illetve poétai „személyemmel”/„figurámmal”), ami nyilvánvalóan erős elfogultságot jelent (részemről, az anyag mellett). Tehát a két kötet alakú együttesről sem kritikát, a „21 rovinj”-ről végleg nem azt írok a következő (tömöríteni igyekezett) bekezdésekben, műhelyhasábokon. A „21 rovinj”-t egyébként nem e körülmények okán érzem irodalmunk jelentős eseménytörédékének. („A lélek és a test” is: törédék. Mint minden életmű-rész.)

Ha eltekintek a mellőzendőktől, vagyis a kifejtetten intermediális Géczitől, például a fakturálistól/betűrajzostól, valamint az ő „Magyar Műhely” vonzatú (hozzám igen közel álló) tevékenységétől (egyáltalán, a MM trióját s továbbiját: mind jelentősebben növekedni érzem az időben, a klasszicizálódás frissebbé teszi aktualitásukat, ami az akcionális művészetnek mindig kötelező jegye!), ha tehát csak a szorosabban vett „poétait nézzük itt, máris egy kényszerű megjegyzés tolul előtérbe: figyelni kell Géczi prózai munkásságára, ahol a hangulatrajz, a szociográfia, a pszichoriport, a tájleírás, a novellisztika egyképp elemi komponens, és ez, a betűversekkel, a nyomdai fakturalitással stb. együtt mai irodalmunk egyik legösszetettebb képződményét adja, Tarján Tamásnak igaza van tehát, hogy Gécziről (is) rég önálló tanulmánykönyvnek kellene léteznie. Ez itt vizsgálódásainkat illetően, persze, nem mérvadó szempont v. körülmény. Mégis.

A *Mágnesmezők* természetesen a maga versidomában a Géczi-prózáról jelzettek már híven mutatja. A „tenyérfényképek”, a „lekvárkozma Putroveczné olajmáza”, a „háziőz”, ugyanígy a „keletszélben” ingó „buddhák”, a „folyandár-jázmínok” nemcsak szertekalandozást (hagyjuk a tartalmi ismertetését e hosszúversnek), nem csupán sokszínűséget jeleznek és tárnak, de fölvezetői (kontrapunktosan akár) annak a mediterráneumnak, melyet nem érzékeltethetünk/nénk szó- és kifejezéskiemelésekkel (füge-rothadás, oszlopvidék, „hajnalos tengernél e megszabadító fügefafa alatt” stb.), ellenben

premisszáink alapján joggal hivatkozhatunk rájuk, mint nem véletlenszerű eligazítóinkra. A fény medúzahaja, dobogó narancsa (mint a pupillák tér-ikerpárja, hogy magunk ennél az ikerség-fogalomnál tarthassunk ki), amiképpen Géczinél is a kontinuitást, a fénybeli következetességet hangsúlyoznánk a korábbiakkal, a plaszticitást, mely kérdésesség nélkül mellőzi a fakturális elemeket, önellentmondásosan – a plaszticitás verbális! a mediterráneum a költészet „hagyományosabbja” révén él itt –, belső kontrasztokon átbukdácsoló harmónialeléssel valósul meg, Géczi tehát a „21 rovinj”-t mintegy előkészíti a *Mágnesmezők* könyvvel, hol is a 3 részegységet talán joggal neveztük egy hosszúversnek, s ahol, továbbá, a tematikai különbségek „egymás zsákmányai” (l.: selyemhernyó-sziget etc.). Nem hinnők, hogy Géczi János „tartalmait” ismertetőlegesen közölhetnénk, hiszen ennyiben feltétlenül intermedialisak ezek a szövegek: hogy plaszticitásuk épp az elmosottság, a révület-beszéd, ennek alvajáró túl-világossága, kiértéztetis realizmusa, riporteri alábukás a névvel nem körvonalazandóba.

A *Tevan Kiadónál* megjelent *Mágnesmezők* önmagában is jeles összefüggés (része), s okvetlenül rokonságot mutat a Magyar Műhely, Kassák etc. kifejezéskövetkezetességével, ám ugyanígy a valóságmegismerő-regisztráló, „vándorszem”-Géczivel is. Vándorszem, ezt mondhatjuk, mert a mozgás fókuszhangsúlyos, a „látó” a megkérdőjelezett látnokiság komplementere; Géczi János semmiféle vizionalitást nem tűr a délszakiban (melyet előkészít), ellenben a teljes fény józan bódulatát tükrözi (nem esztétikai értelemben, hanem mint intermedialis szövegfelületet létrehozó öntörvény).

Az önfeledtség kiiktatása – mely az öntörvényűséget nem a túldimenzionált (vagy épp összetört, zúzalékos) személyiség jegyeként mutatja –: a mediterráneum lírájának erezője, megelőlegezője. Mindez ismét elemien termékeny önellentmondásosságokra utal. (Természetesen: a könyv szövegeinek elolvasására utalja az olvasót. Állításaink – nem kritikát írunk, hanem intermedialitást, közteset – ellenőrizendőek!)

A *Magánkönyv* ilyen jellemző részletekkel mutat rá a fentebbiek feltételezhetőségére: az érdekesebb anyagok („csalántéat iszom / hogy megtisztuljak / és nézegetem a zöld futó / csalánszöttest” pl., vagy: „a térre én raktam két padot / én bontom a cse-resznyeágot / kikevertem a színt” stb.) korántsem mikrorealisztikus jellege a nagyobb ív igényét mégis azzal hitelesíti (pontosítja), hogy a leglényegtelenebbnek látszót is teljes ragyogásba állítja, érvényesként – az összefoglalóbb mondandó szempontjából. Mi lenne ez utóbbi, ha nem ugyanaz, ami az intermedialitást kifejtetten mutató betű- és képződményverseknél a faktúra?! Itt *fogalmi faktúra* jelenik meg, tehát elsősorban jelenítés, nem pedig tárgyközlés. De, mint mondtuk, személyfigura és alakzategyüttes azonossága (minden hiteles faktúra egyik összetevője) kizárja valamelyik „rész” (fél) törmelékességét. Tehát vagy a figura (a poéta-személy) részletezett mivolta eredendő hitelességalap, vagy a részletek hitelességalapja teremt *eleve* ilyen alakzatot (személyt), l. ezzel kapcsolatban „Hamlet” kötetem *Személy*, ill. *Nyers* c. verseit, melyek a „Lélek...” hosszúvers előzményei nálam. A rokonságot ide/ideig gyökerezőnek érzem.

A kiadásszempontúlag (jóllehet, „Veszprém”) „magánkönyv” elvezet formai (külformai, kiadás tényű) szempontból a *21 rovinj* pillanatnyi köztes állapotáig is, tehát hogy egyelőre magánjellegében kell/lehet róla végeredményként szólnunk. Mint Géczi János e pillanatban feltétlenül összefoglaló részletezettségű (l.: önellentmondások!) produktumáról. A könyv (nem könyv) alapélménye utazás. Mozcás és fókusz. Ahogy a *Magánkönyvben* „kielezi magát a csorba horizont”, valamint „a gyorslúra... biccent” (vissza), itt az oda-vissza teljesség nem enged sem híjat-csorbát, sem külön fogalmi

hangsúlyokra nem szorul, lévén, hogy itt a tájlíra „oszlopossága”, teraszossága a tárt összefoglalás, a világ mint „vidék” túlnyomó szerephez jutván. S az idő! Szintén mint oszlopsor-tagozóelem. Egy-egy nap „története” a *21 rovinj*-sorozat.

„Boldog mikor magukra mutattak a dolgok”, írja Géczy (*Magánkönyv*, 28. old.), a „21 rovinj”-ban ez a visszahajló „mutatás” elemi tény-ügy, tárgyi immár. Nem a dolgok önmozgása, hanem fókuszolás-lehetősége a mediterrán fény, helyben áll tehát, ami állandó zsongásban leledzik. Kristályos szikrázásban.

1993. július 17. és augusztus 6. között „játszódik” a hosszúvers (a ciklus; az „elbeszélés”). Néhány cím: „angolkeringő például opus magnum, 66 sor”, aztán „élet lenvers, 60 sor”, „az esernyőfaliget, 76 sor”, „tizedik fény közzöfejtés, 62 sor” stb.

A *Tevan Kiadó* szerkesztője (gondolom, Kántor Zsolt!) erős joggal s beleérzéssel beszél (lapidárisan!) „lepustult, ugyanakkor folyton újraépülő versvilág”-ról (Gécziéről, itt), ahol a valóban „meglehető, deformált alakzatok mögött” ott dereng a szintiszta költészet (a szerkesztő szava; igazolva). Igazolódva itt azzal a teljességgel is, ahogy a „21 rovinj” meneteles következetességgel is építkezik, saját széthullásáig *sem* jut sehoh; ez utóbbi, illetve a kettőnek megkísértett (romlás által is végsőkéig fenyegetett!) együttese az a mediterráneum, mely a maga földköziségevel az intermedialitásra nem szóvicc-lehetőségként utal, de „titok napvilágánál” (lásd: Musil a misztikáról). A mediterrán világ „egyszíromesője”: végtelen számú mikro-rész együttese, benne a fel nem bomlott Egész sejtelmével (a széthullt viráglombozat magá!). Széthullásig jutott világ-anyag az egységnek-látni-akart (s ezért: -bírt) nem-látomásban, azaz szem-látomásban, elme-érzékelésben. Géczy átadja magát a fényutazás fokainak, és teraszosan megműveli a (gondolom, Kántor által lepustítottnak nevezett) terepet. Különleges teljesítmény!

Klee mondta a tuniszi út után: „A színé vagyok!” Géczy mondhatja: az osztatlan-ság lett a hazám; a pusztulás-sejtelmű (és valójúi) mikro-környezet nagyobb tágassága nemcsak ív, de két végpont is: elindulás és megérkezés tájaié. A megérkezés, jellegzetes módon, közties. (Ausztriai, ha mondhatjuk gyarló jelöléssel így; „levendulás”, karsztutáni, sziklás-acélszínfüves stb.). „Vágysz a tengerre a tenger kéklúgjára”, értesülünk a versorozat elején, s hogy ez mily nagy időtávú „álom”. Közben az elemi „szorgoskodás” hallható. Érthetjük ezt bármire. A föld-szemcsézetség munkájára stb. Ember-állat automatizmusára. Eróziókra etc.

Géczy az első pillanattól tárgyáé. Nagy valóság-hűséggel közli a „szükséges” adatokat. A nap nyugtának időpontjáról, a kilométerek számáról, a sebességváltásokról stb. Ennek ellenére: áll itt (erre a szövegzetre) is, amit az intermedialisabb (párhuzamosan szövegszerű!) kötetegésről mondtunk, vagyis hogy „egy-egy versidőnyi hang marad”. Mintegy „rég holt színészek” hangja. Rétegtörténelem (színpadokél a korok, a növényzetté elevenülő ősidők ilyképp aktuálisak), térbeli kitekintés (cagnes), „néhány kitartó baszás”, a pillanat, mint áldozat – emlékek oldódnak át egyedüli jelenné. Maga a mediterráneum (mintegy „látkép a valóságról gepárdal”, íme, a kötetcímnymi valóság-hűség!), a ragyogás válik olyan eseménysorrá, mely személytelenségével szelekciótlan befogadó. Állandó szökkenés-készenlét. Kőben közt ne keress, mondom magam, s mégis: szintézis Géczinél a lapidárium („hexameter”) és a „nemzeti versidom”. Magam kritikát a teljesebb *royaume* okán írni nem szeretvén (megosztja és csorbítja a líra teljesebb birodalmának képzetét) örömmel döbbenek rá, hogy „nyugat-európai” és nemzeti versidomú verselésbe magam (is) mintegy XIX. századi költőként tévedek (haza). Géczytól ez (különbözésünk!) távol áll. Ebben „alapos” eltérésünk ad számomra egyáltalán rálátást itt.

Olyannyira mélyen azonosulok különben e fölfedezőútnyi poézissal, ami a „21 rovinj”.

„A létige a sorvégen stoppoló”, írja maga is ily kitekintésként Géczi; „ily” – amilyen ez a magunk-dolgaból-kipillantás volt. Minden alapvetéses mű (a „21 rovinj” is ilyen-yanús!) meghatározza a rá következően lehetséges módozatokat. Géczi János „21 rovinj”-a után sem lehet sok mindent úgy művelni, ahogy előtte. A napragyogásos tagoltság, ami e sorok (nem kritikusi! hanem költőtárs) írójánál abbamaradt (s jó ideig az utazás kiiktatásával járt, épp némely szárnycsapásszám okán!), majd most a leginkább a dalban folytatódott (visszavett fonál a labirintusból, kis fények teljességével, talán), Géczinél a nagy fény teraszrétegeződése (tágabb, átfoghatatlanabb kitekintés, esetleges-égek végérvény-szavú vállalása) révén valósul meg (vissza, újra etc.)

„A napvér betörhet a szemcsarnokba”, indul egy teraszor (szó szerint, ez a 2. nap címe), s íme, narancs és gömbszétrobbanás, egyben „aranyművesek kirakatait” táró fordulat. Íme, még az „olvadt mediterrán puhafém” kifejezés is (kifejtetten a tárgy jegye) előjön. A szövegben van – Géczi mondja – „túlságosan meleg”. Ennyi a révület csak, azaz: az azonosulás ily végérvényű. A táj már maga a szöveg.

Természetjegyű az anyag (a költői), itt nem lehet – egyszerűen lehetetlen! – elfelejtődnie bármi körülményemlítésnek. A szövegekörülmenyek (nem szövegekörnyezet!) anyaglétrehozóvá válnak. Géczi érzékelésében a táj is szöveggé fedeződik fel. Az intermedialitás szépséges diadala: a hibátlan épségű szöveg „nem szöveg mégsem” (nem csak az). Hanem? Dinamikája a matériának, de nem a „modernség” klasszikus, mondjuk, kassáki eszköztárának jegyében. S nem „posztmodernül”. Hanem a „hagyományos lehetőség” visszavételének PRAE-je!

Mondhatjuk így is: teljes a tobzódás... mikor azt olvassuk: „illatemplék és szétrepedt klorofillhúsú malachit”. (Vágyunk könyvként viszontlátni ezt az anyagot, hirtelen! Intermediális a vágyfelkeltés is. E szöveg lassan áthatja óhajaink világát.) Íme: „kétségtelen a környezetem” (4. nap). Megkívánás – színvariációké. E motívum áthat: megkívánjuk a szöveget. Ezért azonosulunk vele. (Mint folytatódásunkkal. Royalizmusunk...! Az egy-királyság, a líráé.) Üdvözülés színvariánsai, látjuk. Sötétedés „olvas verset”, vagy ég-kigyulás. A „hexameter”, íme, az égnek is kívánalma. A természet egyesülése a verssel – panteizmus. S mennyire idevág: „póla felett / a velencei házban / ligézik / míg csontjait számlálja / salamon / a magyar király”!

Kiról beszél? „Jelzón ült vagy egy főneven / nem tudom mi bújt belém / láttam hogyan lesz idegen / ha majd átül mellém”. Jellegetes, hogy rímes formába megy át – épp a várható idegenség kifejezésére. De ugyanazon hatások elérésére különféle eszközei vannak. Mi ér meg mit? Például egy életet is, akár? Folytatódunk *Nyers* szövegünk révén itt. Ez jó, azt érezzük, ez a vers nekünk jó!

Kapcsolódunk e megjegyzés révén dinamikájukban nézett művekkel (kritikájukkal) önérvényesítő (kritikai? esszéista? fél-szépírói törekvésekhez. A Géczi-versszövet egyesítő hatása. Tulajdonképpeni köz-nyelv. Kő-nyelv, leülepedés helye. (Főnévre stb.) Meglehető asszociáció világok lehetősége, nem azonnal. Hasonlatként sem. Hasonulásként.

Különös(-e), hogy Géczi-líra visszacsatol minket futurisztikus jelenségekhez (szó-és szervezés-használat! igen, szervezés-használat! mintha külön lenne itt „használandó”). A kővilág ragyogása, íme, nem csupán egységesít – tagol is. Mert vissza-(ki-)tagolja a már szintetizáltat (ahogy „a kassáki” már szintetizálódott mai kifejezésünkbe/n/ké), bővíti a lehetőségeket: újratömörítőleg. Ez különös jelenség. A mediterrán izzás többlete.

Tessék, maga a szöveg (talán) erről: „mi lesz / hogy a csönd magába fogadta... / aki példamutat / mi lesz a kompozícióval / a nem létező világban”. A reflexió elő-izzása, fénypercegésként, láthatatlan rovátkázású kóomlásban, pergésben. S a válasz: „(milyen lesz a nem létező világ / egy létező kompozíciónak)”. A befogadás kalandját elfogadva a Géczi-kompozíció maga teszi fel ezt a kérdést.

*

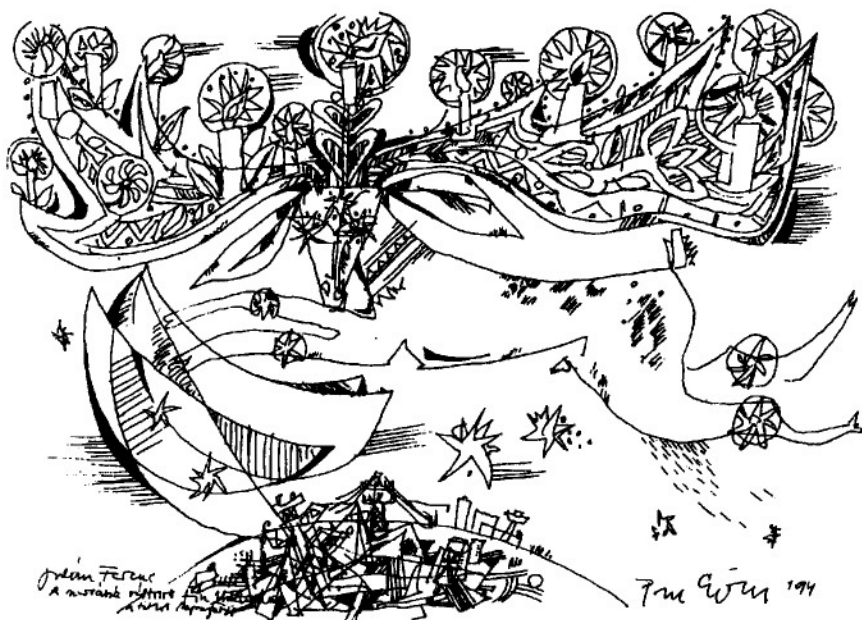
S még sorolhatnánk. Ráérezéseink válaszaira bukkanunk: „lombjából kihull”, írja Géczi, „néhány ikertűs sárga jelentéskioltság”. Mit csinálva? Ó! „Kijelölve az addig néma helyet”!

Megérkeztünk földköze-világba.

Olvasunk némán, otthon mozgunk.

Meg fogunk érkezni levendulás-létünk konzerválás-közegébe. De addig? A biztos meglét a legnagyobb kaland. A teljessé-tárás a legnagyobb elzárkózás – a csonkaságtól.

Géczi János lírája bensőséggé tett nagyepika-igény. Ennek folytatását várjuk – eredendő, ígérkező ragyogásában.

GÉCZI JÁNOS

[1000 naplemente]

46.

napsütötte szó pirul az ágvégen
 édesedik s a húsa puhul
 látod radnóti reá mutatott volna
 egy vers ezüst terébe állítaná
 ilyen az ősz a ködök előtt
 léha színekkel fényesedik
 mint kövön ülő vérpettyes bodobács
 két centivel tömörebbre húzza magát
 mind aki él s még egyszer beleforog
 a fűszagú az októberi mézpuha fénybe
 ez az ősz zöldűveg áttetsző
 szélkikezdte gyöngye szerkezetét mutatja
 a helyet ahol állhatott volna a költő

47.

megáll a harangszó harmadik
 negyedik félhangja között
 a fényképes égre pillant
 meghajol – szép és teátrális –
 átlép a röpke zsoldárba
 jobban illik a templomárny
 s ahhoz a hulló szilfalevél
 és a lány ahogy fakópiros ruhában
 eltűnik a lépcső alján
 mielőtt a szilfa fénye kibúny
 a harangszó visszaszívja
 mint a látványt az éj
 a zsoldár a zsoldárlakót

48.

fáról a kérget
 a hexametert lehántom
 alatta nyers hús
 micsoda test ez
 az enyém-e vagy a versé

micsoda test ez
 az enyém vagy vagy a versé
 micsoda test
 enyém vagy-e
 micsoda
 mics
 mi
 m

49.

rézhuzalok miatt négy év
 megérte
 a csikász-ház lakója
 a füst- és szeszködben
 azóta limonádét iszik
 hajókat húz a palackokba
 nézi a lomha lementéket
 a rézveres lányok hasán
 a hajóárbc vaskos tövén
 a laktanyák telefondrótjaiban
 a cigányszagú várfal alatt
 a telepzöld börtönrácsnál

50.

elmúlt a negyven év
 sáros eső esik
 éjjel lepte be a hó
 a bakonyt a bakonyaljat
 hólapok gyűrődnek csúsznak
 a lassú tetőkről hiába
 attól még sáros eső esik
 s albinoni boccherini
 mind akik magukat
 nem tiltották el a rádiótól
 éjszakánként hallgatom
 az 540-es hullámhosszon
 a hó alatti mocskos zuhogást

51.

lehull a pehely
 elül egy billentyűn
 elefántcsont repedt á-n
 a kotta hangjegyes ablakán

mint pehely mint billentyű mint kotta

*fölcsendül és rögvest visszahal
akár a boldogság a boldogságtanba
a pirosba a pirosban szétázó alma*

*a téli kertben a hópehely
aki egyszer magára talál
billentyűt s hangot eltalál
kítart és vétkezik és fehér*

(hol vagy te halál)

52.

*ahogy potyogtatja színfoltjait
a páva az erdőn
úgy
az óra elindul parlamenten
széles köröket sétál
betalálna a szívpitvarba
levetkőzi magáról
kényes gyöngytollát
torkáról az arab karmazsint
nem akar lenni
ősz csereerdő
se havazásban a zongora
zongorában denevér röpkülése*

53.

*találkozunk a hullt levél színében
vagy a fűzgally szomori síkátorában*

54.

*a tényezők és tények között
miközben mint a viccben lőnek
rohanva egyiktől a másikhoz
mikulásapkában fulladozva
kísér a sokkos taps
utolér a tenyerek hangja
aktuális lettem mint a tapsmester
ha hasonlatként
bekotorok hegyes pálcámmal
a helyzet odújába*

*ez nem a látvány
nincs az égeresnek vége
fuss a mondat torka véres*

55.

*hátrálok a nyári versbe
1993 július 17 – augusztus 6
nagyfülű kutyám hússól
az árnyék besakkozta
érett márványterazon
ha visszalépek a nyárba
izzó nap narancsa gurul
más költő verséből a horizontra
a rovinj 21-ben
bronzöld metafora
a harangtorony csúcsán egy alak
szemlézi a sírolt ezüst tengert
forgatja a kerek hajókormányt*

56.

*tudja mikorra érkezék
jön táskányi lexikonjával
ziláltan mint a dada
pomogátsnál a szürreál
és tudja
hogyan áll rajta a vers gúnyája
kicsit pipere kicsit kék
némileg brahms de leginkább
porcelánmáz és szabadkai
(ebből ismét kiszorult palics)
s tudja mikorra
most a veszprémi holdfogyatkozáshoz
mert belelóg a naplementékbe*

57.

*megmutatom a havazásban
a bontás tavaszi helyét
ahová azóta beköltözött
a horda
itt készültem ha nem is
nagynak de lenni pl romeónak
a rózsalonc és a meggy között*

*de mit tehetek
ha a romot már ellakták
varnyúlevés gőze száll
négy cipőtlen suhanc
énekli benne hogy tartsd
juli a pinád meg halleluja*

58.

*akár beülsz és indítasz
akár hagymát szelsz és sírsz
benne vagyunk a vers közepében
csak ez a szósebesség
a szemzug fénysója
benne vagyunk
a verset reánk csomagolják
milyen hasonlatnak lenni
milyen a papírlapon
a hortobágyi szikpadon
a rézbányában
milyen a parlamentben
ha ott de mégsem jelen*

59.

*mire vége a firenzei napnak
lippó memmi vagy fra angelico
verebek leszünk a versben
itt is ott is végünk
csivitelünk harsonák közt
szárnyszegélyünk írással futtatva
a palástbíborból csöppnyi a csőrön
ugyanabban a zuhogó aranyban
mintha föltámadnánk
pedig verebek vagyunk
báttérlények a belváros felett
minek kerülnénk az uffizibe
minek a cellulózfényben napozóra*

60.

*a költők rémesek
még ha ott ülnének a párkányokon
önfeledt nyaknyújtogatva
a fénybe esőbe hózivatarba vagy bármibe*

ott a síkos márványpárkányokon
 belekapaszkodva egy-egy puha védangyalba
 verssorba jószagú naplójegyzetbe
 megrágott végű grafitceruzába
 hol csipás hol véreres
 de rendre gyulladt szemmel
 hegyezett füllel hallgatózva a végtelenbe
 de nem
 nekik semmi sem elég
 hallani sem akarnak a jövőről
 a mandulavirágról
 a léha mondatokról
 csak enni inni s pehelytollas párnát
 a múzsát használni bejárónőnek + kurtizánnak
 a lényeg hogy tudjon gépelni
 pénzt keressen
 tessék a mecénásoknak

a költők manapság ilyenek
 szarnak a jövőre a mítoszra
 a könyvekre
 nem ingerlik egymást
 s az alkonyati neonfényben
 arról írdogálnak
 kart karba téve hogyan sétálnák
 sétálnák szét megint a kurzust
 a kövérebbje új politikusokkal

igen
 a költők ismét
 bitangok akarnak lenni
 este a forradalom után
 öltönyben táncolni végig
 a tangót

61.

szőlőt metsz a vers
 autóbust vezet konyhai turmixgépet javít
 hajtja az erőmű gázturbináit
 energiatakarékosan működik
 várja
 megválasszák
 képviselőnek hivatalnoknak

gyűjti az öltönyöket nyakkendőket
tanulmányozza a protokollt és a táncant
már tudja kik lesznek
munkatársai és tanácsosai
hogyan lassan elfelejti a ragozást
mint egy poénban a kés
ragyog és napozik
az a nagy készülődéstől van

62.

verset írok egy miniszternek
hosszút amilyen hozzája illik
széles sorokon közeledem hozzá
hódolattal és stb
várja a versemet
az én versemet is várja
még ha nem is a rádióból
sugározza önmagát feléje a vers
(de ezt a képet most hagyjam magára
egyszer majd fölhasználom:
a vers mint tenyérynyi rádióadó)
rövidhullámhosszon
mintha csak haikukat
és a miniszter mögött állók is várják
a szponzorok a kurátorok az kisestélyis ügyvivők
hosszúversem belépőjére várnak
már jövőre
jobb karomon a kikészített verssel
mint más bálozó a hosszúcombú nejével
amely azonban mégis a minisztert szólítja meg
a lépcső hegyéről némán
és már vetkezik is
hullajtja gönceit neki
ha már egyszer a miniszter
verssel kíván hálni
és éppen az én versemmel

HÁSZ RÓBERT

Johannan

I.

Ő, aki örökké hűséges volt, megbízható, gondolatban és tettekben egyaránt állhatatos, részese és tanúja a csodáknak, aki megismerte és megtapasztalta az emberfeletti jószágot és az emberi gonoszúságot; döbbsen ült a kemény szavak láttán. A használatától tövig kopott nádtoll megállt a kezében, és csak nézte, de nem értette a saját keze által leírt betűket; a szavakat, melyeknek ismerte jelentését, de melyek most mégis bonyolult, érthetetlen mondatokká szerveződtek homályos tekintete előtt. Az utolsó néhány betűn még csillogott a nedves tinta; ő írta volna ezeket a szavakat? Ő, a kiválasztott, hitteles szemtanú, akiben a valós tapasztalások egyre inkább összeolvadtak a megalázott, hitében üldözött ember látomásaival, és akiben a gomolygó ködből már csak ritkán és felismerhetetlenül bukkantak elő az események kontúrjai, úgy, ahogy megtörténtek, vagy inkább csak úgy, ahogy szerette volna, hogy megtörténjenek. Megérintette a nedves betűt a pergamenen, majd ujja hegyét maga elé emelte. Szemügyre vette, innen-onnan megvizsgálta a tintafoltot, hüvelyk- és mutatóujja közt szédörzsölte, ízlelte tapintását, mint egy óvatos kereskedő az idegen selymet.

De a tintafolt, mely ujján és a pergamenen maradt, valódi volt, akárcsak a szavak, a mondatok, vagy a nádtoll a kezében. Igaz volt, de vajon igaz-e az értelem is, amely a látszólag értelmetlen mondatokban megbújik? Ha igaz a megfogható, a kitapintható, igaz-e a megfoghatatlan is? Lopva a szemközi sarokba pillantott, a kandalló melletti homályba, ahol az idegen gubbasztott, mozdulatlanul szenderegve köpenyének széles csuklyája alatt. Úgy látszik, nem volt szemtanúja kísérletének. Milyen fehér a bőre, és milyen fehér a haja, vette észre, amint belesett a csuklya alá. Aztán akaratlanul is megérintette saját szakállát, amely szürke volt és fakó, akár a sziget esőáztatta, viharvert szikláit a parton.

Johannan megmártotta tollát a tintában, és a félig teleírt pergamentekercs fölé görnyedve várta, hogy a szavak, akárcsak az imént, önmaguktól életre keljenek.

„Olyan várat építünk mi most, amely szilárdabban fog állni a hegyeknél, és fényesebben fog ragyogni a Napnál!”, mondta Paulus régen, sok-sok évvel ezelőtt, és hosszú botját meglengette maga körül a levegőben. „Erősek leszünk, mert nálunk az igazság, és legyőzhetetlenek a hatalomban, mert az emberek hallgatnak ránk!”

Hárman bandukoltak a pamfiliai pusztaságban, a tűző nap alatt; Paulus legelől, öles léptekkel és megtelve a Szentlélekkel, mögötte Barnabás, kezében a két vizeszömlővel, és harmadikként leghátul Johannan, vállán az elemózsiaszsákkal. Rekkenő hőség ülte meg a vidéket, rezzenéstelen volt a levegő, szúrós és fojtogató. Sem emberrel, sem állattal nem találkoztak, amióta elhagyták Pergét, s ennek már két napja. Johannan fáradt volt, rettentően fáradt, saruja egyre nehezebb lett a lábán, az éles kövekkel kiszórt ösvény sem kímélte meg a talpát, és ha csak tehette, igyekezett Barnabás árnyékában maradni.

Paulus könnyedén felszökkent az egyik kiugró sziklára, és hosszú botjával lefelé mutatott, az alattuk vibráló, délibábos völgyre.

„Az Úr velünk van, és a völgyek megtelnek majd ezrekkel és tízezrekkel, akik követni fogják szavunkat. És egy király lesz, és egy nép.”

Johannan leengedte a hátizsákot, és letelepedett a földre.

„Egy nyáj és egy pásztor”, javította ki Paulust, de az most nem figyelt rá, szeme megtelt a vidék lenyűgöző látványával, és széttárta karját, mint Mózes a Sion hegyén: „Nézzétek!”, kiáltotta, „Ezt mind nekünk adta az Úr. Hogy jósággal és szeretettel uraljuk a Földet, a Föld országait és a Föld népeit. És te hegy, te égbetörő kőszikla, aki azt hiszed, hogy ha csúcsoddal az eget karcolod is, megállíthatasz engem utamon, hát tévedsz, ha azt hiszed! Tévedsz, te kőszikla! Mert nagyobb az én hitem, mint amekkora te vagy!”, majd felemelte botját, és lecsapott vele a sziklafalra. De a bot kettétört, mire Paulus elhallgatott, és néhány pillanatig döbbenetben nézte a kezében maradt csonkot.

„Fáradt vagyok”, jegyezte meg Johannan.

„Én meg éhes”, tette hozzá Barnabás.

Paulus visszaballagott a sziklatornácról, és letelepedett melléjük.

„Hát jó”, egyezett bele kelletlenül, „adjuk meg a testnek, ami a testé.”

Mialatt Barnabás körbeadta a vizesetömlőt, Johannan kipakolta az elemőzsiát.

„Csak szárított halat, meg némi sajtot tudtunk szerezni Pergében,” mutatta Johannan a zsák tartalmát; „pedig Barnabás még az ismerőseit is fölkereste, de mindenki szegény. Éheznek az emberek, Paulus.”

Paulus előrehajolt, elvett egy darab sajtot, majd mustrálgatni kezdte kezében.

„Mert mindig azoktól kértek, akik olyanok, mint ez a sajt”, fintorgott; „kemények és büdösek. Láttam én Pergében aranyat is meg selymet is, nőket és férfiakat ék-köves gyaloghintókban, magas rangú tiszteket a paloták tornácain, akik se nem büdösek, se nem éhesek.”

„Az olyanok szóba se álltak velünk, Paulus,” jegyezte meg halkán Barnabás, és kettétört egy kiszáradt halat; „Johannan a kerítésen át menekült, amikor az a római kereskedő ráuszította a kutyáit. Engem, meg, Paulus, asszonyok dobáltak meg a piacon.”

De Paulus csak legyintett, majd beleharapott a sajtba.

„Mert nem tudok bánni az emberekkel”, magyarázta; „Ti úgy beszéltek hozzánk, mint asszony az értetlen gyermekeihez, nem pedig úgy, mint akinek kezében fegyver az igazság! Gőgös, keménynyakú nép ez, úgy is kell velük bánni, keményen. Én csak tudom, hiszen őket szolgáltam. Szép az, ha megtérítitek a szegényeket, jó is az, ha a koldusok alámerítkeznek, de mi haszon van mindebből? Ha a gazdagok és a hatalmasok, akik a földeket és a katonákat uralják, ellenünk maradnak, hogyan és hol építjük majd fel Isten országát? Én mondom nektek, nélkülük nem megy. Velük se, amíg meg nem térnek, de nélkülük még annyira se. Johannan, te tudod: hát nem azt mondta a Rabbi, hogy ha tökéletes akarsz lenni, add oda a vagyonodat a gyülekezetnek?”

Johannan lenyelte a falatot, mielőtt válaszolt volna.

„Ő azt mondta, oszd szét a vagyonodat a szegények között.”

„Na látod”, bólogatott Paulus; „hát ezt mondom én is. És ezt mondjátok majd ti is, amikor megérkezünk Antiochiába, ne csak alamizsnát kunyeráljatok, mert ha koldusok maradunk és kéregetők, mint most, ki vesz bennünket komolyan? Erős szervezetre van szükségünk, hogy ellenállhassunk a viharoknak. Hiszen az Úr is azt mondta, hogy kősziklára építi a házát!”

Néhány percig csendben falatoztak tovább, aztán Johannan, mint aki megrágt a végre mondandóját, így szólt:

„De Paulus, az Úr szemében minden ember egyforma: a szegény éppúgy, mint a gazdag. Az idő rövid, ezért előbb ott kell kopogni, ahol ajtót nyitnak. A szegény ember szerény, neki még egy szó is megváltást jelenthet, de hiába döngetem én a gazdagok vaskapuit, ha a szívükön pecsét van, és lelkükben nincs semmi alázat.”

De Paulus makacsul megrázta a fejét:

„Nem érted te ezt, Johannan. A Fölkent tanítványa voltál, ismerted őt, és mégsem érted: éppen azért van a gazdagoknak nagyobb szükségük a megtérésre, mint a szegényeknek. Hisz a Rabbi is azt mondta: hogy a jó pásztor, ha a száz juhából akár egy is elveszik, nemde otthagyja mind a kilencvenkilencet, csakhogy azt az egyet visszahozza a nyájba? Hát ezt mondom én is: aki becsületes, még ha szegény is, már jó úton halad, de a fősvény és a kapzsi, aki csak a vagyonnal törődik, nem esendőbb lélek-e? Te azt mondd, ott kell kopogni, ahol ajtót nyitnak, én meg azt mondom: minél keményebb a kapu, annál inkább kell döngetni, mert nem nagyobb dicsőség-e egy ilyen ajtót kinyitni, mint egy gyékénypokrócot félrehajtani? És elég csak egy helytartót meggyőzni, megnyerted vele a népet is, vagy nem azt mondja a szólás, hogy akié a város, azé a vallás? És ha elég városunk lesz, és ha a tereket a mi templomaink díszítik majd, és ha mi osztogatjuk majd a népnek a kenyeret meg a bort, akkor nem lesz többé gazdag ember, szegény ember. De ahhoz, hogy a hatalommal kegyelmet gyakoroljunk, előbb meg kell szereznünk a hatalmat, mert – ti is tudjátok – milyen a nép? Csak a hatalomnak hisz, csak a hatalomnak fogad szót, és jobban örül a zsarnok hamis mosolyának, mint az igaz ember intésének. Ott voltál, láttad, mit tettek a Fölkenttel, pedig nála aztán igazabb ember nem élt a Földön. De dicsőítve emlegetik Cyrust, a zsarnokot, aki karddal meg vérrel adott nekik csalóka szabadságot. Be kell látnod, Johannan, olykor előbb célba érünk a hosszabb úton, mint a rövidebben. Mert hiába magyarázom én az embereknek, hogy a Szentlélek üzenetét hozom, amikor egy közülük a szemembe röhög, és azt mondja, hogy mutassam én meg neki előbb a Szentlelket, aztán majd ő is hinni fog! De ha nem hisz a megfoghatatlanban, hát akkor én majd adok neki megfoghatót, építék templomokat, oltárt emelek és áldozatot mutatok be neki, mint a pogányok teszik; ha nem hisz a szakadt ruhámnak, hát majd varratok magamnak díszes talárt, aranyozott süveget. Mert kacskaringós út vezet az emberek lelkéhez, Johannan, és ha nem tudjuk megmászni a hegyet, hogy a völgybe jussunk, hát akkor majd megkerüljük. De a hegy nem állíthat meg bennünket, mert ez a hegy nem más, mint az emberi oktalanság! De ha te azt hiszed, Johannan, hogy pusztán szép szóval, a koldusok keresztvizével meg nádtollal a kezekben felépítéd Isten országát, hát nagyon tévedsz.”

Johannan hallgatott egy ideig, megpróbálta megemésztetni Paulus szavait, de azok keményebbnek tűntek, mint a sajt a szájában.

„De mi lesz akkor,” kezdte óvatosan, „ha a templomaid túlnőnek majd rajtunk, beborítják az eget, és elveszik szemünk elől a csillagokat? Mi lesz, ha a pompa meg a hatalom mögött, a kőfolyosók meg kőtermek között elveszik a lélek? Hát nem azt mondta a Rabbi, hogy az Atya lélek, és ezért lélekben kell őt imádnunk? A lélek pedig bennünk lakozik, Paulus, bennünk, nem a templomok holt kövei között. Én a lélekben hiszek, nem a díszes termekben, a hízzett köntösökben. Abban hiszek, ami belül van, ami láthatatlan, nem abban, ami kívülről díszíti a testet. Én azt mondom neked: az emberek olyanok, mint a fa gyümölcsei: amelyik gyümölcs érett, az magától

ölünkbe hullik, íze édes, és magja új termést hoz; de az éretlen gyümölcsöt hiába vered le az ágról, keserű marad, és magja is veszendőbe megy. Van, aki megért az újjászületésre, és van, aki nem. Én azt mondom, az érett gyümölcsöt keressük, nehogy az is kárba vesszen és megrohadjon; de a zöld gyümölcsöt hagyjuk még érni. Lehet, hogy én vagyok a gyenge, de bennem nincs annyi elszántság, mint bennetek, hogy minden újabb akadályból még több erőt merítsek, engem a kudarcok csak gyengítenek, Paulus, akkora az emberekben a macacsság és a gonoszság, hogy csak felébresztik bennem kétegyemet. De ha magamban vagyok a tollal a kezemben, így igenis érzem a bizonyosságot, mert azt csakis önmagamban lelem meg, hiába keresem másokban. Mert látod, te is hiszel az Úrban, akárcsak jómagam, és mégsem értünk egyet, és csak vitatkozunk egymással, amióta elhagytuk Ciprust. De nekem veled sincs erőm vitatkozni, Paulus, nemhogy egy pogány pénzváltóval, és engem tényleg nem érdekel, ki a gazdag, ki a szegény, kinek van palotája és kinek katonája, én gyűlölöm a politizálást, Paulus, és igyekszem nem venni róla tudomást, mert hát mi lenne belőlem, ha megint csak a világi dolgokkal foglalkoznék? Én kilépni szeretnék ebből a világból, nem vakon belerohanni. Építsd csak templomaidat, Paulus, ha szükséged van arra, hogy érezd az anyagot kezeid között, akkor úgy van rendjén, hogy ezt tedd. Eddig sátrakat építettél, most templomokat akarsz emelni. De nem vagyunk egyformák, Paulus."

Amikor Johannan befejezte, Barnabás békítőleg így szólt:

"Ugyan már, miért vitatkoztok örökké, amikor ugyanazon dologban jártok mindketten? Az a baj, hogy még mindannyiunk előtt homályosak a célok, és csak annyi köztünk a különbség, hogy mindenki másképp szeretné elosztatni tekintete elől a homályt. Ha egyszer eljön a világosság, nem lesz többé helye a vitának..."

De Paulus felállt, és indulatosan közbeszólt:

"Nem, mert mindig lesznek majd Johannanok, akik azt hiszik, különbek a többségnél. Mindig lesznek fekete bárányok, akik külön legelők után vágyakoznak majd, és inkább elhagyják a nyáját, csakhogy kielégítsék falánk kétegyeiket. Akik úgy akarnak bejutni a kapun, hogy nem nyitják ki előbb az ajtót. De a nyáj mindig ki fogja szűrni a nem oda valókat, kiveti őket soraiból, még akkor is... még akkor is," fejezte be halkán, de nem pillantott Johannanra, "hogya azok tényleg különbek a többségnél."

II.

Paulus, Paulus, tűnődött magában Johannan, egyre többet gondolok rád. Nem múlik el nap, hogy ne jutnál az eszembe. Miért van ez most így, és miért nem volt így annak idején? Megöregedtem, Paulusom, arcom, mint a pergamen, a szemem is egyre nehezebben túri a betűket, csak még ezt, amit írok, befejezem, és aztán leteszem a tollat. Ígérem neked, Paulus.

De a szavak most hallgattak benne. A parázs megroppant a kandallóban, a szél megnyikordult a korhadt deszkák közt, a mécses is pislákkolt, sistergett az asztalon, de a szavak hallgattak. Várt, türelmesen, amíg a tinta meg nem száradt a toll hegyén, aztán ismét megmártotta.

De csak a tenger moraja volt hallható, a téli napforduló idejére jellemző viharral és a partot ostromló hullámaival. Meg az eső, amely többé-kevésbé szünet nélkül kopogott a tetőn a feje felett. Ki kellene mennie ismét, a hideg, nyirkos levegő talán kitisztítaná fejét az elhasznált gondolatoktól, melyek úgy rakódtak le benne, mint a penészréteg a tejescupor alján. Kint sötét van, vihar és hideg, mennydörgés és villámlás;

látnia, éreznie kellene újból a hatalmat maga fölött, hallani a magasságok üvöltő hangját, a szél veszett próbálkozásait, hogy lerepítse testét a szikláról. Ami reggel majdnem sikerült is neki, ott, a szikla peremén, a tengerbe zuhanó szakadék szélén, amikor a viharok egy vad lökésében megingott, megtántorodott a magasban, és ha nincs ott ez az idegen, hogy az utolsó pillanatban megragadja köntösénél fogva, és visszahúzza a sziklatetőre, most bizonyára nem ülne itt az asztal mellett, és nem morfondírozna magában. Óvatosan megint a kandalló felé pillantott, ahol az idegen megmozdult, lehajolt a számlóról, és egy hasáb fát dobott a tűzre. Szikrák pattantak, sercentek a homályban, és egy szemvillanásnyira úgy tűnt, mintha az idegen arca is felizzott volna a sötétben.

Amikor az a kéz ma reggel megragadta köntösét a szakadék fölött, és az utolsó pillanatban visszabilentette őt a sziklára, maga sem tudta, hogy a közeli pusztulástól átélte rémülete, vagy a váratlan megmentő iránt érzett hálája volt-e a nagyobb. Néhány pillanattal szóhoz sem tudott jutni, csak lihegett, kapkodta a levegőt, és a hátborzongató élménytől kábultan egy ideig még görcsösen kapaszkodott az idegen karjába. Rége óta nem tapasztalt már ekkora ijedelmet, legalábbis azóta nem, hogy az a félszemű, vigyorgó gladiátor Domitianus intésére felkapta őt a földről, és az aréna közepén felállított, forró üst felé kezdte vonszolni. Akkor is megragadta a félmeztelen barbár csupasz karját, de egészen más okból, mint most: eszelős rémület fogta el, amikor ráeszmélt, hogy néhány pillanat múlva nyakig benne lesz a rotyogó, forrongó olajban, és a lelátókról üvöltő, kéjsóvár tömeg fülszaggató lármája sem tudta elnyomni benne szívének őrült dobolását.

– Köszönöm – rebegte az idegennek ott a sziklán. – Köszönöm, akárki vagy is!

Az idegen nem felelt, de alaposan szemügyre vette őt, mintha nem lett volna még egészen biztos benne, hogy idejében érkezett.

– Jól vagyok, egészen jól vagyok – bizonygatta, miután már lenyugodott kissé. – Az én nevem Johannan. Még egyszer köszönöm, fiam, téged az Isten küldött.

Most volt csak ideje arra, hogy megnézzze magának megmentőjét. Magas, vékony férfi volt, nála talán egy fejjel is magasabb, szürke, bő köpenye a földet súrolta, és csuklyáját mélyen a szemébe húzta. Hogy milyen idős lehetett, azt Johannan nem tudta megállapítani, hiába fürkészett be kíváncsian a csuklya alá. Elengedte az idegen karját, és a vad szél ellen erősebb húzta köntösét. Az eső is eleredt, és Johannan fázni kezdett.

Az idegen elmosolyodott a csuklya alatt, majd megveregette Johannan vállát. – Örülök, hogy jól vagy. De mondd, mit keres egy öregember ezen a veszélyes sziklán? Miért kísérted a szerencséd?

Miért, miért, dünnyögte most magában Johannan, és töprengve nézte a toll hegyén megszáradt tintát. Talán azért, mert már semmim sem maradt, csak néhány morzsányi emlék, amivel nem tudok jóllakni. És talán abban reménykedtem, hogy a véletlen majd megteszi helyettem azt, amit én magam nem merek. De ezt csak most gondolta, ott, a sziklán nem tudott mit felelni az idegennek, csak állt zavartan a hidegben, és rettentően fázott. Hagyta, hogy ez az idegen vezesse vissza a kunyhóba, akár egy elcsatagolt gyereket az apja, hagyta, hogy tüzet rakjon helyette a kandallóban, hogy száraz pokróccal takarja be, és hogy bort forraljon a tűz fölött.

– Ki vagy te? – kérdezte dideregve a teveszőr pokróc alatt.

– Jóbarát – felelte az, miközben a piszkavassal beletúrt a parázsba, de nem fordult meg, amikor ezt mondta.

– Nekem már nincsenek barátaim – szólt halkán Johannan, és testét végigrázta a hideg. – Se jók, se rosszak.

Az idegen fűszert szórt a borba, és a fahéj édeskés illata belengte a kunyhót. – Mindenkinek van barátja – mondta, majd pusztá kézzel leemelte az edényt a tűzről, kitöltötte egy pohárba, és odanyújtotta.

Johannan felült az ágyon, elvette a poharat, és óvatosan belekortyolt. A forró ital végigcsordult a torkán, és izzó zsarátnokként állapodott meg a gyomrában.

– Ki vagy te? – kérdezte ismét, amikor az idegen visszasétált a kandalló mellé, és leült a számolyra.

– Ember, hát nem megmondtam? Jóbarát.

– Hogy lehetsz a barátom, amikor nem is ismeresz? – méltatlankodott Johannan.

– Nekem mindenki a barátom.

– Akkor bolond vagy – szögezte le Johannan. – Ha nem ismeresz engem, nem lehetsz a barátom, és ha én se ismerlek téged, hogy lehettek a te barátod?

– Hát mit vársz te egy barátótól? – kérdezte halkán az idegen. Megmentettem az életedet, vagy nem?

Johannan eltöprengett ezen egy kicsit. – Ez igaz – ismerte el végül. – Látod, milyen vagyok? Én pedig még azt sem kérdeztem tőled, éhes vagy-e. A polcon találsz halat meg kenyeret, egyebem sajnos nincs.

Az idegen egy kézmozdulattal félbeszakította:

– Ne fáradj, Johannan, nem vagyok éhes, kenyeredből, haladból nem kérek. Hanem egy szívességet tehetsz nekem.

Egy pillanatra elhallgatott, majd ezt kérdezte: – Ezeket a tekercseket, ugye, te írtad?

Johannan körbepillantott az elkezdett és félbehagyott könyvtekercsek halmazán, bólintott, majd értetlenül pillantott az idegenre.

– Akkor engedd meg, hogy beleolvassak az írásaidba – kérte az.

Johannan meghökkent a kérésen.

– Hát írástudó vagy? – kérdezte csodálkozva, aztán, mint egy nyugtalan féreg, mocomogni kezdett benne a gyanakvás. – Ki küldött ide?

– Egy jóbarát – felelte az idegen.

– Valahogy túl sok jóbarátom lett egyszeriben! – gúnyolódott Johannan, de látva, hogy ezzel nem sokra megy, inkább lekecmergett az ágyról, és kerekén megkérdezte: – Honnét tudjam, hogy nem a császár küldött, hogy kémkedj utánam?

Az idegen sóhajtott egyet, majd magyarázni kezdte.

– Johannan, Johannan, hát oly nagyra tartod magad, hogy a császár teveled foglalkozzon? Ha nagy lennél a császár szemében, kicsi lennél az enyémben. Ha a császár küldött volna, te most nem lennél itt, és az írásaidat sem kérném tőled, hanem egyszerűen a tűzbe vetném. De nem a császár küldött, és nem akarom az írásaidat tűzbe vetni, csak elolvasni. Hát olyan sokat kérek tőled?

Johannan fölállt az ágyról, tett néhány lépést a kandalló felé, aztán megtorpant.

– Akkor ki vagy te? – kérdezte harmadszor is.

Az idegen széttárta a karját, és hangjától, mely egyszeriben megváltozott, távoli lett, mint a csillagos ég, és mégis ismerős, Johannan hátán végigfutott a hideg.

– Hát tényleg nem ismeresz, Johannan?

Johannan érezte, hogy térdei megroggyannak, a pohár kiesett kezéből, koppant egyet a padlón, majd csörömpölve begurult a legközelebbi sarokba. Forogni kezdett körülötte a világ, az egész kunyhó tótágast állt, benne ő maga is. – Rabbi – suttogetta, és

térdre rogyott. De az idegen ráemelte tekintetét, és erőt öntött belé. A régi hangján szólt hozzá, azzal, amellyel a sziklán is megszólította.

– Állj fel, Johannan, hisz magad tudod a legjobban, hogy nem nagyobb a szolgál az uránál. Én nem az vagyok, akinek most hiszel, de megnyugtatlak, ő bennem van, akárcsak te is őbenne. Állj fel, Johannan!

Johannan felállt, majd az íróasztalra mutatott.

– Nézd hát meg az írásaimat, uram, ha ez az óhajod!

De az idegen így felelt:

– Ismerem az írásaidat, Johannan, ismertem, még mielőtt megírtad volna őket. Mert én vagyok az Alfa és az Omega, a kezdet és a vég; semmi sem létezik az én tudtomon kívül, mert én láttam az Elsőt, és látni fogom az Utolsót is. Azért jöttem, hogy tudtadra adjam a dolgokat, amik vannak, és amik történni fognak. Írd meg ezeket, de ne a mánap és ne a holnapnak. Úgy írd meg, hogy bárki elolvashassa, de senki se értse, mindaddig, amíg el nem jön az értelem ideje, és mondataid világitani fognak majd a sötétségben.

Johannan az asztal felé indult, de félúton megtorpant.

– Nem tudok én úgy írni, uram – fordult vissza bizonytalanul. – Öreg vagyok én már ahhoz, hogy prófétálni kezdjek.

Az idegen felállt a zsámolyról, és megkérdezte:

– Miért vagy hitetlen, Johannan? Ha én mondom, hogy írni fogsz, akkor írni fogsz. Azt hiszed, nem tudom, kiben mi lakozik?

III.

Johannan kisimította maga előtt a fölpöndörödött tekeracet, majd harmadszor is megmártotta tollát. A mécses egyre kisebb lánggal égett, olajat kellett volna tölteni az edénybe, de Johannan most nemigen ügyelt erre, kezében megmozdult a toll, eleinte lassan, óvatosan, majd egyre biztosabban, és a betűk ismét sorjázni kezdtek a pislákoló fényben.

...És amikor felbontotta a hatodik pecsétet, láttam, hogy nagy földrengés támadt. A Nap olyan lett, mint egy fekete szőrcsuha, a Hold pedig, akár a vér, és az ég csillagai lehullottak a földre, mint ahogy a fügefafa lehullatja éretlen gyümölcsét, amikor nagy szél rázza. Az ég elhúzódott, akár egy felgöngyölödő könyvtekerac, és minden hegy, minden sziget elmozdult helyéről. A föld királyai, fejedelmek és vezérek, rabszolgák és szabadok, mind elrejtőztek a barlangokban és a hegyek szikláiban, és így kiáltoztak a hegyekhez és a sziklákhöz: szakadjatok ránk, és rejtsetek el minket...

Domitianus kilépett a szószékre, megigazította fején a babérmagorlót, majd fennhangon így szólt:

„Dicső szenátorok, előkelő polgárai birodalmamnak! Rómaiak! Engedjétek meg, hogy bemutassak nektek valakit, aki bár származásában és megjelenésében nem méltó ahhoz, hogy színetek elé járuljon, megérdemli figyelmeteket. Egy zsidót küldtek nekem Efezusból, egy szemitát, azon újhítek sorából, akikről már bizonyára ti is hallottatok. Amiért ezt az egyet ide hoztattam elétek, és nem egyenesen az oroszlánjaim elé vettem, annak az az oka, hogy ez az újhítek mégsem olyan, mint a többi. Igaz ugyan, hogy ez is abban a keresztire feszített zsidóban hisz, és úgyszintén hirdeti annak szavait, mégis, én úgy vettem észre, hogy ez az ember különb a többinél. Éppen ezért, nem én

akarok dönteni a sorsáról, mert szeretném, ha lelkiismeretem tiszta maradna ebben az ügyben. Inkább döntsetek ti, dicső szenátoraim!"

Enyhe méltatlankodás hullámmal végig a padok között, de csend lett, amikor Johannant bevezették a terembe.

„Hozzátok ide fel!” parancsolta Domitianus az őrségnek, mialatt ő maga lelépett a szószékről. „Isten hozott körünkben, zsidó!” hajolt meg előtte Domitianus, a császár, amikor Johannan felállt a szószékre. Valaki felkacagott a padok közt, és Domitianus folytatta: „Látod, milyen megtiszteltetésben van részed? Nem vagy római polgár, meg sem illette a kihallgatás joga, én mégis úgy döntöttem, hogy a szenátus elé vezetlek. Szólj hát védelmedben, és ha bölcsen szólsz, ezek a dicső férfiak majd bölcsen döntenek sorsodról!”

Amióta bevezették a terembe, Johannan jószérivel föl sem mert pillantani. Most felemelte tekintetét, és szembetalálta magát a hófehér tógákkal, a piros és kék köntösökkel, a kíváncsi római arcokkal, akik őt figyelték a félkörben elhelyezett lelátókról. Nem tudta, mit mondjon, ezért inkább megkérdezte:

„Mi a vád ellenem, uram?”

Domitianus összehvonta szemöldökét, majd a szenátushoz fordult:

„Igaz is, szenátor urak, mivel vádoljuk ezt az embert?”

Néhány pillanatig csend honolt a teremben, aztán egy hang közbekiáltotta: „Felségsértéssel!”

Domitianus megcsóválta a fejét.

„Ez nem jó, uraim, mert ez az ember sem engemet, sem családomat rossz szóval nem illette.”

Nem telt el sok idő, felhangzott egy újabb kiáltás: „Hazaárulással!”

Domitianus megint megcsóválta a fejét.

„Ez sem jó, mert ez a zsidó senkivel senki ellen nem szövetekezett.”

A padok közül megérkezett a következő vád: „A római rend semmibe vételével!”

Domitianus felemelte mutatóujját.

„Nos, ez már valami. Főképp, ha figyelembe vesszük, hogy ez az ember a magán tulajdon, a vagyon és a kereskedelem ellen beszélt. Igaz-e, Johannan? Ugye, így hívnak?”

„Így uram,” Johannan szorongva figyelte, mire megy ki a játék.

„Nos hát, Johannan,” folytatta Domitianus, „meséld el az itt jelen lévő szenátor uraknak, miért is tartóztatott le téged Efezus helytartója?”

„Azért, uram,” kezdte Johannan halkán, „mert arra tanítottam az embereket, hogy vessék meg a pénzt.”

Domitianus közbeszólt: „Hangosabban, Johannan, mert a szenátor urak más dolgában nagyot hallanak!”

„Arra tanítottam az embereket,” ismételte meg hangosabban, „hogy vessék meg a pénzt!”

Moraj futott végig a padok közt, és egy vékony hang közbekiáltotta: „Hogy érted azt, hogy vessék meg a pénzt?”

Johannan úgy érezte, egyre kisebb lesz a szószéken, a terem falai összébb húzódnak, és a mennyezet már a fejét súrolja.

„Arra tanítottam az embereket”, felelte óvatosan, „hogy ne gyűjtsenek vagyont maguknak, ne kereskedjenek haszonnal egymás között, mert aki a hasznót hajtja, az a világ rabja lesz, és nem nyer bebocsátást Isten országába.”

Ismét felmorajlott a terem, valaki megint felnevetett, aztán egy szenátor felállt a helyén, és így szólt:

„Kinek a rabja lehetek én, amikor ezer embernek parancsolok, és otthon szolgálaim hada vesz körül? Én rendelkezem rabszolgáim életével, nem ők az enyémmel. Hogyan lehetek akkor én a világ rabja?”

Johannan zavarban volt, és legszívesebben kirohant volna az épületből, de összededte a bátorságát, odafordult a kérdezőhöz, és így felelt:

„A test szabad: azt teszi, amit jónak lát. De a test nem tehet sem jót, sem rosszat, csak azt cselekszi, amit a lélek megenged neki. A test nem lehet sem szolga, sem úr, mint ahogy a szekér sem irányítja önmagát, és nem ő tehet róla, ha gödörbe szalad. E világ a testek világa. És ha a lélek nem tud uralkodni a testén, nemde a test szolgálja lesz?”

De a kérdező nem hagyta magát:

„Nem értem, miről beszélsz, de az én testem azt teszi, amit én mondok neki, mint ahogy szolgálaim is azt cselekszik, amit megparancsolok nekik. Ha felemelem a serleget, nem én parancsolom meg a kezemnek, hogy ezt tegye? Vagy a kezem önmagától cselekszik?”

„Ki kéri a bort?“, kérdezte vissza Johannan. „A test vagy a lélek?”

Míg a római eltöprengett ezen, egy másik szenátor állt föl, és közbeszólt:

„Ha jól értettem, akkor te bűnnek tartod a pénzzel való kereskedést?”

„Nem tartom bűnnek,“ felelte jóindulatúan Johannan, „csak oktalanságnak. A Mester, akit az Isten küldött nekünk, így tanított bennünket: ne gyűjtsetek kincseket a földön, mert azokat rozsda emészti meg, és tolvajok kezére jut, de lelketeket gyűjtek gazdaggá, mert az ilyen kincs nem avul el, és senki tőletek el nem veheti.”

„Magyarázd meg nekem, milyen kincsről beszélsz!“, faggatta a római.

Johannan gondolkodott egy pillanatig, majd így felelt:

„Én azt a kincset neked meg nem mutathatom, de segíthetek abban, hogy megtaláld. Hagyd el vagyonedat, mindazt, ami e világban érték, kösd fel sarudat, és menj ki a pusztába, vagy menj fel a hegyekbe, és bízd Istenre napjaidat. És a kincs megadatik neked.”

„Drágán méred te a kincsedet, zsidó!“, nevetett a római. „Aranyamat és földemet adjam egy kirándulásért a hegyekben?”

„A te aranyad nem a te aranyad, és a te földed nem a te földed,“ felelte Johannan, „vagy te teremtetted őket? Te csak elvetted, ami a másé, akkor hogy kérhetem én tőled, hogy válj meg a sajátodtól? Keresd meg azt, ami valóban a tiéd, és akkor nem lesz többé szükséged sem aranyra, sem földre. Miért ékesítenéd magad más tollával?”

„Ez birtoksértés!“, kiáltotta a római. „A magántulajdonhoz való jog megkérdőjelezése!”

Az általános helyeslés lármája töltötte ki egyszerűen a termet, de az első padsorban felállt egy idős szenátor, és csendet kért.

„Aki ismernek engem, azt tartják rólam, hogy olvasott ember vagyok“, kezdte, majd így folytatta: „Volt alkalmam megismerni a zsidó írásokat is, és ha jól emlékszem, a ti szent embereteknek, Mózesnek, a többi között azt is megparancsolta az Úr, a ti Istenetek, hogy: ne lopj.”

Johannan bólintott.

„Így igaz, uram, megparancsolta.”

A római széttárta karját, és mosolyogva ezt mondta:

„De ha ez így van, és nem szabad elvenni a másét, akkor a ti Istenetek ezzel éppen hogy a magántulajdont szentesítette, nem gondolod? Nem én követek el bűnt azzal, hogy erszényemben száz aranyat hordok, hanem te, hogyha a száz aranyat elkívánod tőlem!”

Johannan sóhajtott egyet, majd így szólt:

„Látod, uram: hiába vagy olvasott, hiába van benned könyvtárnyi ismeret, ha egyszer nem érted a dolgokat. Nem azért tiltotta meg Isten a lopást, hogy neked megmaradjon a száz aranyad. A pénznek mindegy, kinél van. Azért tiltotta meg Isten a lopást, hogy ne kívánjak magamnak száz aranyat, sem tőled, sem mástól. Annak érdekében szól a parancs, akinek nincs, nem pedig annak védelmében, akinek van.”

Ekkor egy másik római állt föl, és kihívóan így szólt:

„Ide figyelj, zsidó: én azok közül való vagyok, akinek van. De embert soha meg nem öltem, másét el nem vettem, vagyonomat atyámtól örököltem. Semmi rosszat nem tettem, akkor mi az én bűnöm?”

Johannan ránézett a szenátorra, majd így felelt:

„Nincs bűnöd. Én mégis azt mondom, nem lehet becsülettel meggazdagodni. Nézzetek körül a világban: minden, ami él és mozog, egyensúlyra törekszik környezetével. Az oroszlán, ha nem éhes, nem öl. Mert hova jutna, ha minden antilopot, amelyik a szeme elé kerül, szétmaccangolna? Azt mondom, jövőre éhen halna. Csak az ember oktalanebb az állatnál, csak az ember gyűjt akkor is, amikor nincs rá szüksége. És ha az Úr gondoskodott az oroszlánról, miért ne gondoskodott volna az emberről, aki különb az ő szemében minden állatnál? Igenis, gondoskodott róla, de az embernek értelmet is adott, hogy önmaga tartsa fenn az egyensúlyt, amit ő megteremtett a számára. Ezért mondom: aki többet vesz el, mint amennyire szüksége van, az becstelenséget követ el, mert megbontja az egyensúlyt. Amiben te bővelkedsz, az valahol hiányzik. De közel van Isten országa.”

„Milyen országról beszélsz te?“, kiáltotta be egy római.

„Isten országaról,” felelte Johannan a szószekekről, odafordulva a kérdezőhöz, „amely hamarosan megvalósul majd a Földön, és amely megnyitja majd kapuit a szelédék és a szegények számára, és ahol az Úr letöröl majd szemükről minden könnyet!”

Valaki közbekiáltotta: „Őrült ez, nincs eszénél!”

Domitianus a szószeke elé lépett, és felnézett Johannanra:

„Nézz körül, zsidó! Mit látsz?”

Johannan körülnézett, majd így felelt:

„Falakat, uram.”

„Nem falakat látsz te,” vágta rá Domitianus, „hanem Rómát! A Római Birodalmat, az Impériumot, amely a Földet uralja, amelynek a népek szolgálnak, és amelynek adóznak. Hát milyen országról beszélsz te, amelyik nagyobb ennél, amelynek hatalma mérhető Róma hatalmával?”

Johannan hallgatott egy percet, aztán így szólt:

„Ami kőből épült, az csak kővel mérhető.”

Domitianus hátrált egy lépést, majd megkérdezte:

„Beismered hát, hogy semmi sem hasonlítható Rómához?”

Johannan körbepillantott a díszes teremben, látta a gőgös, öntelt arcokat, majd bólintott.

„Beismerem, uram: semmi sem mérhető Rómához.”

Domitianus hangja megenyhült, amikor megszólalt:

„A te hittársaid gyülekezetekbe tömörülnek, összeadják vagyonukat, csecsebecsét árulnak, földet művelnek és kereskednek, így tartják el magukat és egyházaikat. Ez még hagyján, mondom én, mert legalább forgatják a pénzt, és ha fogcsikorgatva is, de befizetik adójukat, és összhangban élnek a várossal, amelyben laknak. De te, Johannan, te túteszel még rajtuk is: te az alapokat akarod megbolygatni, a jólétet, amely az embereket a munkára, a törekvésre serkenti. Mivé lesz az ember, ha ellopod tőle az illúzióját, hogy egyszer majd jobban élhet? A lehetetlen után vágyakozol, Johannan, de éppen azért, mert az álmaidat kergeted, nem találok szükségesnek azt, hogy e világban éljünk feletté.”

Aztán a szenátorokhoz fordult: „Én azt mondom, urak, ti döntetek ennek az embernek a sorsáról. Hallottátok, mit mondott.”

„Halál rá!”, ordította egy hang. „Nézetei lázítók, és veszélyesek a Birodalomra!”

„Úgy van!”, kiáltották többen is. „Öld meg! Halál rá!”

Domitianus felemelte karját: „Jól gondoljátok meg, mit tesztek, szenátor urak: én azt mondom, ez az ember bűntelen. Mit vétett, amiért halnia kell?”

De a szenátorok fölpattantak helyükről, és egymást túlkiabálva követelték: „Öld meg! Lázító! Fölforgató eszméket terjeszt! A Római Jog semmibe vételét hirdeti! Forró olajba vele! Ez az! Olajba vele!”

IV.

...A gyümölcs, amelyre lelked vágyott, eltűnt, minden bőség és pompa elpusztult körülötted, és ezek soha többé nem lesznek láthatók sehol. Akik ezekkel kereskedtek és meggazdagodtak, gyötrelmétől félve távol megállnak, siránkoznak és jajgatnak: Jaj, jaj a nagy városnak, amely gyolcsba, bíborba és skarlátba volt öltözve, arannyal, drágakővel és gyönggyel volt ékesítve, mert egy óra alatt pusztult el ekkora gazdagság...

Amikor a mécses egy utolsó lobbanva kihuny az asztalon, Johannan kezében megállt a toll.

Paulus, Paulus, gondolta magában, szegény Paulus, te is meg voltál győződve a magad igazáról, akárcsak én a magaméről. És mivé lettél? És mivé lesznek majd templomaid, oszlopos csarnokaid, álmaid és városaid? Legyőzött a hegy, melyet meg akartál kerülni, rád omlott és maga alá temetett. Amikor hírért vettem, hogy megöltek, és látam a kárörvendő tömeget, ahogy kiontott véredtől megittasodva ujjong az utcákon, azt hiszem, szégyelltem magam. Mert fáj, hogy sohasem tudtalak megérteni, hogy még én is ellened beszéltem, és amikor nem kellett volna is, szembeszálltam veled, aztán mégis, amikor eljött a idő, te mutattál nekem példát. És szégyelltem magam, mert nemcsak fájdalmat éreztem halálad miatt, hanem irigyeltelek is bátorságodért, a sorsodért, amely teneked kijutott, s így megdicsőülhetél az Úrban. De ha most itt lehetnél, megkérdezném tőled, Paulusom, mondd, megérte? Kinek használt önként kiontott véred? Azon kívül, hogy örömet szerezte vele a pogányoknak? Minek utánozzuk mindenáron a Mestert, amikor még életünkkel sem vagyunk hozzá mérhető, nemhogy halálunkkal? Hát nem folyik elég vér ezen a Földön? Miért adjuk hozzá még a sajátunkat is? Ha hittél abban, amit tettél, akkor miért nem maradtál inkább életben, hogy még többet tehessél azért, amiben hiszel? Azt mondják, kinevetted hóhéraidat, és életed utolsó pillanataiban is az Igét hirdetted. Csodállak, Paulus, még ha nem is értettem veled egyet. Bennem ekkora bátorság sosem volt. Talán azért, mert nekem, amikor megéreztem magamon a halál leheletét, soha nem az jutott az eszembe, hogy mit nye-

rek a halálommal, hanem az, hogy mit veszítek. Igen, félttem, és azt hiszem, nem is voltam mindig eszemnél a félelemtől. Látod, Paulusom, ellentmondásba keveredem önmagammal, mert amíg menekülök az élettől és a világtól, addig rettegek a haláltól. De hát nem ellentmondás az egész életünk? Ellentmondunk önmagunknak, ellentmondunk másoknak, közben az igazság minduntalan kicsúszik kezeink közül, mert az megfoghatatlan, akár a levegő. Kinek van akkor igaza, Paulus? Lehet-e bárkinek is igaza a Földön?

– Johannan, Johannan – szólalt meg az idegen a kandalló mellől –, mi gondod a bölcsességgel? Mondom neked, az ember több értelemmel jön a világra, mint amennyivel távozik.

Johannan letette a tollat, és megdörzsölte fáradt szemét.

– Írok, uram – mondta –, de nem tudom, mivégre teszem.

– Sötétben ülsz, Johannan. Miért nem gyújtod meg a mécsest?

– Világosságot, amire én vágyom, mécses nekem nem adhat – felelte Johannan.

Az idegen felemelte jobbját, és egy mozdulattal eloszlatta a sötétséget. A konyhót fény ragyogta be, mintha száz mécses égett volna a falakon.

– Így már jobb, Johannan?

Johannan hunyorogva körbepillantott a konyhóban, majd megrázta a fejét.

– Ez csak fény uram, nem világosság.

– Nem adhatok neked világosságot, Johannan – mondta az idegen –, mert ha világosságot adnék, nem lenne, aki a tollat fogja, és aki a betűket olvassa. Eljön majd a világosság ideje is, de ahol fejedelem a sötétség, ott elégedj meg a fényvel, mert azt is én adtam. Fáradt vagy, Johannan?

Johannan megrázta a fejét, aztán fogta a tollat, és megmártotta a tintában.

Amikor Johannan belépett a császár szobájába, Domitianus háttal állt, összekulcsolt kézzel az ablak előtt. Aztán egy kézmozdulattal kiharcolt mindenkit a szobából, és csak amikor kettesben maradtak, akkor fordult el az ablaktól.

„Csak találkoztunk megint, Johannan”, mondta barátságosan, de tekintetében gyanakvó óvatosság lappangott. „Meg tudod nekem magyarázni, hogy mi történt ma délelőtt az arénában?”

Johannan, még a maradék rémülettel a lelkében, megrázta a fejét.

„Kár”, jegyezte meg Domitianus. „Azt hittem, te talán okosabbá tehetsz.”

Közelebb ment hozzá, megkerülte, majd így folytatta:

„Tudod, Johannan, én szívem szerint nem akartalak kivégezni, de életben hagyni sem mertelek. Ezért vittelek a szenátus elé. Ha életben hagylak, azt mondják rólam, gyenge vagyok, és oltalmat nyújtok az újhíteknek. Ha megöletlek... nos, ha én öletlek meg, senki sem marasztalt volna el érte, de, az igazat megvallva, akkor meg én nem lettem volna büszke önmagamra. Meg tudod ezt érteni? Mert én nem. De én nem vagyok töprengő lélek, és nem firtatom, hogy ennek oka benned vagy bennem keresendő-e. Én meglepszem azzal, hogy az események úgy történnek meg, ahogy nekem kedveznek. És most úgy történt. A halálodról a szenátus döntött, de te életben maradtál. Csak azt nem értem, hogyan.”

Domitianus elhallgatott, és szótlanul róttá tovább lépteit a szobában. Johannan erőltlenül megköszönte a torkát, majd így szólt:

„Uram, én azt hittem, te gondoltad meg magad... hogy csak halálra akartál rémiszteni.”

Domitianus megállt, és csodálkozása jeléül fölfonta szemöldökét.

„Hogy én tettem-e?“, kérdezte. „Tévedsz, Johannan, én azért parancsoltalak az arénába, hogy meghalj.“

Aztán váratlanul leült a heverő szélére, és állat öklére támasztotta: „Meg mernék rá esküdni, hogy a szolgák igazi olajat öntöttek az üstbe! Láttam! Arra is meg mernék esküdni, hogy ugyanaz az olaj két óra múlva ott rotyogott az aréna közepén. Láttam!“

Domitianus fölemelte tekintetét, és szúrós pillantást vetett Johannanra: „Mondd meg, hogyan tetted!“

„Én semmit sem tettem“, tagadta remegő hangon Johannan.

„Akkor hogy lett a forró olajból egyszerűen hideg víz?“

„Én nem tudom...“

„Ha egyszer csodákat teszel, valld be!“, kiáltotta Domitianus.

„Tudni akarom! Vagy én nem vagyok rá méltó, hogy higgyek a csodákban? Csak ti, újhítűek, a kiválasztottak?! Persze, nektek kijár a csoda, de nekünk, egyszerű halandóknak ezt!, mi?!“

„Uram, esküszöm, én nem tudom...“

De Domitianus félbeszakította.

„Ide figyelj, Johannan! Egy dolog az, ha az ember szavakkal hadonászik maga körül, szegénységet hirdet, megveti a vagyont, meg efféle szamárságokra buzdít. De megint más dolog, ha olyat tesz, ami megbolygatja a világ rendjét. Ez nem illik bele a rendszerbe, érted? Ennek nincs értelme. Ha az olaj egyik percről a másikra ezrek szeme látára vízzé változik, ez már komoly dolog. Ez rosszabb, mint egy politikai összeesküvés. Ezt én hogy magyarázzam meg a népek?“

„Uram,“ felelte Johannan lehajtva fejét, „tégy úgy, ahogy jónak látod. Egyszer már megbékéltem a halállal, nem hiszem, hogy másodszor nehezebb lesz.“

„Láttam, hogy békéltél meg vele,“ gúnyolódott Domitianus: „ahogy a hóhér karjában kapálóztál, az nem úgy nézett ki, mintha meguntad volna az életedet.“

„Mert félttem, uram.“

„Hát ez az. Aki megbékél a halállal, az nem fél. Nem egy hittársadat láttam, aki emelt fővel lépett az oroszlánok elé. Ők megbékéltek a halállal, de te nem.“

„Uram,“ fogta Johannan könyörgőre, „add meg nekem is az ő sorsukat, hadd dicsoúlhassék meg az Úrban!“

Domitianus gondolkodás nélkül megrázta a fejét.

„Nem úgy, Johannan. Egyszer már megadtam, de te nem fogadtad el, mert élni akartál“, mondta, majd egy kis szünet után hozzátette: „De ha elárulod nekem, hogy lett a forró olajból hideg víz, még meggondolhatom magam.“

„De ha mondom, hogy nem én tettem!“, kiáltotta Johannan keservesen; „Csak az Úr tehetette ezt velem!“

Domitianus sóhajtott egyet, vállat vont, majd így szólt:

„Na látod, Johannan: ezek szerint a te Urad nem akarta, hogy te is megdicsőülj benne. Nem kellettél neki, Johannan, és ha ő meghagyta az életedet, meghagyom én is. Számúzlek, Johannan, hogy szegénységedet szabadon hirdethesd majd a köveknek Pathmosz szigetén. Ott nem ártasz majd se nekem, se a birodalmamnak, és ha a te Istenednek szándékai vannak veled, ott majd megtalál.“

V.

...És láttam, hogy egy angyal áll a napban, aki hatalmas hangon kiáltott mindenféle madárhoz, amely az ég közepén repült: Jöjjetek, gyülekezzetek össze az Isten nagy vacsorájára, hogy királyok, vezérek és hatalmasok húsból egyetek, lovak húsát és a rajta ülőket, minden szabad ember és rabszolga húsát, kicsinyeket és nagyokat. És láttam, hogy a fenevad meg a Föld királyai és seregeik gyülekeznek, hogy harcra keljenek a lovon ülő serege ellen...

Johannan fogta a teleírt tekercset, összegöngyölte, majd a többi tetejére helyezte.

A vihar még mindig nem csendesedett a kunyhó körül, és a tenger hullámainak moraja mintha ott dübörgött volna az ajtó mögött. A szél belopózott a kéményen, és szikrázva belekapott a kandalló paraszába.

– Mondd, uram, hogy élnek az emberek ott, ahonnet te jössz? – kérdezte Johannan, mialatt előhúzott egy tiszta pergament, és szétterítette maga előtt az asztalon.

Az idegen felállt a zsámolyról, és miközben a kandalló nyílása elé húzta a rácsot, Johannannak úgy tűnt, mintha csendes kuncogást hallott volna. – Butaságokat kérdezel, Johannan – felelte az idegen, majd visszaült a zsámolyra.

– Csak azért kérdezem – folytatta Johannan töprengve –, mert szerettem volna tudni, hogy az Úr mindenhol sanyargatja-e az övéit? Vajon az igazak ott is szenvednek?

– Hát már te is kételkedsz, Johannan?

Johannan néhány pillanatig szótlánul nézett maga elé, aztán kifakadt:

– De uram, a Mester nekünk azt tanította, hogy az Atya szereti az övéit, és gondjukat viseli. De milyen Atya az, aki csak szenvedéssel és kínokkal tudja bizonyítani szeretetét? Még az esendő ember is ragaszkodik gyermekeihez, és nem bünteti őket ok nélkül, akkor miért teszi ezt az Úr, aki állítólag maga a tiszta szeretet?

– Egyszülött fiát adta értetek, emberekért. Kell ennél nagyobb szeretet?

– Hát szeretet ez? – vágott vissza Johannan. – Nem ezt kérdezem én is? Ha a fiát adta értünk, kiért áldoz fel bennünket? A tanítványok nagy része annyi szenvedésen ment át, amennyit egy bűnöző nem érdemelne meg, nem a kiválasztottak!

– Így van: a bűnözők nem érdemlik meg a szenvedést.

Johannan összevonta szemöldökét.

– Miért nem? – kérdezte.

– Johannan, Johannan – sóhajtott az idegen –, ha van egy gyümölcsfád a kertben, és jó gazda akarsz lenni, mit teszel, hogy a fa szép gyümölcsöt teremjen? Nem metszed-e le minden tavasszal? Gondolod, ha a fa érezne, nem panaszkodna emiatt? Bizony mondom, panaszkodna, mert ha érezne, fájna neki a kés helye. De te, aki a kést tartod, te tudod, hogy jól teszel vele, amikor lemetszed ágait, mert te előrébb látsz, mint a fa, és látod már annak gyümölcsseit is, amelyeket teremni fog. A vadon élő fa ágait nem metszi le senki, és nézd meg annak gyümölcsseit: se nem szépek, se nem édesek.

Johannan elgondolkodott a válaszon, aztán fejcsóválva adta tudtára az idegennek, hogy nem nagyon tetszik ez neki.

– De miért kell az Úrnak mindig vérre mennie? – kérdezte elkeseredetten. – Ha az Úr mindenható, akkor miért nem látja a határt? Amikor az ember úgy érzi, nem tudja már tovább elviselni a szenvedést, miért nem könnyíti őt meg az Úr a teherrel, amit a vállára pakolt? Vagy miért nem szól csak egy jó szót is, hogy legalább a remény megmaradjon az emberben? Hát olyan nehéz segíteni az emberen? Nehezebb, mint

fájdalmat okozni? Az Atya elvárja tőlünk, hogy jók legyünk felebarátainkkal szemben, türelmesek és megbocsátók, akkor miért nem mutat erről példát néha maga az Úr is? Hát érdemes volt kiagyalni ezt az egész Teremtést, megalkotni a Földet mindazzal, ami rajta van, a rengeteg állatot és növényt, a hegyeket és folyókat, pusztán azért, hogy az embernek legyen hol szenvednie? Nem lehetett volna ezt egyszerűbben is? Kaptunk egy gyönyörű világot, amelyben több a szenvedés, mint a boldogság, akkor miért nem adta az Úr mindjárt magát a poklot? Legalább helyén lettek volna a dolgok!

– Keserűk a szavaid, Johannan!

Az idegen felállt a zsámolyról, és odajött az asztalhoz.

– Azt hittem, legalább benned maradt még hit – mondta szomorúan.

Johannan legyintett.

– Hit! Hit az van bennem, csak remény nincs.

– A kettő egy és ugyanaz.

– Hát persze – morogta Johannan. – Ti, istenfiai aztán könnyen mondjátok! Telve vagytok példabeszédekkel, rejtvényekkel dobálóztok magatok körül, hát azt hiszitek, találós kérdésekkel beéri az ember lelke? Néha az a gyanúm, hogy ti sem tudtok többet, mint mi, emberek, csak olyan helyről jöttök, ami a mi számunkra ismeretlen, ezért könnyű nektek homályos rejtélyek mögé dugni azt a kevés mondandót, amivel rendelkeztek.

Az idegen köhintett egyet.

– Azért mégis, Johannan...

– Akkor mondd meg! – csapott Johannan az asztalra. – Mondd meg, mi értelme ennek az egész kócerájnak a Földön! Van egyáltalán értelme?

Az idegen lehajtotta a fejét, sóhajtott, majd így szólt:

– Biztos van, Johannan.

Johannan a könnyeivel küszködött.

– Tehát még te sem... még te sem tudod?

Az idegen átnyúlt az asztalon, és hófehér kezét Johannan karjára tette.

– Annyit tudok, hogy neked van igazad, Johannan, nem a világnak. De a világ nem is azért lett teremtve, hogy igaza legyen. Az emberek olyanok, mint a búzaszemek, és a világ a rostájuk: aki átmege a rostán, már nem a világe, de aki fennakad, az a világe. De mi köze a rostának az igazsághoz? Aki a rostát tartja, annál az igazság.

– Hát a remény?...

– Amíg az ember látja a csillagokat, addig reménykedhet, mert bízhat benne, hogy nincs egyedül. De ha egyszer fölpillant az égre, és nem találja a csillagokat, és nem jön el a reggel, mert a nap nem kel föl az égen, akkor veszítse majd el a reményt, mert attól kezdve magára lesz hagyatva a Földön. Fogd a tollat, Johannan, és írd. Mert ahogy te keresed bennem a reményt, úgy fogják egyszer majd az emberek keresni te benned.

– De ki fog nekem hinni? – sópánkodott Johannan. – Egyszer régen, Antiochiától félúton engedtem a gyengeségnek, és cserbenhagytam a barátaimat. Azóta, akikkel együtt jártam az Úrban, elhagytak, akiket tiszteltem, maholnap megvetnek, és azon kevesek, akik bíztak bennem, már meghaltak. Egyedül vagyok, uram!

– Tévedsz, Johannan – mondta az idegen, majd felállt, és visszaindult a kandallóhoz. Amikor odaért, lehajolt, kezébe vette a piszkavasat, de keze félúton megállt a tűztől, habozni látszott, majd végül visszanezített Johannanra, és így szólt: – Azért lettél kiemelve a világból, hogy neved fennmaradjon az idők végezetéig. Vagy nem azt

mondta a Mestered, hogy azt akarja, hogy megmaradj, amíg ő ismét vissza nem tér? De a te neved csendben marad meg, utolsó fejezetében a Könyvnek, és mindenki, aki kisebb volt nálad, megelőz majd téged. Nevedet tisztelik majd, de nem dicsőítik, mert szavaidat nem értik, és inkább félnek tőled, semmint szeretnek, inkább kerülnek, mint keresnek. Hiszel nekem, Johannan?

Johannan nem felelt, és talán észre sem vette, amikor bólintott. Az idegen visszaült a zsámolyra, és finoman így szólt:

– Akkor írd, Johannan. Ha hiszel nekem, akkor írd!

TANULMÁNY

ALFÖLDY JENŐ

Végső érv: az élet

Benjámín László életműve jelentős részében önéletrajzi költészet. A *Vérző zászlók alatt* is önéletrajzi vers. De több is annál: a történelemben élő ember vallomása és döntése. Emberformáló társadalmi fordulatok határozzák meg műfaját. A vers a nagy elentétek verse. Műfaja *rapszódia*.

Címe köti a mélyhagyományhoz. „Véres zászlók alatt Lobogós kopiát Vitézek ott viselik” – írta Balassi az *Egy katonanénekben*. Benjámín ezt megszemélyesítő metaforára váltja: a zászlók *véreznek* – az eszme sebeiről van szó. A megsértett eszméről, melyre a költő fiatalon fölesküdt, és amely Petőfi szabadságeszméjére vezethető vissza. Az *Egy gondolat bánt engemet* című rapszódiaira gondolok elsősorban.

Refrénje, mely az *újrakezdés* gondolatát ismételteti, s amely a mottót visszhangozza, a francia ellenállás irodalmához köti. Magyar fordításban, Illyés tolmácsolásában így hangzik: „És ha kezdhethém előlről / Újra csak úgy kezdeném”. Az antifasiszta mozgalom mártírja, Gabriel Péri emlékére írt Aragon-vers címe: *Ballada arról, aki da-lolva állta a kénsvédést*.

Indítása a lelki hangoltság, a közérzet szavaival előlegezi mindazt, amit három évtized alatt végigélt a költő. A *magány* sokszor megkísértette: a szellemi élet fórumaitól elszigetelt fiatal munkásköltő életérzése ez; a férfié, aki a háborúban barátait veszítette el; aki ötvenhat forradalmának bukása után ismét magára maradt. A *dicséret* az 1948 utáni, néhány éves felkapottságára utal. Szorosan követi a *szégyen*, a kétes dicsőség miatti mardosás: későbbi vallomása szerint is legrosszabb verseiért kapta az elismerést. A *kétségbeesés* meg a *remény* is egy sorban áll: minél nagyobbak voltak reményei az igazságos társadalomban, annál kétségbeejtőbbek a csalódásai. *Hitét* megcsúfolták a *hitegetések*; a *lét legperemére* jutott, mint Ádám a Tragédia végén. Ámul e szervülni nem tudó keveréken. S erre az ámulatra csap váratlanul a refrén: „Mégis így egész ez az élet, / újra ezt kezdeném.” Az egymással ellentétes lelkiállapotok felsorolása és a dacoló *mégis* szóval induló mondat megadja a vers rapszodikus alaphangulatát. A *mégis* a magyar líra kulcsszava: a szabadság költői a lesújtó tények *ellenére* emelik magasra a „véres” (Balassi), a „piros” (Petőfi) és a „vérző” (Benjámín) lobogót.

Csak a Petőfire fölesküdt fiatalágában találja meg a kiindulópontot, ahonnét újra elindulhat: ez az ő archimedeszi pontja. Ezt érezteti a *csak* szó ismételtetése s a párhuzam az esküre emelt ujjú Petőfi és önmaga közt. Petőfi neve új zöngét is kapott az 1848-as példát követő 1956-os forradalomban.

Önéletrajzi ihletésű a bombavető és a „hágókon a tankok elébe zuhanó büszke fenyők” képsora is: Benjámín az északkeleti Kárpátokban sáncépítésre terelve teljesített munkaszolgálatot. Az elzuhanó fenyők és az arca boruló – noha meg nem alázkodó – párhuzama a kegyetlen háborúnak kiszolgáltatott költő testi-lelki helyzetét rajzolja ki.

Szemérmes szűkszavúsággal beszél ellenállói múltjáról. Az utalásokkal megjelenített élethelyzet így rekonstruálható: fegyveresektől fenyegetve, bombariadó idején is végezte az ellenállók munkáját – a feliratfestést, mely *replika* volt a jobboldaliak hasonló módon, gyárfalakra, utcakövekre pingált propagandaszövegeivel szemben.

Nem tudja, nem kívánja eldönteni: *gyermek* vagy *foglya* az ügynek, amelyet szolgált. *Rontja* is, *edzi* is a veszélyes feladat, s az a *törvényenkívüliség*, melyet nem választott, hanem amit rákényszerített a sors. Nem akar hősnak látszani. Csupán a *hetyke* jelző utal arra, hogy a veszélyes élet vonzotta is. Vas István önéletrajzi regényéből is tudjuk, Benjámin bátran viselkedett a fasiszta gyűjtőtáborban. De nem tagadja félelmét. Nem tagadja a *kiégés*, a *menekülési vágy*, a *rémület* és a *vereség* próbáit. „Bátran – de hogyha félsz, hát félve – légy tenmagad” – írja ezzel egybehangzóan a *Nem adhatasz többet* elégiájában.

Mint akinek nem jut ideje arra, hogy átadja magát a háború utáni gyásznak, sietve idézi fel az újjáépítés lázas éveit. A jó nem tart sokáig: e reményteli időszak végén szinte észrevétlenül harapódzik el az új diktatúra. Hősi legendákat kreálnak az új vezérekről, mitikus alakokká növeszti őket a kultikus propaganda. A szocializmus nem ölt emberarcot, az eszme kilobban, mint az égi parancsot közvetítő égő csipkebokor. Az *égi* s az *égő* alliterációja zenei egységet teremt. A „Hős-énekek kürtje” a költőre is vonatkozik. A legendák idejéhez volt köze: ő is a kórus tagja volt. Nem hallgatja el. A „sorozatban készül a nagyság” részben önkarikatúra. Az eredmény: az eszmét, Petőfi emléket, az Egyenlőség, Szabadság elvét megcsúfoló „Vakfegyelem és protokoll”.

Szóeleji rímek és anaforák fejezik ki a zaklatottságot és háborgást, mellyel a Rákosi-kort jellemzi. A diktátorok sikerrel alkalmazták a Habsburg-hatalmi elvet: „oszd meg és uralkodj”. Korszakbírálata további versszakokban mélyül el. A hamis kiválasztottságot így jeleníti meg: „A homlokon papi kaszt jegye, bélyeg” – és feltörnek a szegény szavai. A „méz, a mérget” szeretné kihányani, mellyel megégette a kor, kisajátítván ifjúkori álmait arról, hogy a szegények hangadója lehessen. Nem ad fölmentést magának; csalódott magában is. Sokat próbált szívvel, hittel harcolt egy társadalomért, melynek nincs köze a Forradalomhoz. Nem a szabadság szült rendet: „ketrechen az elvek, az indulatok” – rabság, alázat az alullevők sorsa, s a vezérek az abszolutista uralkodó, XIV. Lajos hírhedt mondatát idézik viselkedésükkel: „Az állam én vagyok!”

Következnek a vezéri góggal és butasággal kiprovokált forradalom képei. Képek a nép ellen forduló közömbözésekről, a hatalom vak szolgálóiról. Az elszabadult pokorról. Az eredmény: halottak, halottak mindenütt. A *zoldos* és a *sértett* egyaránt belefér a gödörbe. A végső *érvet* a *vér* mondja ki – mesteri a szójátékszerű alliteráció. Itt érezteti a költő, nem tudja folytatni a gondolatmenetet: „...elakad a szó”. A tilalomba ütköző költő jelzi: nem mondhat el mindent. Az intervencióról hallgatnia kell.

Önvizsgálatra vált át. Rapszodikusán sorjáznak az ellentétes minőségek, akár az első versszakban. Latolgatja, milyen szerepet szánt neki a sors. *Vádlott, ügyész és tanú* egy olyan perben, melyben az *ítélet joga* nem az övé. Tudathasadással fenyegető állapot. Hiábavaló volt minden, amiért kamaszkora óta lelkesedett? A társak áldozatvállalása, akik a vers írása körüli időben hagyták el a börtönt? Mi volt a cél, mely felé elindult? A vértanúk sírja, mely arcra buktatott holtakat takar?

Újabb kérdésre fordítja a szót: hátha mégis jó a kiűzött cél, csak az emberi bűn, a hatalom és erőszak terelte csapdába a felé haladókat. Legyűri indulatait, megfegyvelmezi magát. A cselekvést, a jobbítást akarja fiára hagyni, nem a kétséget, a gyűlöletet.

„Az a harc, az a végső”: az Internacionálé szavai. De ez a harc „fölolvad a mostani s új szíveken”. Eretnek módon fogja fel az Internacionálét, a régi szociáldemokraták és mai szocialisták módján. Elege volt a vérből.

Gondolatok, érzelmek kötéltańca ez a rapszódia. Az örök szerelem szépségét hívja segítségül, hogy erőt meríthessen belőle. Tétova, gyöngének érzett hívás ez; a fel-támadó remény virágait *zavaros képletnek* ítéli: „eltéved az elme, a szem sok kúsza je-gyén”. Elegendő az ifjúkori döntések emléke – azt nem árnyékolhatja be semmi. A refrén ötödszörre variánsként hangzik fel a vers végén, felkiáltójellel is jelezve a döntés határozottságát: „elkezdem újra, el én!” Nem a súlyosan megítélt hibákat követné el újra. Az emberi életet vállalja mindenestül. Mindenekfölött a fiatalságot. A magáét és az új nemzedékekét. Az egész létezés váltólázás, hideget–meleget váltogató valóságát vállalja. Ezért több ez, mint politikai vers. Végső mondatában három szó is az életet hangsúlyozza: „lenni akar, amíg él, ez az élet”. Hamleti kérdésre válaszol e sor, elő-készítvén a döntést, mely a végső refrénben a korábbi változatok föltételes módját („új-ra ezt kezdeném”) állításra cseréli: „elkezdem újra, el én!”

A gondolatok lázas ritmusa, az ellentétes indulatok váltakozása, kétely és pátosz vitája, s a makacsul ismétlődő refrén kirajzolja a rapszódia karaktervonásait. A dakti-lusokat anapesztusokra váltogató, hol emelkedő, hol ereszkedő sorfajták zeneileg is rapszodikussá teszik a verset. Megiramodnak azok a részek, melyekben a négymorás verslábak hosszú szótagját rövidre cseréli; legalább tíz ilyen megoldást találhatunk. Rímbeosztása az egy-egy versszakon végigvitt keresztírm elvét követi, öt nyolcsoros és tizenkét hatsoros szakaszban. Oldás és kötés együttesével is kifejezi meggyőződését, vonzódását a szabadsághoz.

Rapszódiaként is a tiszta értelem verse ez. Helyt ad a márnak, révületnek, indulatnak, fel is fokozza ezeket – mégis az ész irányítja a művet. A költői képek vi-szonylag ritkák, de nagy kisugárzásúak. Ellentétekre, párhuzamokra, ismétlésekre, kérdésekre és válaszokra, váratlan váltásokra épül a vers, nem szabad asszociációkra. A látomást az emlékezet és a fogalmi elvonatkoztatás tereli. A kompozíció a szertelen-ségek ellenére az egyenletes fokozáson nyugszik, továbbá a refrének állomásain, a ti-zenkettedik szakasz után bekövetkező törésen, a nyomában járó két új versszak tétova hangulatán, s a bizonytalanságon úrrá levő zárószakaszon.

Csanádi Imre *Az 56-os évre* című költeménye mellett ez a legjelentősebb ötven-hatos vers, amely itthon napvilágot látott. 1962-ben jelent meg az Új Írás márciusi szá-mában. Tekintélyes ideológus kommentárja kísérte a művet. Arról szól, hogy miért nem méltó Vörösmarty és más klasszikusaink történelemfelidéző verseihez. Talán ez a dorgálás volt az ára annak, hogy megjelenhetett. Nem lehetett szó nélkül hagynia a h:talomnak, hogy e művel '56 mártírjai megkapták az első nyilvános itthoni főhajtást.

BENJÁMIN LÁSZLÓ

Vérző zászlók alatt

*A magány, a dicséret, a szégyen,
a kétségbeesés, a remény,
a hitek, a hitegetések,
a kötél tánc a lét legperemén –
Micsoda keveréket
lökött is a végzet eléml!
Mégis így egész ez az élet,
újra ezt kezdeném.*

*Csak ezt, csak ott, hol a nyurga
fiatalember, szinte kölyök,
akit, hogy lépjen az útra
örök árnyai s élő társai közt,
Petőfi patétikus ujjai
s a maga szótlán esküje köt.*

*Fülledt a világ, bevetésre
sorakoznak a bombavetőök,
hágókon a tankok elébe
zuhannak a büszke fenyők,
arcára borulhat az is, aki térdre
nem esik a Vezérek előtt.*

*Rábízva a puskacsővekre
a nagy érvek, a jós-jelégék –
a falakra, az uccakővekre
– míg bomba nem veti szét –
íródik a replika, rontva meg edzve
szoritja gyermeke? foglya? szivét
az a kényszeredett, az a hetyke
törvényen-kívüliség.*

*Az ember föllobbanva kiégphet,
menekülne is, üldözi rém,
próbálja a félelmet, vereséget,
de ha fölbukik is, a helyén.
Tűz is, korom is ez az élet,
újra ezt kezdeném.*

*Et s'il était a refaire
Je referais ce chemin
Aragon*

*Gyász-tollait hullatja az ünnep –
hova lettek már a hadak?
Gyere, termő-tenyerű, vedd
a pörölyt, vakolókanalat,
úgy kalapáld, úgy rakd fel a Művet:
hidfő a jövőnek, szikla-alap.*

*Hős énekek kürtje, legendák
ideje támadt fel, csuda kor,
sorozatban készül a nagyság,
csak az ember süllýedt el valahol,
kileheli égi parancsát
az égő csipkebokor.
Egyenlőség? Szabadság?
Vakfegyelem és protokoll.*

*A magasba a mély beleszédül?
mindenki mindenkit elárul?
divide et impera? – végül
az aljasságig belegyámul,
aki a törvény fölé ül,
aki a törvény alá hull.*

*A homlokon papi kaszt jegye, bélyeg,
ami csillag volt, ami fény –
Mit látott, mit ez a nép, hogy a szegényt
torkomig nyomta belém:
hányjam ki a mézet, a mérget,
éljek keserű kenyeren!
Kínjaiból-támadt ez az élet,
újra ezt kezdeném.*

*Hol a próbált szív, aki hitt, aki lázadt?
A Forradalom hol csavarog?
Éljen szeretett... a szavakban alázat,
ketrecben az elvek, az indulatok.
Mit az elv? mit a szív? csak a látszat!
„Az állam én vagyok!”*

Hatalommal-vert buta göggel,
vakon, süketen, konokan
cicázik a bika-dühökkel,
mit bánja, kit ér a roham –
a feldühödött se vigyázza: kit öklel,
azt sem, hogy a nyársba rohan.

Ki a bajnok? a zsoldos? a sértett?
a gödörbe az is meg ez is belefér,
ha már darabokra esett a közérdek,
mindenki magának itél,
elakad a szó, marad érvnek
megint csak a vér meg a vér.

Vádlottnak és ügyésznek
és tanúknak álltam én
a perben, hol az ítélet
joga nem az enyém –
de az enyém ez az élet,
újra ezt kezdeném.

Szívárvány volt az a cél, kamasz álma?
Szesz gőze, rajongó vágy ködképe marad,
a lélek bódulata, hogy utána
keserűbben ébred a priccsen a rab?
Vagy a metán az, a sírok tétova lángja?
Lidérc csalogatja a vértanukat?

Vagy fény az mégis, a lélek igazi napja?
Az ember, a mindig-megcsalatott, a zilált,
– sebesült hiteit, kínját se tagadva –
fölméri megint az utat, nekivág,
gyeplőt vet az indulatokra, szavakra,
hogy el ne riassza fiát.

Követi fiával a vérző
zászlókat a sírokon át, a gyűlöleten,
amíg az a harc, az a végső
fölolvad a mostani s új szíveken,
s az áldozatok test-halma fölé nő
virágaival az örök szerelem.

A virág, a jövő... zavaros a képlet,
eltéved az elme, a szem sok kusza jegyén,
de él még szívem régi kamasz-hite – végleg
nem csalhat meg a remény!
S akár koszorúzva kell érnie véget,
akár a pokol fenekén:
lenni akar, amíg él, ez az élet –
elkezdem újra, el én!

BOMBITZ ATTILA

A lírikus prózája

BAKA ISTVÁN NARRATÍV VILÁGÁRÓL

*Lolita, létemnek lángja, lányékom vágya.
Kárhozzatom, lelkem. Lo-li-ta: a nyelv
hegye háromszor indul a szájad felé,
hogy érintse, harmadszorra a fogakig
jut. Lo. Li. Ta.*

Vladimir Nabokov

Baka István napjaink irodalmának egyik legizgalmasabb költői egyénisége. Hogy ez az írás mégsem lírai világának elemzésével foglalkozik, az azzal magyarázható, hogy bár verseskötetei nagyobb arányban jelentek meg, mint drámát, illetve prózát tartalmazó kötetei, az utóbbiról – érdemben – még igen kevés számú reflexió látott napvilágot, holott az azokból kiolvasható művészi világ és viláértelmezés is a klasszikus értelemben vett lírai világalkotási szándékot tükrözi vissza. Baka prózája kortárs irodalmi jelenség, s épp időközelségére való tekintettel követjük az esszéisztikus hagyomány beszédmódját írásunkban, amelynek segítségével vagyunk hivatottak egy vérbeli lírikus apróbb, mégis fontos kitérőit az irodalom más műnemei területén igazolni.

Rilke szerint az alkotó művész „legyen önmagában is teljes világ, találjon meg mindent önmagában és a Természetben, amelyhez hozzákapcsolódott.”¹ A hagyományos értelemben vett poéta a világot írja újra művészi eszközeivel, értelmezi, értelmet ad neki, keresi az összefüggéseket mikro- és makrokozmosz, ember és világ között. Világok és viláértelmezések tárulnak fel az újrateremtő könyvek lapjairól. Baka poétai szándékában a „klasszikus modernek” útját követi: sajátos nyelvezetével és képi világgal alakítja ki költői világlátását, amely részeiben és egészében – a hagyományoknak megfelelően – szerves egységet alkot. Éppen ezért bizonyos folytonosság érhető tetten munkáiban: korábbi művek jelennek meg új szempontú szerkezetekben, motivikus és tematikus világa oda-vissza értelmezi az egyes darabokat, és fűzi fel egy egységes világhalmazba. Baka István hagyományos értelemben, de a modern tendenciákat sem felejtve írja meg a létező világot. Művészi világlátása szinte pedánsan következetes. Verseit olvasva olyan metaforikus világba kerülünk, ahol a legapróbb mozzanatok is világmagyarázó funkcióval rendelkezhetnek. A lírában és a prózában megalkotott poétai világlátás egymás mellé helyezése éppen azért fontos, hogy valóban igazolást találjunk arra: Baka prózája egyenértékű joggal elismert lírai munkáival. Prózájára koncentrálva mindenképp elmondható, hogy az említett világepítési szándék kisregényeiben ott van, sőt, Vörös István azt írja a *Farkasok órája* című Baka-kötet kapcsán, hogy „...Remek verseket ír, de ezek a versek nem az övéi, csak az ő regényében szerepelnek. Mert természetesen regény ez a versfüzet, Baka kedvenc epikai formája: kisregény. Ide vezetett a *Beavatások* vers-elbeszélés párosítása, ide vezetett a költői én egyre tudatosabb kiépítése...”³

A novellák világepítési szándéka Bakánál sztoribeágyazásokkal jár együtt: valódi, könnyed értelemben vett sztorikat olvashatunk ki a szövegekből. De ne tévessze meg az olvasót a felszín könnyed világa, mélyebbre érdemes szállni, a szöveg rejtekhálózatába, a mélytartományba, hogy az igazi, kódolt üzenetet megfejthessük. Hiszen a novellák felszínén a Jóisten és a Sátán sakkozik egymással, míg mások a csodaszarvast kergetik; máshol a Sátán kísérti meg az igazán megkísérthetőt, aztán olvashatunk Bakától vámpír- és labirintustörténeteket is. Divatosak és talán – néha – giccsek is a témák, amelyeknek világa majd mindenütt („aluljáró-irodalom”, Hollywood) misztikus és irracionális. De e rációt veszette világ – napjaink misztikus örülete – vajon nem leképeződése-e inkább egy kaotikus világrendszer lényegének? Mindazok a sikerorientációjú hatásvadász elemek, amelyekből ezek a sztorik építkeznek, a hétköznapiokból származnak, a mindennapi valóságból. A tucatregények és -filmek ezt nem hangoztatják, Baka viszont éppen a mindennapok miszticizmusára veti a hangsúlyt, és alkot felszíni sztorik segítségével valami mélyebb értelmű, reális misztikát – a hétköznapiokból. Kisregényeinek témái súrolják a felszíni divatjelenségeket, de ki tudná azt megmondani, hogy Umberto Eco az olvasó orrát fricskázza-e meg misztikus regényeivel, vagy pedig valóban lehet az irodalom mélyebb (művészi?) tartalmú elemeinek felhasználásával misztikus-fantasztikus történetet írni? Borges is néha „hülyére veszi” az olvasót, mintha teljesen természetes dolog lenne, hogy minden mindennel összefüggésbe hozható (l. *Az elágazó ösvények kertje* című novellájának első bekezdését és magát a történetet).

A Baka-novellák, -kisregények a *Beavatások* című kötetben már másodközlésben jelentek meg. Rokonság a lírával: megszerkesztettségük, témájuk, gondolati világuk mintha külön ciklust alkotnának versciklusai mellett. Ráadásul a prózákhöz kapcsolódó versek adnak keretet az egész kötetnek. Líra és próza tudatos megfeleltetését figyelhetjük meg. Ahogy Vörös István megjegyzi: „...A versek nem egyszerűen a hangulati felvezetést szolgálják, és nem is afféle intellektuális partedik a történet előtt. A súlypont általában a vers és a novella közé esik, a két műfaj, a két kérdés egyenrangúságának jegyében.”⁴

Három novellát választottunk ki a kötetből, amelyek segítségével mutatjuk be Baka István lírai ihletésű prózai világát. Ez a három novella külön-külön és folyamatoságukat tekintve egészében is sajátos világot, világtérlemezést nyújt az olvasónak. Motívumaik át- meg átszövik egymást, témájuk szorosan kötött; egyrészt meglevenítenek valamiféle misztikus-irracionális valóságot, másrészt tanúi lehetünk egy fejlődésszerű mozzanatnak, amely a történetek erotikus tartalmából következik. Baka lírájában az érzékiség kifejezőereje szinte mindent áthat, így prózájában is meghatározó tényezőként kell számon tartanunk. Mindhárom történet alapja és mozgója az első szerelmi élmény kamaszos reménytelenségének emléke. Az első történet ennek „plátóságát” idézi meg, a második annak bemocskolását, a harmadik pedig mintegy kívülről-felülről szemlélve a novellák egységéből kihámozható „transzcendens” történetet, az erotika szakaszonkénti megjelenítését, az első igazi, de misztifikált szerelmi élményt. Ez a transzcendens történet a „fiú-szüzesség” fájdalmát és kínját, feloldását és utólagos esztétikai/etikai negálását tartalmazza. A három epikai mű íve nem légből kapott, nemcsak a *Beavatásokban* létrehozott kompozicionális jelentésmezőből eredeztethető, hanem az első megjelenések datálásából, egymás után íródottságukból is.⁵

A történetek története

A jobb megértés érdekében elkerülhetetlen, hogy pár szóval ne beszéljük el a novellák eseménysorát. A későbbiekben „újramondjuk” a történeteket, de már – poszt-strukturalista módon – a felszíni történet beágyazását/beágyazódását tárjuk fel a szövegkörnyezetekben, azaz leírjuk az egyes novellák szövegvilágait és értelmezzük világ-felfogásaikat. Az átjárhatóságra, az egyes szövegek közötti átjárhatóság feltérképezésére teszünk kísérletet, hogy a közös motívumok, ismétlődések interpretálásával létrehoz- zuk Baka történetek feletti történetét.⁶

A *Vasárnap délután* kamasz főhőse nem vesz részt a család szokásos szüreti mulat- ságán, helyette otthon marad ábrándozni, verset olvasni. Idejét mégsem tudja tevéke- nyen eltölteni, nyughatatlansága az utcára hajtja. Találkozik egy vén koldussal, akivel azután együtt iszik egy csehóban, ott kiderül, hogy az ágrólszakadt Jóistennel találko- zott a fiú. A koldus a fiúnak ajándékozza a be nem teljesült, de örökre szépnek maradó tiszta szerelmet. Beszélgetésüket megzavarja a céllövődésnek öltözött Sátán, akivel a Jóistennek ezen az estén még sakkoznia kell, hogy eldöntsék a világ sorsának követke- ző „lépéseit”. Egy ilyen sakkparti eredményét beszéli el a novella másik történeti szála, amely a csodaszarvas-mítoszt ironizálja nem is olyan régi történelmi viszonylatunkban: két elvtárs (az eredetiben kartárs) úzi a vadat halálra. A két történet valahol az egyéni magatartások összvetésénél találkozik: a fiú a céllövődésben szintén egy szarvasra cé- loz, de a Jóisten figyelmezteti, az már az ő vadja (a sakkparti viszont a Sátánnak bizto- sítja a mitikus állatot). A novella egyértelműen utal az Arany-mítosz eszköztárának az ironizálásával „tegnapi” történelmünk helyzetképre. Ebben a szituációban ábrázolja Baka egy reménytelen kamaszszerelm „platonizálását”, vagy ha az elerőtlenedett Jó- isten nézőpontjából értékeljük a szerelem megtartó erejét, annak erősen groteszk „de- platonizmusáról” beszélhetünk (a második novellában majd erről lesz szó).

A Margit főhőse egy önmagából, feleségéből, általános léthelyzetéből kiábrándult könyvtáros, akinek megjelenik a Sátán azzal az ajánlattal, hogy a könyvtáros a vissza- pergetett időben még egyszer szerencsét próbálhat egykori reménytelen, kamaszkori szerelmével. Válságos állapotát, életének kisiklását erre a be nem teljesült szerelemre vezeti vissza. A könyvtáros harminchárom évesen ott találja magát kamaszkora isko- lája előtt, s az ördögi mesterkedés visszamenőleg is igazolja sorstévesztését: megsemmi- síti egy tiszta emléké szerelem érzését.

Az *Én, Thészeusz* című novella labirintusvilágba vezet minket. Egy tizenkilenc éves kiskatona egyszerre téved el a történelem zűrzavaros örökségében, a tér-idővel ér- telmezett világ viszonylagosságában és az érzéki szerelem gyönyöreiben. Ez a történet mondja el a „fiú-szüesség” elvesztésének történetét, az első két novella által vázolt ke- ret, a vágy ébredése és a vágy lealacsonyítása közti stádium történetét, az első nemi érintkezést.

Három szövegvilág három narrátorával kell számolnunk. Három női név kísérti a narrátorokat: a kamasz fiú Editet keresi, a felnőtt férfi Margitot, a kiskatona ugyan- csak egy Edit nevű lányt, akit a felnőtt Adában talál meg. Az első szerelmi élmény, a reménytelen, mindenütt ott kísért, az mozgatja a szövegvilág figuráit. Ha elméletet konstruálunk a három novellához, úgy szólna, hogy a *Vasárnap délutánban* ígért és megtartott „plátói” tiszta szerelem ellenpontoszódik a *Margitban*, vagyis az „ártatlan”- korszak „végtelen” szerelmét idézi vissza a már az erotikában fuldokló férfi; s köztes állapotként, mintegy utólag hozzátoldva, Baka elmondja az első igazi élmény rítusát.

A három főszereplőt nemcsak az első szerelemérzés köti össze, ott van a figurák hajlandósága a költészet iránt, a líra az, amely közös érdeklődést jelent. Mindhárman egyes szám első személyű narrátorai a történeteknek. Versének, prózájának csak ő tud hőse lenni, a lírikus; most, itt: prózában. Nem mindig tudjuk a narrátor nevét, de Baka másik két novellájában (*Szekszárdi mise* és *A kísfiú és a vámpírok* címűek a *Beavatások* kötetből) saját nevének intarziáit is megtalálhatjuk. A téma, a tizenéves szerelem visszatérő élménye izgatja legjobban Bakát: mi történt akkor, mi lett volna, ha... A lírikus magát írja a prózájában is, „...az I. sz. 1. személyhez kell a bátorság, nem az I. sz. 3. személyhez...”, jegyzi meg egy helyütt Fried István.⁷ Ez a történetek története: a kísértő élmény, hívjuk a tizenévest akár Editnek, Margitnak, Edit-Adrienne-Adának, vagy egyszerűen Lolitának.⁸ Nem a név a fontos, hanem az élmény visszatérő sóhaja, az ifjúságé, a letűnté, amit az irodalom még képes felvillantani, egy pillanatra megragadni. Baka István ezt a világot teremti újra három novellájában.

A fiú története

„Első novellái olyannyira szorosan összefüggtek lírai világának legfontosabb alapkérdéseivel, hogy még erősebben exponálták, melyek az őt foglalkoztató világszemléleti problémák. A *Vasárnap délután* a kisvárosi, eseménytelen létezés Istén és Sátán állandó küzdelmének színtereként mutatja be – hasonlatosan ahhoz, ahogyan verseiben is ez az emberi létezés egyik magyarázata (*Circus Maximus, Circumdederunt* vagy a tematikailag erősebben idekötődő *Körvadászat...*) Ennek a szinte manicheus szemléletnek azonban abban áll a tragikuma, hogy a két, látszólag szembenálló őserő egyike sem a jó princípiumaként működik, Isten oldaláról legföljebb a közöny, a részvétlenség, azaz a szeretet erejének hiánya érzékelhető. Isten megmutatkozása, megjelenése ezért csak pervertált formában történik meg: a novellában öreg csavargóként látjuk viszont...”⁹

Ez volna – Szilágyi Márton idézve – a *Vasárnap délután* szövegvilágának világmagyarázata. A lírikus prózateremtő tevékenysége során – mint láthatjuk – hasonlóan lírai látásmódjához: teljességre törekszik, leír egy általa konstruált világot, amelyben feltárhatók a *mindenség* összefüggései, és ez költői előadásában is érvényre jut.

A novella ideje egy bizonyos októberi vasárnap délutánja, „semmilyen lebegő kora délutáni óra”. Az időpontot lírain is megjeleníti Baka: ez az „agyakra szálló kód órája”.

A színhely egy kisváros, amely *párás napfényben* villózik a főtér elhomályosult tükrével. A kód, a párás fény, az elhomályosodottság egyetlen szemantikai mező motívumrendszerébe tartozik. A tükör-motívum még bizonytalanabbá teszi a lokális körülírást: mintha egy párás, ködös, misztikus felvillantású helyszínen lennénk. A líra a helyszín jellemzéséből sem hiányzik: a város „kiszikkadt mézeskalács”.

A fiú otthon *onanizál*, Editre gondol, akibe reménytelenül szerelmes. A *Margit* felnőtte a novella elején nem onanizál, hanem *vizel* (erotikus értékvesztés). Szemben a teljesen hétköznapi jelenettel, ott van a fiú *poétai* tartalmú szándéka, a Rilke-kötet olvasása. A szövegvilág magyarázatában „Iszonyú mindegyik angyal”. A Jóisten nem angyal, de nem is iszonyú, mert eltöpörödött, tehetetlen vénember képében jelenik meg. A két angyal viszont – Gábriel és a bukott Sátán ereje és hatalma teljében lép színre. Gábriel *ballonkabátban*, aki a többi kormányzó angyallal szinte a Jóisten tudta nélkül cselekszik (a ballonkabát milyen asszociációkat kelthet az olvasóban?) és a Sátán, akinek már birtokában van a csodaszarvas, de lelövetné szimbolikus értelemben a fiúval

is; iszonyú világrendet képviselnek. És egy kisvárosban jelennek meg, hogy a kisvárosnak is joga legyen a maga apokalipszisához. Mi a lehetősége itt a részeges Jóistennek? Háta mögött kormányoznak, a Gonosz pedig túl jól sakkozik, hogy ideális lehessen a világ menete. A *sakk* az a kozmikus játék, amellyel a Jóisten és a Sátán eldönti a világ menetét.

A bizonytalanítás és misztifikálás szemantikájában nem véletlen, hogy amikor a fiú kinéz az ablakon, azt látja, hogy az üres utcára *felhőárnyék* borul, a sarkon pedig *köd* gomolyog: „Egyszer csak rés támadt a nap előtt vonuló fellegen, és vakító, széles fény sugar fúródott a ködbe... A fényben egy öregember alakja jelent meg.” Mintha isten nélküli világban lennénk, ami talán még jobb is volna, hiszen ez az öregember-koldus-Jóisten erőtlen és gyenge. A megkísértés-históriák kelléktárát veszi itt elő Baka a köd- és homály-motívumokkal, vagy pedig misztifikál, és álomszerűvé tesz egy történetet? Mindenesetre teljesen negálódik a fény-isten jelentéskapcsolat: a Jóisten a hatalmas köd és félhomály uralta képből lép elő és csak a ködbe fúródó fényben tud megjelenni. „Méregzöld zakója kivörösödött aranygombjait csak a szentlélek tartotta.”

A sakk-motívum az irodalomban igen kedvelt világmagyarázati metafora: a nyolcszor nyolcas tábla nem más, mint a világ metaforája, a fekete mezőkön a Gonosz, a fehér mezőkön a Jó játszik egymás ellen (és nem egymásért!).¹⁰ A mérkőzés tétje a Baka-novellában mindenre vonatkozik, „minden egyforma fontossággal bír.” „Mi ketten körülbelül egyforma erősek vagyunk – mondja a Jóisten a fiúnak –, és az erőegyensúly fenntartása minden energiánkat felemésztené, ha nem kerestünk volna valami megoldást.” A megoldás: a világ leképezése a sakktáblára. A sakkparti minden hónap utolsó vasárnapjáról hétfő reggelére virradó éjszakán zajlik le. Egy ilyen partin veszttette el a Jóisten a csodaszarvast (talán egy korábbi októberi vasárnap eredményeként). Arany János nemzetmítoszi törekvését igen kegyetlen humorral ironizálja Baka: Hunor és Magor nem tudta elejteni a szarvasbikát, de új földeket és asszonyokat szereztek helyette/általa. Hunfalvy és Magyary elvtárs-vadászok ellenben telibe találják a nemzet totemállatját – Arany János-i értelemben. A totemállat elpusztítása pedig együtt jár a törzs, a nemzet pusztulásával. A szarvasbika is mintha érezné halálát, „borzongat kárhözott-lélek-jajongást” hallat és úgy bög, „mintha egy lélek sírna a mennyország küszöbén, ahová nem nyert bebocsátást”. A szarvasbika a Sátáné: eljátszatott. Ha eszünkbe is jutna a nemzethalál-vízió kölcséys-vörösmartys hagyománya, a lírikus kifejezni látszik ezt a gondolatot, de a prózát író Baka distanciával kezeli a hagyományt: az ironia eszközével. Az ironikus látásmód a vadászat leírásakor érvényesül a legerőteljesebben: ritmikus, majdhogynem belső rímekkel ellátott prózát teremt Baka. „...Aranyos vitézek, szép magyar leventék, még több gázt, te marha...”, „ne merj fékezni, csak előre, de piros vér foly a mentére, ne bánd, csak az orrom vére...”, „...majd holnap jelentést írunk, minket arra neveltek, hogy sohasem szabad megtorpannunk...”

A céllövöldei szarvasbika a mítoszbeli és az elvtársak által kergetett vad megfelelője: „...holdfényes erdei tisztáson egy különös fehér szarvas állt, hatalmas agancskoronát viselő fejét a telihold felé fordítva. A homloka közepére festették fel a célpontot.” Az elvtárs-vadászok az igazi bika leterítésekor pontosan a *homlok* közepébe lőnek. Hogy a fiú miért nem lövi le az ő szarvasbikáját, azt talán a nemzeti önérzetére hivatkozó lírikus Bakában kell keresnünk, aki olyan kor nagyjait, illetőleg alteregóit idézi meg verseiben (Széchenyit, Liszt Ferencet, Zrínyit, Dózsát; Yorickot és Sztjepán Pehotnijt), akik a pusztulás elkövetkezését, vagy éppen a nemzeti pusztulás pillanatának súlyosságát érzik és élik át.

A Jóisten részegeskedik, a fiúval is meghívattatja magát. „Es zerfällt.” Pedig Ril-kének is égi hang sugallta az előbb idézett első elégiát. És akkor a Jóistennek a tudatában kell hogy legyen a nyolcadik tómondata is. Hisz akkor azt is ő sugallta. „Szétesik.” Az egyetlen dolog, ami a világot összetarthatná, a szeretet lehetne. A Jóisten oda is ajándékozta a fiúnak az Edit iránt érzett tiszta szerelem esszenciáját. „Neked adom ezt a szerelmet egész életedre...” „...ahogy ott állt az ablaknál, és a feje mögött bukott le a nap... és a haja felragyogott, mintha dicsfény övezné...” A Jóisten angyallá emeli Editet, kiemeli ebből az értékdevalvódott környezetből. „Ezt vegyem el tőled egy majdan ritkán és kelletlenül táruló asszonyi ölért, amelyet bevallani nem mert, de egyre fokozódó csömörrel fogsz elhagyni valahányszor?” – mondja a fiúnak a Jóisten. „Iszonyú mindegyik angyal.” Margitot ugyanúgy el lehet majd csábítani a második novellában, mint bármelyik utcalányt. A Jóisten ajándéka üres szólam. A szeretetnek és szerelemnek ez a hiánya kong a *Margit* szövegvilágában. És ez már a *Vasárnap délután* motivikus szerkezetéből megelőlegezett tény: „...irracionális istenség az, amely betetőzi a földi poklot.”¹¹

A férfi története

Amióta Goethe Faust-drámája létezik, az európai irodalomban fausti prototípusok százai bukkannak fel. Goethe a maga stílusával és technikájával újratemtett egy már létező világot, de Faustnak világirodalmi posztot ő (és Marlowe) szerzett.

Ez a fausti világ nagyon egyszerű megfogalmazásban (az első rész alapján) az ér-zéki és szellemi világ közti harcot ábrázolja; Faust ide-oda csapong a két világ között, de megnyugvást sehol sem lel, kielégületlenül vár valami teljesebbre és magasabb rendűre, tudását értékelni képtelen, mert belátta a tudás korlátait; az egyszerű, békés, polgári szerelmet pedig szintúgy elveti, mert lelke teljes egészében valami szellemi-érzéki felé húzza, ahol szintézisbe kerülhetnek a szétartó erők.

Baka fausti világa csak ironikus szemszögből és motívumhálózatuk egybeesése révén vethető össze a Goethéével: a *Margit*ban is megjelenik az ördög, és szövetkezést ajánl a főhősnek, a paktum goethe-i szövegét mintegy színház a színházban adják elő, megtaláljuk benne a fekete uszkar, az elcsábítás motívumát. Margit az elcsábítandó gyermeklány: a történet ugyanaz, a viszonyok és a szereplők viszont az eredeti mű anti-parafrázisának tekinthetők. A szellemi szféra teljes negációját képviseli a főhős, aki „befuccsolt költő-önjelölt”, és ráadásul meg „gátlásosságát nőgyűlölettel álcázó onanista” is az érzéki világ leértékelésének szintjén. A két fausti szféra ily meghasonlott koncepcióban jelentkezik Bakánál.

A *Margit* története a *Vasárnap délután* ellenpontozása: a fiatalkori reménytelen szerelem motívuma az összekötő kapocs; a fausti világ leképezésekor Baka megváltoztatja a neveket, az elcsábítandó lányt Margitnak hívják, a magát szinte önkéntelenül felajánló női szereplőt Mártának (a goethe-i szövegekörnyezetnek megfelelően). A *Vasárnap délután* Jóistene által adományozott tiszta és beteljesületlen szerelem kerül a főszereplő gondolatvilágának középpontjába: az emlékezés a szép szerelemre megédesíti a hétköznapi szürkeségét és az érzékietlen onanizálások sorozatát. A mi lett volna, ha... hazugsága nem hagyja nyugodni a férfit. A kísértő Sától elfogadja az ajánlatot, visszamenőleg elcsábítja kamaszkora szerelmét. Ezzel az érzéki tisztaság vasárnap délutánját mocskolja be a szövegvilág negatív prototípusú Faustja. A vegetációdús felnőtt-szerelem kisiklása magával rántja a tapasztalatlan fiúszerelem emlékét is.

A *Margit* szövegvilágát az előző novellához hasonlóan körbeveszi a történelmi-politikai háttér ironikus bemutatása. Ott még csak távlatokban mutatta be Baka az „ártatlan világ” létezését a politikai „vadászydény” háttérében, itt az ötvenhatos események tüzeiben formálódnak a szövegvilág valós és hazug háttértörténetei, amelyek kénytelen-kelletlen determinálják a szereplőket; továbbra is ártatlanul és részrehajlás nélkül, de a kisiklott életpálya tükrében.

Az érzéki ív a két novella között a következőképpen írható le: az első ábrázolta a *kezdet* fázisát, az ígélet és ajándék tényszerű, de a Jóisten tehetetlensége és szeretetnélkülisége folytán gyengített erőt, a második történet pedig a *kezdet bevégeztettségét* villantja fel, ahol az önerejétől megfosztott ajándék már megszűnik értékhordozó lenni. A harmadik történet, az *Én, Thészeusz*, a későbbiekben látni fogjuk, a *köztes állapotot* meséli el, az ördög-Minótaurusz legyőztetését, a szerelem elnyerését, az első igazi élményt.

A *Margit* szövegvilága abban is hasonlatos a *Vasárnap délutánéval*, hogy Baka itt is álomszerűvé, bizonytalanná teszi a tér- és időkontinuumokkal leírt világot. Az álmos és ködszerű tér és az időszerkezet adja a történetek misztikus színezetét és az irracionális valóság és létértelmezés lehetőségét. A megkísértés-históriáknak – az előző novella tárgyalásakor már megállapítottuk – szükségük van az idő és tér – körmönfont, hatás-vadász – meg/elváltoztatására.

A könyvtáros, ahogy a fiú is, *ablakból* kipillantva látja, hogy az utcán *köd* gomolyog, „...és ahogy az sűrűsödött”, úgy nőtt benne a rosszérzés. Értelmezhetjük a mindkét novellában rokon *ablak-motívumot* az érzékelnifelfogni-látni fogalomkör metaforájaként, ahol is annak korlátoltságáról van szó: a *kitekintő* nem lát mást a világból, mint árnyakat, elmosódottságot. És ebben a világban az ő alakja is elveszíti biztos egzisztenciáját.¹²

Érdekes nyomon követni a *köd-motívum* kibontását: a *tejszerű ködben* hazafelé a könyvtáros egy *árnyat* vesz észre a lámpaoszlop mögött, éjszaka felriadva azt érzi, hogy *„bizonytalan derengésben az órás”* ül a székén (ördögperformáció). *Köd* van azon a napon is, amikor feleleveníti Margit történetét, és *rózsaszínű köd* telepszik az agyára (mint a *Vasárnap délután* expozíciójában), amikor elcsábítja Margitot.

Szilágyi Márton felfigyelt arra, hogy Baka novelláiban szülővárosa, Szekszárd jellegzetes leírása ismerhető fel: „...A helymegjelölés nélküli, valamiféle transzcendens Isten- vagy Krisztus-élményt feldolgozó elbeszélések aprólékos pontossággal írják le Szekszárd városszerkezetét, utcarendjét; ami implicite annak állítását is jelenti, hogy az Apokalipszis színhelye a szülőváros szürke, köznapi világa is lehet...”¹³ A szövegvilágon belül paradox teret találunk: egy külső, valóságos és földrajzi teret, valamint egy misztikus teret, a fel nem ismerhető, az elmosódottat, az irracionálisat, amely az ablakon (szem-metafora) kitekintő főszereplő világ- és térlátása lehet.

Az időszerkezettel való játék a térábrázoláshoz teljes kompozicionalitással társul. A *Margit* szövegvilágának idejét az órás képében megjelenő Sátán irányítja. A könyvtáros órájáról eltűnnek a számkijelzések, el kell vinnie egy óráshoz. Az órás alakja feltűnően hasonlít az éjszaka rémlátogatójához. A műhelyben csupa régi órát lát, mindegyik „oly szemléletesen figyelmeztetett a mulandóságra, minden földi vágyunk és törekvésünk hiábavalóságára.” Ezzel a szándékos goethei átvétellel teljesen kiaknázza a fausti világ újratelentésének lehetőségét és lényegi mondanivalójának új keretbe ágyazott megismétlését. Időtlenségre van a vágy kielégíthetőségének szüksége; és a műhely óráinak számlapjairól is hiányoznak a mutatók, ketyegésük azonban hallható. Az idő-

zónák egyezményesek, válaszol az óras-Sátán a férfi kérdésére, ki tudná eldönteni, hogy azok közül melyiket igazították a nagy kozmikus óra járásához. Baka újabb világértelmezést nyújt az olvasónak: Borges-ízűen az egy és oszthatatlan világidőben az örökkévalóság minden pillanata egyszerre és együtt van jelen.¹⁴ Ez a világmagyarázó elv ad lehetőséget Margit elcsábítására. A könyvtáros azonban nem mint Goethe Faustja, megfiatalodva indul Margitot elcsábítani, hanem marad harminchárom éves, krisztusi korban, a megkísértés idején.

"...felajánlom neked, hogy megpróbáld helyrehozni mindazt, amit felesleges és céltalan életed során elrontottál", mondja a Sátán a férfinak, aki elbizonytalanodik: "...elcsábítsam azt az *angyali* lényt...?" (A Jóisten tette angyallá a diáklányt a *Vasárnap délután* szövegvilágában!) Határozatlanság és bukákényszer: a könyvtáros megrontja a tizenöt éves "ártatlanul angyali" gyereklányt. "Kárhozottan éltem harminchárom éves koromig, és akkor, megkapva az egyetlen lehetőséget, amely megváltoztathatta volna az életemet – visszamenőleg is igazoltam kárhozzatomat."

Álomból ébredve a narrátor egy váróteremben találja magát. Átitta az éjszakát és részegen képzelődött, vagy tényleg megtörténhetett a kísértés? A hétköznapok irracionális világában erre nincs biztos válasz (érdemes a novellához elolvasni az *Átutazóként* című Baka-verset: a vers expozíciója és a *Margit* utolsó szakaszának lokalizálása szó szerint megegyezik egymással – a lírai műben is egy váróterembeli "látomásról" van szó), ami van, biztosan van, az Márta mindig nyíló, de csömörrel teli asszonyi öle...

Az erotika-labirintus története

Rákosi elvtárs idejében az édességek egyik legfinomabb márkája az Ada nevet kapta. A szövegvilág idejében ez a csokoládé már eltűnt a boltokból, mondván, hogy ötvenhat után a Rákosi szülőfaluját jelentő márkanév nem ildomos tovább a csokipapíron. Az Ada név mellett egy ábra is szerepelt a papíron, ami "országutat ábrázolt, két oldalán sudár jegenyessel, a kis méret miatt erősen rövidülő perspektívában, úgyhogy az ábra láthatárán egészen összefutottak a vonalak, mintha ott – egy pontban találkozva – véget is érnének az útszélek egyenesei". A narrátor felteszi a kérdést: "mi lehet azon túl?"

Banálisnak tűnik a gondolat, de mint majd látni fogjuk, az *Én, Thészeusz* szövegvilágában ez a csokipapír lesz – természetesen átlényegítve – a világmagyarázó elv. A narrátor Thészeuszként keresi a maga útját a világ labirintusaiban. A csokoládépapír ábrája, amely egyszerű perspektivikus érzékcsalódáson alapul, oly módon lényegül át, hogy az egyenes úton haladó narrátor ugyanazt a teret látja maga előtt, mint ami a papíron szerepel; a párhuzamos vonalakat, amelyek a végtelenben, abban a bizonyos egy pontban összeérnek. Kép, rajz, ábra és valóság közti kapcsolat egy japán mesét juttathat az eszünkbe: a császári udvar festője éppen egy gyönyörű tájat fest vásznára (leképezi a valóságot), s az oly hasonlatosra sikeredik, hogy a festő belelép a képbe, és eltűnik a festett valóság erdejében.¹⁵ A narrátor számára is a valóságos tér és a csokipapír ábrázolta tér egybeolvad, egyetlen biztos pont marad számára, a párhuzamosok végtelenben találkozó pontja.

Maradva a csokipapír keltette fogalomkörben, a történet is két párhuzamos szálon fut, egymást váltják a jelen és a múlt idejű események mindaddig, amíg a múltban történt dolgok el nem érkeznek (lineáris időben haladva) a jelen idejű események kezdőpontjába. Amikor kiegészítette a jelent a múlt idejű eseménysor (elmondva az előzmé-

nyeket), az addig párhuzamosan egymás mellett futó jelen és múlt időszekvencia összeolvad, azaz egy bizonyos *pontban* találkozik egymással a két idő, s attól fogva egy idő síkban mozog a történet.

A szövegvilág tér- és időbeli viszonyrendszere szoros egységet alkot egyező tulajdonságokkal való leírásuk révén. Ráadásul ez nemcsak a felszíni szerkezetben mutatkozik meg (időhatározói mellékmondatok vezetik be az egyes részeket), hanem a szövegvilág mélystruktúrájában is, a kisregény erotikus színezetű világmagyarázó elvében: „A labirintus *végpontja* (kiemelés tőlem, B. A.), ahol Ada édes párhuzamosai összefutnak, nem a kielégülésem – a kielégülésünk – pillanata-e, *amin túl* már csak az üres feketeség tátong és a pokol lángjai törnek át a megrepedezett agyagkérgen?”

A tizenkilenc éves narrátor azért érkezik a városba, hogy találkozzon titkon és reménytelenül imádottd kedvesével, Edittel (*Vasárnap délután*). Vele nem sikerül találkoznia, megpillantja viszont egy plakáton Edit fényképét, helyesebben egy Edithez nagyon hasonló, csak „nála tíz-tizenöt évvel idősebb nő” képmását, Ada fényképét. Megtudja barátjától, hogy szerelmi bosszúból merénylet készül az opera-előadáson Ada ellen. Az opera a Thészeusz-mondakört dolgozza fel: a mitológiai szerepek a valóságban is kiosztódnak; a kiskatona lesz Thészeusz, akinek meg kell mentenie Adát, vagyis Ariadnét, az őt meggyilkolni akaró Minótaurusz-karnagytól. Láthatjuk, hogy a kisregénynek egyszerre több szinten értelmezhető jelentéstartománya van. Az irracionális, mint a csokipapír ábrája és az antik mitológia elemei leképeződnek a szövegvilág úgynevezett reális szintjére. De Baka itt sem adja meg magát ilyen egyszerűen: hogy mi a valóság, és mi a misztifikáció, azt éppúgy nem lehet eldönteni, mint a labirintusokban a következő lépés helyességét vagy helytelenségét. A labirintus tény, a világ tény, és mivel a világ tényekből áll össze,¹⁶ a világ maga is labirintus, Bakánál nem is egy, hanem háromszintű, és ebben a világtérképezésben elválasztani egymástól realist és irrealist egyszerűen lehetetlen. A költői képek amúgy is metafizikai szintre helyezik a történetet: a lírikus így ír prózáat.

A narrátor abban bíz, hogyha felölti magára Thészeusz szerepét (fel sem kell vennie, egyszerűen azzá performálódik), és megmenti Adát, közelebb sikerül férköznie Edithhez is, mert nem lehet véletlen a hasonlatosságuk. Azzal, hogy megmenti Adát, Ada talán összehozza őt a lánnyal. Hogy Edit átlényegül Adába, azt szinte nem is érdemes elmondanunk: így kell történnie a szövegvilág szempontjai szerint.

A párhuzamos eseménysor összeszerkesztése eredményezi, hogy a kisregény az Adához induló, Adát megmenteni szándékozó narrátor tér- és időbeli „eltévedésével” kezdődik. „...A behavazott szántáson átvágva elbukdácsoltam az országútig, amely az ártéri erdő gátjától tizenegy kilométer hosszan, nyílegyenesen vezet a város központjáiig.” A gyalogoló narrátor közben azonosítja magában az Ada nevet a csokipapír márkájával, és azonosul a már említett ábra az előtte elterülő tájjal is: „És most itt állok a kemeneci erdő szélén, az árvízvédelmi töltésnél, ahol a Sárdrá vezető út kezdődik, *két oldalán jegenyesorral*, és előttem, a messzeségben, az út szalagja elkeskenyedik, és az *egy pontban való találkozást* csak azért nem láthatom, mert arrafelé már könnyű, *délutáni köd* lebeg.” Hogy mi van azon túl, arra is választ ad a narrátor: „egy szép és vonzó, bár számomra... elérhetetlen asszony.” A köd-motívum interpretálásától eltekintünk, az előző két novella kapcsán már alaposan kimerítettük lehetséges jelentéseit. Ahogy Edit átlényegül majd Adába, úgy a csokipapír ábrája is átlényegül. Nemcsak az előbb említett térlátásba, hanem Ada erotikus vonzaskörébe is. Ezt olvashatjuk a kisregény vége felé; „...a kemeneci erdő méhétől és télborotváltá ágyékától vezetett [az út] a vasúti so-

rompó szikéjéig, amely elvágta a születés előtti léttel összekötő út köldökzsinórját." A lírikus megint a *mindenséget* teremti újjá, és összefüggésbe hoz mindent, amit a költészet erejénél fogva kapcsolatrendszerbe tud ágyazni. A legköltőibb Baka-szövegek közé tartozik az *Én, Thészeusz*. Bizonyítja ezt még az is, hogy mikor a narrátor felismeri, hogy bejutott az egyenes labirintusba, ahol tér és idő nem érzékelhető, minden megáll és csak ismétlődik, a narrátor ennél a pontnál átvált a narrációból lírába. Az eltévedt narrátor versben mondja el gondolatait, a kint, a vágyott és beteljesületlen szerelmeket, az erotika feloldó vágyának csalóka ígéretét. Hol tévedt el a narrátor? Nem a szerelem útvesztőjében? Hiszen mindent az mozgat, a hiány, a fiú-szüesség kínzó érzése. A feloldás azonban hiányzik. A narrátor lassan jut el szüességének vágyott elvesztéséig. Be kell járnia a kiskatonának az egyenes labirintust, aztán a történelmi pannotikum labirintusát (az ironizálás itt is fontos szerepet kap, akár az előző két történetben). Ezt Baka sötét labirintusnak nevezi, a narrátor pedig így beszél róla: "...zegzugos folyosókon, életem első két évtizedében kanyargott, a tiszti klub pincéjén és padlásán keresztül a színpadra nyíló csapóajtóig, zászlókkal, transzparenssekkel álcázott kelepceken át, melyek mélyén robbanásra váró aknáknak lapulnak." S aztán eljut a már rég óhajtott labirintusba, az asszonyi öl labirintusába,¹⁷ az egyszerre egyenes és sötét, fénylő asszonyi labirintusba, „amelyben ugyanazt a síkos lépést lehet megtenni – előre-hátra, előre-hátra...”

„...Utam véget ért: áthajolhatok a hajóorr formájú beton mellvéden, nézhetek, de nem léphetek át a világokat szülő vagy még semmibbé váló Semmibe." Az erotikába való beavatás megtörtént; de a kérdés továbbra is ott feszül a történetben: mi szerepe lesz az örökös ismétlődésnek és visszatérésnek az egyén életében, ha a végtelen ponton túl csak nézni, képzelni lehet, de elérni és meghódítani azt lényegében nem lehet? A *Margit* könyvtárosa erre igen kiábrándult választ adott – Goethét ironizálva: nem baj, ha kisszerű és szeretetlenn ölelkezések jutnak az ember osztályrészeül, behahuzdini a világba mégiscsak lehet: „Az Örök Asszonyi emel magához.”

*

Baka joggal tiltakozna, ha besorolnák őt a posztmodern alkotók közé. Pedig jelent meg már olyan vélemény, mely szerint a prózát író lírikus a posztmodern kor mitológiájának nyomait keresi. Mányoki Endre úgynevezett mitológia-előállítók közé sorolja az írókat. Majd azt olvashatjuk (kritikájában), hogy Baka „föltalálja az anti-posztmodern prózát... gúnyt űz az iróniából, kedvére pacsmagolja össze kedvenc színeinket, formáinkat, stílusainkat.”¹⁸ Kellemetlen kategorizálás ez a posztmodern kontra anti-posztmodern fogalompar. Hiába az idézés-technika és intertextualitás, a labirintusok, az idő és a tér problémái, egyikőjük sem a XX. század irodalmának találmányai. Az anti-posztmodern kifejezés pedig sok, cikornyás, semmitmondó. Baka István a klasszikusok hagyományait folytató lírikus: nyelvezete, képi-metaforikus világa, világértelmezési szándéka mind-mind a klasszikusok, akár a klasszikus modernnek folytatólagos örökösévé avatják. „Minden okos dolgot kigondoltak már; csak meg kell kísérelni megint kigondolni azt”, mondja Esterházy Péter.¹⁹ Ez a klasszikus modernnek jelszava: a hagyományokat, a rekvizitumokat megfejteni, és nem elvetni kell: az irodalom folytonosságának ez az egyik alapja. Baka e „törvény szellemében” írja prózai munkáit. De a hagyományok értelmében teremti meg művészi világát, a prózában is a lírikus nyelvével, és minden elbeszélésében megtalálható a teljességre való törekvés, a „korrespon-

denciák" érzéki-misztikus, és esetlegesen ironikus feltárása és kiépítése. Nem tudni még, hová vezet, meddig jut el Baka prózájában, az eddigi állomások, stílusosan „beavatások” mindenestre szemet gyönyörködtető irodalmi játékok. Játék labirintusokkal és kísértéssel, játék és mindent átható erotikával és történelmi rekvizitumokkal. Játék teremtett világban ég és föld között, játék – Kosztolányira gondolva – az irodalommal. Az étellel. Baka sok mindenbe beavatott minket. De talán még nem mindenbe. Az újabb beavatásra várunk kell...

JEGYZETEK

A szövegek lelőhelye: Baka István: Beavatások. Pannon Könyvkiadó, Budapest, 1991.

- 1 Szász Ferenc idézi Szabó Ede fordításában Rilke Franz Xavér Kappushoz írt levelét, in: Nagyvilág, 1993/9, 1012. o.
- 2 A „klasszikus modern” fogalom értelmezéséhez két idézet Kulcsár Szabó Ernő *Komparatív vagy integratív?* című tanulmányából: „...a megértéshorizontok összeolvadásának az *elkerülhetetlensége* teszi mindenkor feltételvé a hagyományt az újításnak... Nem a témapreferenciák vagy az irodalmi beszéd tárgyának átalakulása utal az új korszakküszöbökre, hanem a róluk gondoltak igazságtartalmához való viszony módosulása. Azzal tehát, ahogyan a mondottság mikéntje akaratlanul is *poétikailag értelmezi* a közlés tárgyát, pontosan a létben való elsődleges, *nyelvi* bennfoglaltság horizontját nyitja rá ember és világ kapcsolatára. Legelvontabb jelentésében ezért képes feltárni a műalkotás nyelvi magatartásként a szubjektum önértelmezését és világhoz való viszonyát...” In: *Literatúra*, 1993/3, 215. o.
- 3 Vörös István: Bováryné keze, in: *Holmi*, 1993/május.
- 4 Uo.
- 5 Baka prózáinak fejlődésszerű mozzanatára Kovács Lajos hívta fel a figyelmemet az írásmű tervezése során, 1993 nyarán.
- 6 Az írásmű, amennyiben irodalomelméleti kérdéseket érint, metodikájában Csúri Károly tanulmányából merít: „Az ismétlés-kapcsolatok összekötik, szembeállítják, egymásra vetítik az egyes állapotokat, egyszerre mutatván viszonyaik rendezett szerkezetét és a részletek végtelen, sokértelmű gazdagságát. Segítségükkel rejtett kapcsolatok épülnek ki a valós világban össze nem függő, sőt össze sem egyeztethető tárgyak, jelenségek, folyamatok stb. között...” – „...a *szövegvilág*ot és a *lehetséges világ*ot egyaránt tényállások alkotják, a különbség közöttük mégis alapvető. Az eltérés a *Mi?* és a *Miért?* kérdések különbségével ragadható meg legjobban. A szövegvilág esetében csak annyit tudunk, hogy *miből, milyen* tényállásokból áll ez a világ, a lehetséges világ rekonstruálásakor az is érdekel bennünket, hogy *miért* az adott (és nem más) tényállásokból, s miért az adott módon (és nem másként) épül fel a szövegvilág...” In: *Irodalomtudomány, tudományelmélet, modell-alkotás. (Lehetséges világok, Tankönyvkiadó, 1987., 29. ill. 32. o.)*
- 7 Fried István magánleveléből. 1993. aug. 11.
- 8 A komparatisták figyelmébe: Baka tizenéves kamaszlánya független megfelelője Nabokov Lolitájának. Ami összeköti a két szerzőt, az az első szerelmi élmény meghatározó szerepe – kamaszkorban – műveikben, illetve annak performálódása a felnőtt világban. Még egy érdekesség: Nabokov utolsó nagyregényének a címe: *Ada*. (Adának hívják Bakánál azt a női szereplőt, aki elveszi a főszereplő fiú-szüzességét.)
- 9 Szilágyi Márton: Baka István jelenései, in: *Holmi*, 1993/ aug.

- 10 Néhány alkotás, amely a sakktémát dolgozza fel: Nabokov: Végzetes végjáték (A Luzsin-védelem), Stefan Zweig: Sakknovella, Ingmar Bergman: A lovag és a jóisten, Carl Schenker: Knight Moves, az Új Forrás 1993/3. száma a sakktörténeteknek szentelte magát stb.
- 11 N. Horváth Béla, in: Jelenkor, 1993/június.
- 12 Kafkára lehet utalni mint világirodalmi példa: „K. mögött volt az ablak, a ködben nem lehetett messzebbre látni, csak a szomszéd ház hófedte tetejéig.” In: A per. Európa, 1984., 141. o.
- 13 Szilágyi Márton: Baka István jelenései, in: Holmi, 1993/aug.
- 14 Jorge Luis Borges: Az idő újabb cáfolata (Gondolat, 1987), ill. A titkos csoda (Európa, 1986).
- 15 Feldolgozása szerepel Akira Kurosava Álmod című filmjében.
- 16 Ludwig Wittgenstein: Logikai-filozófiai értekezés. Akadémiai Kiadó, 1989., 11. o.
- 17 Az erotika-labirintus hagyománya szintén Kafkánál található meg, in: A kastély. Európa, 1984., 272. o.
- 18 Mányoki Endre: Baka István: Beavatások, in: Kortárs, 1992/1.
- 19 Esterházy Péter: Termelési regény. Magvető, 1979., 133–134. o.

N É Z Ő

Bulgária nagy öreg embere

*„Az első látogató, első vendég,
az első bolgár, félig álomban még
reggel az ágyban, első jóbarát,
aki bedugta képét a szobámba,
nem is az ajtón: az ablakon át
és mosolyával máris indulásra
keltett, másfél nap fáradt utasát:
egy vén hegy volt, a hegyek óriása,
a Vitosza!”*

Illyés Gyula fenti sorai jutottak az eszembe, amikor mentem Valeri Petrovhoz felköszönteni őt abból az alkalomból, hogy neki ítelték a legnagyobb francia művészeti és irodalmi kormánykitüntetést („az irodalom és művészet lovagja”), amit korábban Illyés Gyula is megkapott. Arra gondoltam, talán Illyés is ebből a szögből látta a Vitosát.

Kétszintes kertes ház a Lozenec nevű kerületben, még a háború előtt épült. Lozenec valamikor Szófia „Rózsadombja” volt, napjainkban is félig-meddig kertváros. Amikor a ház épült, a kerület még a város szélén volt, ma már a centrumban van, de most is viszonylag csendes, nyugodt hely. A házat még Valeri Petrov apja építtette, ma egy átlagos kétszintes épület. Néhány év kivételével ehhez a házhoz kapcsolódik Valeri Petrov egész élete, az emeleten lévő dolgozószobában írta műveinek és fordításainak nagyobb részét. Tipikusan szófia-i költő, tipikus fővárosi, de ez Bulgáriában nem egészen azt jelenti, amit nálunk. Valeri Petrov fővárosi létére sem szakadt el a természet-től, és ez teljesen érthető, hiszen Szófiának is alig van olyan pontja, ahol az ablakot kinyitva ne látnánk felettünk magasodni a Vitosza vagy a Balkán hegység erdeit, szikláit.

A dolgozószoba kis asztalánál – a szokásos kávé mellett ülve – próbálom meg elmondani gratulációm, de ő nem hagy érvényesülni, így az úton jól átgondolt üdvözlő szöveg töredékében marad. Az interjút megelőző beszélgetés közben fél szemmel végignézttem a polcokon lévő könyveket. Önmagában még semmi különös nincs abban, hogy egy nagy író könyvtárában megtalálhatók az európai irodalom klasszikusai. Az, hogy Dosztojevszkij vagy Tolsztoj eredetiben van meg, már eltér attól, amit Magyarországon megszokottnak lehet tartani, de itt Szófiában ez még természetes. Kissé szokatlanabb, hogy az orosz irodalom olyan vonulatai és írói is jelen vannak, akiket Oroszországon kívül nem nagyon ismernek. A könyvespolc üvege mögött két kép: az egyik Shakespeare-é, a másik Radnóti Miklós fényképe, közvetlenül mellettem Szántó Piroska egy rajza. Shakespeare képe mellett egy magyar író fényképe, és mindez nem udvarias formalitás. Valeri Petrovnak köszönhetjük Radnóti legjobb verseinek bolgár fordítását, de Petőfi és Juhász Gyula több szép versét is lefordította. Valeri Petrov látókörében csonkítatlanul ott van egész Európa, és mi, magyarok sem maradtunk ki belőle.

Valeri Petrov hazájában igen népszerű. Műveinek olvasottsága az évekkel arányosan nőtt. Hatalmas életmű áll mögötte. Saját művek és fordítások egyaránt. Shakespeare drámáinak lefordítása után, most szonettjeinek átültetését tette az asztalra.

Eredeti művei és műfordításai között egységet teremt Valeri Petrov költői nyelve. A műfordításai is azért annyira népszerűek, mert az ő rendkívülien gördülékeny költői nyelvében szólaltak meg bolgárul. Nyelvének legfőbb ereje a szó. A bolgár nyelv évszázadok alatt felhalmozódott gazdag szókincséből mindig sikeresen választja ki a stilisztikailag legmegfelelőbbet.

Költői szemléletét az objektivitás jellemzi. Műveiből kirajzolódik korunk emberének bonyolultsága, ellentmondásossága. Látjuk, hogy a XX. század embere szenved, de azt is látjuk, hogy ugyanez az ember egyben okozója is kortársai szenvedéseinek; látjuk, hogy nagy eszményekért lelkesedik, és azt is, hogy sokszor a nagy eszményeket hangoztatva akarja kicsinyes, önző, alantas céljait megvalósítani. Valeri Petrov együtt érez kortársaival, de mindig bizonyos távolságból szemléli őket. Valami hasonlólt valósít meg a lírában, mint amit Brecht az ún. „epikus színházzal” ért el. A távolságtartás eszköze költészetében az irónia és a satíra. Az együttérzés és az irónia nála nem csökkenti, hanem árnyalja, és – lehet, hogy ez furcsának tűnik – fokozza is bizonyos esetekben a líraiságot, a nagy lélek líraiságát, amely egész életművén átsugárzik. Sokoldalú író. Komoly eredményeket és nagy elismerést ért el a drámában és a filmművészetben is. A forgatókönyvei alapján készült filmek több hazai és külföldi művészeti díjat nyertek el.

Valeri Petrov korábbi műveiből már régebben is kapott ízelítőt a magyar olvasó. A bolgár költők antológiájában, amely 1966-ban jelent meg, két versét is publikálták. *A bolgár irodalom kistükre* c. kötetben, amely 1969-ben hagyta el a nyomdát, megjelent egy fiatalkori verse és egy részlet *A rózsza, ha táncol* c. drámából. A művei elé Juhász Péter írt másfél oldalnyi bevezetést. 1982-ben *Enyhe ősz* címen külön kis kötet jelent meg verseiből az Európa Kiadónál a *Napjaink költészete* sorozatban. A kötet utószavában Karig Sára ismertette Valeri Petrov életét és költészetét. Ebből a könyvből a magyar olvasó az 1960-as évek végéig követheti az író költői útját. 1984-ben a szófiai 199 Színház Budapesten és Kecskeméten bemutatta a *Szerelmem színház* c. drámáját. A bemutatót a kritika nagy elismeréssel fogadta.

Valeri Petrov irodalmi tevékenysége során többször került összeütközésbe a hatalommal, és érte komoly sérelem. Ennek ismertetését azonban a költő határozott utasítására kihagytam. Ma Bulgáriában is sokan vannak olyanok, akik értékes művészi alkotások helyett „sérlemekkel” akarnak érvényesülni, mondotta az író.

JAKÓCS DÁNIEL: *Kezdjük hagyományosan, bevezetésként néhány életrajzi adattal.*

VALERI PETROV: 1920. április 22-én születtem Szófiában. Apám ügyvéd volt, egyetemi tanulmányait Svájc francia nyelvű részében végezte. Jól nyelvérzéke volt, szívesen tanult idegen nyelveket, jól tudott franciául, németül és oroszul. Baloldali meggyőződésű jogász volt, könyvet írt a rasszizmus ellen. Anyám szintén Svájcban tanult, francia nyelv és irodalom szakos bölcsész hallgató volt, a francián kívül szabadon olvasott oroszul is, de beszélni már rosszabbul tudott. Szüleim még Svájcban ismerkedtek meg egymással. Ötéves koromban beadtak a szófiai olasz nyelvű óvodába, ahol anyanyelvű óvónők vezették a foglalkozásokat. Ezután az olasz tannyelvű iskola, majd gimnázium következett. A legtöbb tantárgyat, a latint is, olasz tanárok tanították, természetesen a német, az orosz és a bolgár nyelv kivételével. Az orosz nyelvet egy közismert és nagy tekintélyű bolgár származású latin szakos tanár tanította.

– *Mit köszönhet az olasz gimnáziumnak?*

– Nagyon sokat. Nem tudok megfelelő szavakat találni hálám kifejezésére. Kintűnők voltak az olasz tanáraink, de nagyon sokat köszönhetek a bolgár irodalom tanárnőjének vagy német tanáromnak, aki Németországban végezte az egyetemet, és később a Szófia Egyetemen professzor lett. Még a gimnázium nyolc éve alatt – az olaszon kívül – többé-kevésbé jól megtanultam franciául, latinul, németül, oroszul. Angolul jóval később kezdtem tanulni. Érettségi után az orvostudományi kar következett. Az orvosi diploma megszerzése után két évig a Rilai Kolostor orvosa voltam. Akkor a Rilai Kolostor nem pusztán egyházi központ volt, hanem mezőgazdasági nagyüzem, ahol nagyon sok munkás és pásztor dolgozott. Mint fiatal orvos, abban reménykedtem, hogy ott nyugodt körülmények között írhatom verseimet, ténylegesen azonban szünet nélkül arra kényszerültem, hogy olyan sérüléseket gyógyítsak, amelyek sebészeti beavatkozást követeltek, és erre én egyáltalán nem voltam felkészítve.

– *Végül teljesen eltávolodott az orvostudománytól. Adott-e valamit az orvostudomány és az orvosi gyakorlat az író számára?*

– Azóta nagyon sokat fejlődött az orvostudomány, ma már legfeljebb aszpirint tudnék felírni, de az egyetemi évek és az orvosi gyakorlat mégsem múlt el hiába. Az orvosi kar megtanított szerves egységben látni a világot, rendszerben gondolkodni, meglátni a belső logikai összefüggéseket, és pontosan, felesleges szavak nélkül fogalmazni. Nagyon sokat jelentett az is, hogy közvetlen kapcsolatba kerültem a falusi szegényekkel.

– *Mikor járt először Magyarországon?*

– 1945-ben tavasszal, amikor Bulgária is csatlakozott az antifasiszta szövetséges hatalmakhoz. A bolgár hadsereg haditudósítójaként dolgoztam. Tulajdonképpen nem érzékelttem közvetlenül a háborút. Emlékszem, hogy voltam Szigetváron, Kaposváron és Nagykanizsán. A magyarokkal jól megértettük egymást. A háború vége Ausztriában ért, mindnyájan nagyon boldogok voltunk, a béke számunkra egyben a fasizmus alóli végső felszabadulás nagy napja volt.

– *Mikor kezdett írni?*

– A gimnáziumi évek végén és az egyetemen. 1938-tól 1943-ig elsősorban az „Izkuštvo i Kritika” c. folyóiratban publikáltam, itt csoportosultak a demokratikus meggyőződésű írók. Ekkor a hosszú formát kedveltem, több elbeszélő költeményt írtam. Korai műveim közt különösen soknak önéletrajzi indíttatása van.

– *Akkor még egy kicsit térjünk vissza az önéletrajzhoz. A rövid orvosi gyakorlat után, mielőtt végleg az irodalomnak szentelte volna idejét, mivel foglalkozott még?*

– Sajtóattasé voltam Rómában. 1947-től 1950-ig. Itt ismerkedtem meg egy kongresszuson Tolnai Gáborral. Először ő hívta fel a figyelmem Radnóti Miklós költészetére. Karig Sára is igyekezett rábírni arra, hogy Radnóti verseit fordítsam bolgárra. Később megismerkedtem Vas Istvánnal is, nála egyszer voltam vendégségben. Tolnai Gábor és Karig Sára kitartóak voltak. Végül a nyersfordítások is meggyőztek arról, hogy nagy költővel állok szemben. Amikor mind jobban megismerkedtem Radnóttal, egyre jobban megértettem, hogy az én szemléletem mennyire hasonlít az övéhez. Így vállalkoztam arra, hogy magyar nyelvtudás nélkül, nyersfordítások alapján fordítsam Radnótit.

– *Míg Rómában sajtóattasé volt, jelentős negatív politikai fordulat következett be ott, elég csak Trajco Kosztov perére utalni. Milyen hatással volt ez költészetére?*

– 1949-ben jelent meg első gyűjteményes kötetem „Költemények” címen. Ennek otthon borzasztó volt a fogadtatása. Kritikai ösztüzet zúdítottak rám, formalizmussal, individualizmussal, dekadenciával, erkölcstelenséggel stb. vádoltak. Először csak a részletekben vettem észre a kritika hibáit. Mivel mindenhol mindenki csak bírált, magam is kezdtem azt hinni, hogy a támadásokban van igazság. Ennek következményeként kezdtem eltávolodni magamtól. Két kötetem esett áldozatul a kritika pszichikai kényserének. Csak lassan tértem magamhoz.

– *Mikor sikerült megtalálni saját hangját?*

– Először a filmhez és a színházhoz fordultam. A lírai költészetben a klasszikus, letisztult forma híve vagyok, de a normális színházat nem szeretem. A színpadon a művészetek szintézisét törekszem megvalósítani. *Amikor a rózsák táncolnak* c. drámát Magyarországon is bemutatták. (Itt szeretném megjegyezni, hogy mindig jó kapcsolatban voltam a szófiai Magyar Kulturális Intézettel.) Elég sokat beszélnek az én színházi munkámról, és szinte semmit arról, hogy mit alkottam a filmművészetben. Azok a forgatókönyvek, amelyeket a filmek számára írtam, mind azt fejezik ki, hogy a film nagy szerelmese vagyok. Ez a film iránti szerelem ma is él bennem. A költészetben a *Meleg ősszel* c. elbeszélő költeményemben tértem vissza önmagamhoz. Írói fejlődésemben három alapvető korszakot látok: a kezdetet, a „hideg éveket”, és az utolsót, amikor felszabadultam a „hideg évek” nyomása alól.

– *Végül arról szeretném kérdezni, hogyan dolgozik, nagyon örülnék, ha elárulna néhány „műhelytitket”.*

– Rendszeresen és nagyon sokat dolgozom, de arra törekszem, hogy ne vegyék észre a munkát ott, ahol nagyon sok munka van, hogy a szöveg teljesen természetesnek, könnyednek látszódjék. Az ihlet pillanatában nem lehet jól, megfelelő színvonalon kifejezni mindazt, amit akkor az ember érez. A mű megformálásának hosszú folyamata követi az ihletet: keresni kell a legmegfelelőbb kifejezőeszközöket. Munka közben ismét átélem azt, amit az ihlet pillanatában éreztem, de most már pontosabban látom azt, ami korábban homályos volt. Ezt nevezem második ihletnek, amikor épp a minél pontosabb, árnyaltabb kifejezésre való törekvés eredményeként maga a tartalom is gazdagabbá, mélyebbé válik, a forma tökéletesíti a tartalmat. Nálam rendszerint az ihlet csírája valamilyen konkrét eset, és ez a konkrét eset kap aztán az alkotó munka során mélyebb, általánosabb jelentést.

A művészet bizonyos vonatkozásban mesterség is. Én – amint már mondtam – a letisztult klasszikus forma híve vagyok a költészetben. Ezért is érzem magamhoz nagyon közelinek Radnótit, ő is a legmodernebb tartalmat klasszikus formában fejezte ki. Én leggyakrabban négysoros versszakokból álló költeményeket írok. Olvasóim jellemzőnek tartják rám a humoros szójátékokat. Ez korai korszakomban tényleg így volt, természetesen humor nélkül ma sem tudok írni, de a szójátékok utolsó korszakomban állandóan ritkulnak. Arra törekszem, hogy minél kevesebb szóval, minél laconikusabban fejezzem ki magam, helyet hagyva az olvasónak is.

Röviden: a modern tartalom és a klasszikus forma híve vagyok.

Jukovics Dániel

VALERI PETROV

Szüleim

*Vittem őket a nyaralóba.
Ma ott töltik az éjszakát.
De a kocsim nem bírta, jóval
a cél előtt egyszer megállt.*

*S a két öreg a Vitosára
megindult a meredeken...
Mikor éreztem utoljára,
hogy őket még így szeretem?*

*A régi dzsekim lóg apámon.
Én nem hordom, kidobni kár.
Gálánsan nyújtja karját, látom,
ő is nebezen bírja bár.*

*Anyám kontyán a kiskalap reng.
Bottal jár, botlik, hull a rög.
Nézem, a pár már ott halad fent,
alattuk száraz fű zörög.*

*És most eltűnnek majd a hágón.
Velük tűnik el épp a nap.
Először anyámat nem látom,
merthogy ő az alacsonyabb.*

*Még látszik az égnek meredve
apám haja, hetyke taréj.
Így mennek el a szürkületbe.
Homályba nézek... Jön az éj.*

Zsidóviccek

*Gazdáink kedélyes fritzek
Mesélnek – ugrál az álluk –
jiddisül pár zsidóviccet.
Zsidók már nincsenek náluk.*

*Ábrahám, Rebeka, Slajmi...
Sok jó vicc hősei onnan
egyszercsak elmentek halni
reszkető marhavagonban.*

*Viccestől émelygő, édes
füstté vált egykori testük.
Most, hogy már nincs nevetséges,
mondjátok, kin is nevessünk?*

A bűnös

*Nem bírtam már. Teljesen meg volt veszve.
Úgy üvöltött, hogy reszketett a ház.
Kocsiba vágtam, és valahol messze
kieresztettem. S már nyomtam a gázt.
Pocsék dolog volt, annyit mondhatok.
De nem tehettem mást... úgy ugatott.
S egy hétre rá remegni kezd az ajtó.
Valami csapkod, vinnyog és kapar.
Nyitom. Rámugrik sírva, szívszakajton
könnyez és nyálaz. Ölelni akar.
Lefogyott. Éhes.
Oldala véres.
Rákente sáros
mocskát a város.
S míg dörgöli rám emlékek szagát,
lassan megértem már kutya-szavát.
– Gazdám – kérlek –, jó gazdám, istenem!
Könyörgök, bűnöm bocsásd meg nekem.
A Te kutyád vagyok, na nézz meg!
Nem értem ezt az egészet.
A posám, lásd, a porban
a lábagnál hever!
Kutyabecsületszóra
mondom, nem szöktek el!
Alig futottam, jöttem
már vissza is hamar!
De nem voltál mögöttem,
már elnyelt a kanyar!
Az út szörnyű volt, széles!
Minden zajos, veszélyes!*

*Én a nyomodban tüstént
indultam vissza ott,
de a benzin s a füst rég
elvette a szagod!
Biztos füttyültél! Rémes,
akinek nincs szaga,
az nincs! Hívtalak én is
hét nap, hét éjszaka!
Bocsásd meg, hogy hibáztam!
Bocsáss be hát a házba!
Nem hagylak el már! Ebben
biztos lehetsz! Hisz érted!
És kétszer erősebben
ugatok eztán érted! –
A láncot kiakasztom
– Gyere! Nagyon haragszom.
Soha, jegyezd meg ezt, te
nem mehetsz ilyen messze!*

Magamnak

*Te mondtad így jobbra és balra hányszor:
amit csinálunk, az történelem.
Nézd tárgyyszerűen hát, mikor hibázol!
Gondold, az antik Róma a jelen!*

*Légy filozófus! Tacitust citálj, ha
kis bölcsességed cserbenhagyna itt.
Ha távolatokból nézel e világra,
még távolabbra visznek napjaid.*

*Eltűnik kínod, szégyened és lázad,
ha másképp mondod azt ki, ami gond.
Hisz nem ma, csak a XX. század
derekán kaptál megint egy pofont.*

Belháború

*Te, kis dühös vers, ostobán
bebörtönöztelek magamba.
De most rájöttem, nincs tovább,
bármilyen legyen, kimondalak ma.*

*Nos, hát ki velem! Mondd, mi fáj.
De ne üvöltözz! Főleg ne essél
túlzásokba, ha nem muszáj!
Jobban tennéd, hogyha keresnél*

*szebb szavakat! és ne uszíts!
Találjunk közbülső megoldást!
Ezt tette már Ezopusz is.
Na, ugye, lám?! De te csak folyvást*

*tiltakozol és majd megesz
a mérget, mert neked van elved:
ha bűnt látsz, te kimondod ezt,
mert nyílt beszédet követelnek*

*a bűnök. Ki mellébeszél,
az cinkos! Jó! Kiálts! Ki hallja,
amikor szembe fúj a szél?
Süketen ki figyel a jajra?*

*Hisz annyi más virág terem.
A nagyvilág megannyi téma.
Szelíd természet, szerelem...
De neked semmi sem elég ma.*

*Te csak mész a fejed után,
kiáltoznál a széllel szembe.
Kis ökleiddel ostobán
dörömbölsz, bokszoysz a szívembe,*

*s üvöltöd közben: árulás,
hazugság, szégyen! Jól van! Jól van!
Te akartad így, indulás!
Jó lesz majd az asztalfiókban?*

Diplodocus-sirámok

*Roppant testünkben titkon oly jámbor vér buzog.
Csupán legelni szoktunk mi, diplodocusok.
Mi mind ilyenek lettünk, mert ilyen volt a kor.
A mezozoikumban éltünk valamikor.
Aztán valami történt. Nem értettünk sokat...
Csak kis fejünket törtük s figyeltünk másokat.
Egyesek ügyesedtek, most itt az alkalom:
karmokat növesztettek, pikkelyt az alkaron,
hátukra tarajos páncélt... fogakkal telt a száj...
Lett hozzá új morál is, hogy harapni muszáj.
De mi túl rég születtünk, túl sok bennünk a múlt.
Csak párfányt tud legelni, ki ölni nem tanult.
Csak őrlő zápfogunk van. Más nem hord már ilyet.
Minket nyugodtan esznek ezért a többiek.
Sőt ez az új körülmény fajunkra is kihat:
fogyunk az általános progresszió miatt.*

De távol álljon tőlem, hogy vitázzak ma itt.
 Eltűnnék mondat közben... A folyamat rapid.
 Egy diplodocus tartsa meg elveit azért.
 Fogakat ne növelessen, ha utálja a vért.
 Őrizze önmagát meg, maradjon mindig ő.
 Konjunkturális okból ne legyen húsevő.
 Tudjuk, veszélyek lesnek és túl magas a tét.
 Őrizzük diplodocus nevünk becsületét.
 Mert bonyolult a helyzet, könnyen szakad a gát,
 fajunk így képtelen lesz megőrizni magát.
 De mit tegyünk, ha súlyunk a föld alá vezet.
 Harmincméteres testtel járnunk nem élvezet.
 Nem fér már kis fejünkbe ez a szép új világ.
 Útnak indulunk így hát magunktól. Csak tovább!
 Kell még a mi gerincünk! Fel! Át időn, teren!
 Ott már csontunkat várja egy múzeumterem.

Szerengeti*

Jó ez az évtized nekünk.
 Létünk megengedi.
 Csak kulturális életünk
 vad, mint Szerengeti.

A morgás, a ropogtatás
 már együtt él velünk.
 Míg másokat fal újra más,
 mi még csak legelünk.

S ha elmúlik a rettenet,
 Csak úr marad, mi volt.
 A megszokásban megmeredt
 lélek nem is sikolt,

az idegek csak károsak,
 amíg szerencse int,
 a borzalmakkal párosan
 mennek el napjaink.

RIGÓ BÉLA fordításai

* Vadrezervátum Afrikában

K R I T I K A

Az életmű első fele

MARKÓ BÉLA VÁLOGATOTT VERSEI

Néha egyetlen költő versei is vitatkoznak egymással, bár e vita nemegyszer inkább kiegészítésnek mutatkozik. Markó Béla második kötetének, a megjegyzésre érdemesen különc című *Sárgaréz évszak*nak az élén a *Visszatérés a városba* állt, amelyben a háborúból utolsónak érkezik meg a marathoni harcos, aki „asztán / ismét felrúgva a dolgok rendjét / jókedvűen megölelgeti / a kipirult-kipirosított arcú lányokat / és nem szégyell életben maradni”. Ez a kötet 1977-ben jelent meg, a következő, a *Lepkesontváz* 1980-ban, s ez viszont lezárult a marathoni harcos képét ismét felvillantó verssel. A *Hátterek* a konkrét jelentés nélküli hír képzetét járja körül: „A jelentésszerű dolgok távolodnak tőled. / Lihegve befutnak az újabb hírhozók, / s a hír, melyet átadnak, így hangzik: / hír. S a botladozva, sápadtan érkező / marathoni harcos nem kiáltja, hogy: győzelem! / S nem kiáltja, hogy: vereség! Csak halálra váltan / összeroskad. Értsen hát ki-ki ennyiből...” Mindkét vers kifordítja az európai kultúra egyik legismertebb hagyomány-szimbólumát, s látszólag ellentétes jelentéskörrel, hiszen az első alkalommal az életben maradó harcos a történet jelképiségét fosztja meg rendkívüliségetől, a második versben viszont a jelkép válik talányossá, hiszen a harcos éppen a hírt nem tudja – vagy nem akarja – már átadni. Mindkét vers groteszk jelentéskörű azonban, az első a komikus, a második a tragikus groteszk példája lehet. Az élet és a halál, pontosabban az életben maradás és a meghalás ugyanarra vonatkozik: arra a jelenkori létre, amely nem tűri már meg az egyértelműségeket, s amely éppen ezért úgy veszi birtokba a hagyományt, hogy kritikáját is adja.

A hagyomány és a jelen között erőteljes a feszültség, szinte annyi, mint az élet és a halál között. A *Lepkesontváz* kötet cím igen szemléletesen fejezte ezt ki, részben még a címadó verstől függetlenül is. A lepkének nincsen csontváza, s a lepke légies könnyedsége, illanó volta, légiessége ellentétes a csontváz súlyosságával, moccsatlanságával, földhözköttöttségével. A lepke léte egy pillanat, s ha elpusztul, hamar elemeire bomlik az anyag. A csont viszont évtizedreket is túléli a földben, így tanúsítva szinte az élő mulandóságát és az anyag halhatatlanságát. Ezt a képből rejlő feszültséget egyetlen élet folytonosan veszély-, azaz haláltudatos létére vonatkoztatja a konkrét vers, gazdagítva még a mozgó vadra való céllovás képzetkörével. A halálraítéltség „A fekete célkereszt halántékomon”, s bár egyelőre mindig a tegnapi arcot szaggatja szét a lövedék, egyszer „a célgömb halálos pontossággal / megállapodik az üresnek látszó levegőben: / fekete lepkésontváz eljövendő halántékomon”. A címbeli kép így már nem abszurd, nem szürrealis, hanem a közvetlen szemlélet számára is szinte megmutató rajzolat a halántékon, s majdan a csupasz csonton is. E versben és tágabb környezetében a mulékonyságtudat se pátozott, se tiszta elégiát nem hív életre. Igazából nem ismeri a reményt, s nem azt az életelvet képviseli, amelyet Nagy László például Hunyadi Lászlóra utalva így fogalmazott meg: „de két sújtás közé képzeltem életem ezért szeretlek, / etetek jó gyönyörökkel, a méltó gond is a miénk, / hogy útján a hű lovasoknak hirtelen tovább rohanjunk / ármánnyal aranyozott éjben”.

Művész, költő kétféleképp indulhat: a hagyománnyal azonosulva vagy szembe helyezkedve. A kor jellege, a nemzedéki vonások, az egyéni alkat egyaránt befolyásoló tényező lehet, de egyik típusú indulás sem értékképző önmagában. Az 1951-ben Kézdivásárhelyen született Markó Béla költői indulásakor egy olyan laza szerveződésű nemzedék tagjának tudhatta magát, amelynek igen hamar a cselekvési tér beszűkülését, az erdélyi állapotok romlását, a nagy tervek helyett a fáradtságos aprómunka hétköznapjait kellett megtapasztalnia és felvállalnia. Szilágyi Domokos „A bizalom és a bizakodás versei után nem akarta megírni a fájdalom, a szenvedés, a panasz verseit. Ezeket a verseket nekünk kell megírunk” – vallotta egy interjújában Markó Béla. (*Jelenkor*, 1988/9) Csak féligazság lenne azt állítani, hogy a világfájdalmasság természetes ifjúkori állapot. Tartósan éppen az életbizalomnak kellene megmutatkoznia. Sok és komor okának kell lennie annak, ha ez mégsem így van. Elsősorban mégsem ebben a világszemléleti dologban kívántak különbözni e nemzedék tagjai az előzőektől. Egy másik Markó-interjúból idézve: „az a fajta beszűkül, politikus és politikai szemléletű irodalom, amely minket megelőzött, és amely nyíltan vallotta azt, hogy az irodalmat és a kultúrát az egyetlen legfőbb cél: a magyarság érdekképviselésének szolgálatába kell állítani, az számunkra zsákutcának látszott. [...] ...az erdélyi magyarságot megfosztani a kultúra teljességének illúziójától – vagy esetleg realitásától – az irodalom teljességének szándékától semmiképpen sem lehet. Ujból kultúrává kell tenni a kultúrát, irodalom-má az irodalmat.” (*Életünk*, 1991/2)

Ez a programos szándék a lírában leginkább Szócs Géza, visszafogottabban Markó Béla munkáiban mutatkozott meg. A „visszairodalmiasítás” legfőbb tematikus vonása a közvetlen politikusság kerülése. Poétikailag pedig a klasszikus és a neoavantgárd szemléletmódjának és eszköztárának felelevenítése-meghonosítása. Tette ezt egyébként többek közt Szilágyi Domokos is korábban, s eléggé átütő erővel. Markó Béla számára a két pályakezdő kötet esztétikai értelemben még tétova útkeresése után egy klasszicizált, a képzettársításos technikát meglehetősen fegyelmezettséggel és racionalizmussal alkalmazó szürrealista ábrázolásmód bizonyult a legtermékenyebbnek. Ennek köszönhette a tehetőség elismerése után (*A szavak városában*, 1974, *Sárgaréz évszak*, 1977) a költői beérkezést (*Lepkecsontváz*, 1980) és a folytatást (*Az örök halasztás*, 1982, *Talanítás*, 1984).

A visszatekintő vallomások is mutatják, hogy már a pályakezdésre nagyfokú szakmai tudatosság volt a jellemző. A pályakezdő két kötet mégis őrzi az ifjúság természetes lírai ösztönösségét is. Leginkább a daloló szólam a meghatározó, s kevésbé érezni, hogy a költő tudja: verset másféleképp is írhatna, ha akarna. Ez a tudatos másféleség szólal meg a harmadik könyvtől, s ez már nem daloló, hanem meditáló, sűrűbb poétikai szövésű szólam. Ugyanakkor e versek a magyarországi olvasó számára alig hatnak avantgárdnak, sokkal inkább a huszadik századi, Ady Endrétől Utassy Józsefíg ívelő magyar költői hagyomány egyéni arculatú továbbvitelének. Talán nem tekinthető véletlennek, hogy Markó Béla igazi magyarországi „megjelenése”, tehát a figyelem iránta való megnyilvánulása nem ekkor, hanem az újabb pályafordulat verseit megismerve következett be. Az egyéni hang az egész magyarság számára igazán fontosat mondóvá a harmadik pályaszakaszban vált. S ez egy klasszicizáló szólamú szakasz, s ezt a jelleget első pillanatra mutatja a gyakori szonettforma, sőt a két tisztán szonettekkel álló kötet, a fordulatot bemutató *Friss hó a könyvön* (1987) és az első magyarországi könyv, a *Mindenki autóbussa* (1989). De van szonett az *Égő évek* (1989) és a *Kiűzetés a számítógépből* anyagában is. Született már két szonettkoszorú s több szapphói vers is. A szonett a költő számára „a zárt formában meglett szabadság modellje” (*Jelenkor*, 1988/9), s akkor e szellemben a szürrealista verseket a képzettársítási szabadság modelljének te-

kinthetjük. Mint a marathoni harcosnál, itt sem két végletről van valójában szó, különösen nem a *Kannibál idő* (1993) c. kötetbe válogatott versek anyagát tanulmányozva. A szelektálás ugyanis nemcsak az esztétika elvont minőségi normái szerint nevezhető biztos kezűnek, hanem akként is, hogy meglehetősen következetességgel mutatja fel a máig, azaz a harmadik korszakig és annak szemléletmódjáig vezető utat. Nem „vadhajtásokat” nyeseget le, hisz ilyenek nem is igen voltak, hanem azt szemlélteti, hogy e lírában a pályafordulatok szerves belső fejlődés következményei, s hogy a fordulat csírájában legalább, ott van a megelőző szakaszban is. Talán a költő által sem tudottan. A mostani politizáló, lírának kevesebb időt engedő évek után alighanem ismét valami más fog következni – utalt erre már az alkotó is –, de hogy mi, azt csak egy újabb könyv lesz képes megmutatni, s csak akkor lehetjük fel majd ennek az újnak a nyomait a *Kannibál idő* alkotásaiban.

Egyelőre az előző pályafordulat az elemezhető és elemzést meg is érdemlő kérdés, hiszen nemcsak az egyedi alkotói útra, hanem a magyar líra nyolcvanas–kilencvenes évekbeli tendenciáira is fény vetülhet. A leggyakrabban és legtöbbször által posztmodernnek nevezett kor ez, amely a mi irodalmunkban az „új próza” primátusát és a líra háttérbe szorítását hozta sokak szerint. Markó Béla így vélekedik e korról: „A második évezredet különös meghasonlottságban fejezi be az emberiség: szédületes technikai fejlődés és eszmei-filozófiai zűrzavar. A mostani kelet-európai nyitás elfedi előlünk, hogy ami történik, az csak politikai és gazdasági rehabilitáció, de ebben a pillanatban egyetlen érvényes eszme működtethető, egyetlen érvényes filozófia: a kereszténység! Fáradtabban, kiábrándultabban, szkeptikusabban, mint sok-sok évszázaddal ezelőtt. Ilyen körülmények között a költészet is gyakrabban tekint visszafelé, mint előre. Évekkel ezelőtt még hittem abban, hogy a versformák egyenes vonalú fejlődése áthághatatlan szabály, ma már tudni vélem, hogy mindez, ami a lírában végbemegy – akár csak az irodalom egészében –, inkább hasonlítható valamiféle ingamozgáshoz. Más-képpen máris letehetnénk a tollat, hiszen formai újításban már mindent kipróbáltunk”. (*Alföld*, 1990/11)

Ha a posztmodern fogalmát a századvég leíró fogalmaként használjuk, egy kor megnevezéseként, akkor óhatatlanul fennáll annak a veszélye, hogy eltérő, sőt egymással vitatkozó tendenciákat is együvé mosunk, sőt, az egyiket korjellemzőnek, a másikat esetleg korszerűtlennek minősítjük. A posztmodern a magyar irodalomba az új próza kísérő fogalmaként nyomult be viharos gyorsasággal, s magához asszimilálva szemléletileg és poétikailag is nagyon eltérő tendenciákat és műveket. Az új szemlélet megkérdőjelezi a történelmet, a személyiséget, a hagyományokat, a struktúrákat, az értékrendeket, és vitat minden egyértelműséget, beleértve magát a nyelvet is. Ehhez képest Markó Béla költészete – és a kortárs magyar lírának mintegy kilencven százaléka – mindent megértve és megfontolva, a kérdéseket szintén feltéve és az egyértelmű válaszokat szintén nem találva, mégis szükségét látja bizonyos fogódzóknak. Ilyen lehet a kötött és így megszerkesztendő forma, például a szonetté, még inkább a szonettkoszorúé, amely szinte tiszta konvenció és az abszolút kötött struktúra példája, ugyanakkor mégsem formálható meg csupán a hagyományból kiindulva. A két Markó-féle szonettkoszorú témája a költő, a költészet és a szerelem. Mindegyik a személyiség magjának lényegét érinti, a válságra kérdez rá, és a megmaradást dokumentálja történeti és kozmikus összefüggésekben. A *Költők koszorújának* végkövetkeztetése-óhaja: „egy fázó ország gyúljon föl a versre, // szabad lehessen, éljen emberül, / szólhasson hogyha jobb tavaszra vágyik! / Dobogj, dobogj csak versem, mindhalálig!”. S a *Szerelmes szonettkoszorú* is hasonló szemléletű: „többet ér, ha együtt lehetünk, // hogy új lélekben

éljünk és új testben, / annak testében, akit szeretünk, / míg szállnak fent a csillagok hitetlen..." Látható, a kötetnek vállalása nem csupán formai jellegű, itt a személyiség leg-tartalmasabb elemeinek rekonstrukciójáról, széthullás előtti visszaperléséről is szó van, egy olyan szemléletről, amely tudja ugyan, hogy a Paradicsomból kiűztünk, de nem hajlandó beletörődni, hogy a Földről is kiűzzük önmagunkat. A *Kannibál idő* versvilágának háttérében lényegében az arra való rádöbbenés munkálkodik, hogy az emberiség csak jelenkori történetében jutott el odáig, hogy teljes jelentőségében felismerje, mit is jelent a Paradicsomon-kívülség mint az emberiség léthelyzete. Sem a hit, sem az ész, sem a lét biológiai folytonosságláncolata nem adhat egyértelmű megnyugvást, s az egyetlen létbe zárttság mellett a bezártságnak, a korlátozottságnak, a kicsinységnek, a porszem-voltnak megannyi a nyomatékos jele.

Az *Égő évek* versanyagában szólal meg legnyíltabban a gondoknak ez a láncolata, a legtisztábban a *Designer óda* és az *Invokáció az álomhoz* építkezésében. E versek nem szonettek. Ez a kötet, az *Égő évek* számomra a költő eddigi csúcsteljesítménye. Itt olvasható szonettjeivel egyenrangúak a félhosszú, többnyire rapszodikus jellegű költemények, amelyek a részletesebb kibontással, a vallomásos dikcióval a szonettekénél nyíltabb és „teljesebb” képet adnak a személyiség létszemléletéről. Ez a rapszodikus félhosszú vers a szonettírás tapasztalatai alapján megtisztított forma a korábbi szürrealisztikus versekhez képest. Visszafogottabb, fegyelmezettebb, a közvetlen szemlélet számára egyszerűbben követhető. Azzal, hogy a mű vallomásosabbá vált, hogy az alkotó nyíltabban mutatja meg önmagát, hogy kevésbé rejtjelezi szövegét, s hogy ezeknek olyan felépítettsége, a felépítettségnek olyan lendülete van, amely a hagyomány nagy formáihoz is közelít (óda, himnusz, invokáció stb.), a szerző egyúttal a befogadó számára is több kulcsot kínál, számunkra valóbbá teszi a művet.

A *Designer óda* már címében hordozza azt a kettősséget, amelyet majd a költői vallomás és a szerkezet is megerősít. Korunk egyik bűvös szava a design. E versben a nagy designer azonban maga a teremtéselv, az Isten. Vallásos szempontból, formálisan, nagyfokú profanizálás ez, hiszen a világ, szűkebben az élőlények teremtésének és működésének az elvét egy szintre hozza az ipari-kereskedelmi formatervezésével. Ez utóbbinak az a célja, hogy az áru eladhatóvá váljon, s ehhez használ esztétikai szempontokat. Az ódabeli személy viszont azért fohászkodik a vers első felében a nagy designerhez, hogy bármiként, bármi formában is, de élhessen. A lélekvándorlás elvére hivatkozva lenne bármi: „beköltöznék egy verébbe is szívesen, / egy tücsökbe, egy csótányba, egy tetűbe, / hiszen tökéletes az is, / alkothatsz új formát, mert nekem úgy is jó lesz, / csak meg ne szakadjak, abba ne maradjak, / magamra lelek: ki vagyok én? Ki vagy te?” Azzal a tudással indul tehát a vers, hogy a szóló személy élőlény, hogy élni, életben maradni a legcsodálatosabb és legfontosabb dolog, azért még az emberi szemmel nézve alantas és ocsmány formákat is vállalni érdemes. Am a versnek rácsapó, ellentétes zárórésze van, a fohász után a dacos szembenállás következik, annak a többlettudásnak a jegyében, hogy nem lehet megváltozni, élni csak emberként van módunk: „Nem leszek már, csak aki vagyok!” A létformák közül az emberlétnek fokozott méltóságot ad ez az ellentétezés, ugyanakkor e verszárlatnak van fájdalmas jelentésköre is. Az utolsó sor szerint „Nem lehetek már bárány sohasem...” S ez visszautal a kezdőképek legnyomatékosabbjára: „Szaladnék, megállnék, / állammal dörzsölném vállamat: göndör gyapjú! /Bárány lettem, istenem, bárány, bárány, / minden tökéletes”. A bárány-képzet nyilvánvalóan kiemelkedik a lélekvándorlás többi képzete közül, ez nem az egyik a keleti gondolkodás szerint végtelen számú lehetőség közül, ez az európai keresztény hagyományú ember számára egyedül lehetséges „lélekvándorlás”

jelképe, s így a vers azt közli velünk, hogy a vallomást tevő ember nem válhat Isten bárányává, nem válhat halhatatlanná, a világnak Isten és ember hierarchiája szerinti elrendezettségét szakadékok szabdalják szét.

Az invokáció a segítségnek olyan kérése, amely mögött bizakodás van, a kérő reménykedik az eredményességben. Az *Invokáció az álomhoz* alapállása a befejezettség-élmény; a fohászkozó kér, de tudja, tudni véli, hogy kérése lehetetlen, az álom, a képzelet elhagyta őt. Az álom és a képzelet folytonosan egymásra vonatkoztatva dúsitja egymás jelentéskörét, s nemcsak a nyugodt álmot és a fantázia szabad csapongását jelölik, sőt elsősorban nem azt, hanem az élet teljességét, a pozitív értékek birodalmát, hiányuk pedig nemcsak általában jelöli az értékszegény létet, hanem annak végpontját is könyörtelenné teszi: a halált magát. A képzelet teszi lehetővé a halhatatlanságot, a bárány-létet. A költemény rendkívül finom képekkel érzékelteti már az első sorokban azt a majdani állapotot, amelyben a vallomást tevő már nem lesz, csak „egy fényképkeretben”, s ehhez tér vissza a befejezés is: „odabent giccses képkeretben, / bomló ezüsttel fényképszememben, / gyötörhetetlen, kínozzhatatlan / arccal egy elévült gondolatban, / egy mégis pótolhatatlan / legeslegutolsó mondatban / lakom majd: / miért hagytál el minket, képzelet?” Paradox módon mégsem végtelenen komor mű az *Invokáció az álomhoz*. Mégis inkább a *Hajnali részegség* századvégi rokonának érzem. Kosztolányi Dezső a hétköznapi szürkesége, monotoníája „fölött” fellelhető szépséget, értékgazdagságot ünnepli himnikusan, a képzeletnek, az álomnak azt a csodálatosságát, amelynek a hiánytól szenved Markó Béla vershőse. A hiányt azonban a Kosztolányi-vers is „tudja”, s kivételes pillanatnak mutatja a versbeli hajnalét. A Markó-vers éjszakája gondolatilag döbbenetesen rokon a *Hajnali részegség*ével, s ebben az összefüggésben éppen a „részegség” élményét hiányolja, az ünnepi pillanatot, amely „elhagyott” bennünket. Ugyanakkor nekünk is „el kell mennünk”, az utazás, a távozás motívuma ugyanúgy fontos e versben, mint a sündisznóé, s a *Designer óda*ban részletesen kibontott felismerés, hogy nem lehet más élőlényé változni. E vers nyitánya pontosan rögzít egy helyzetet: „Csillag fuldoklik fényében, / sündisznó járkál a kertben, / s én alszom egy fényképkeretben”. A működő világegyetem, a földön tovább folytatódó élet és a tárgyvá vált egykor létező vonatkozásában az emberi sors a tragikus, itt mégis a kozmikus kap ilyen jelentéskört a „fuldoklik” révén. E nyitóhelyzet gazdagon árnyalódik a versben, de fel nem oldódhat, hiába működik közben a költői képzelet, csoda nem lehetséges, az ember se csillaggá, se sündisznóvá nem válhat, csak azzá lehet, amivé a képzelet révén már vált is e versben: fényképpé, amelyből kiszólva „hiába kérem, kisfiam, tekints rám, / hiába szólok, kislányom, rám is gondolj, / jöjj vissza hozzám felnőttkorodból, / mert rám csukódik már az ajtó”. Mégis, a sorsnak, az utókornak ez a ridegsége, a tárgy-emlékké változás kikerülhetlensége olyan érzelmi-hangulati gazdagsággal szólal meg az invokációban, hogy ez a beszédmód maga lazítja fel a tárgyas meghatározottság börtönszerű kereteit. Az invokáció eredményes, esztétikai értelemben legalábbis, hiszen a mű a képzelet tökéletes működésének eredményeként született meg, a nincset is vanná varázsolvá.

A *Designer óda* felismerése az, hogy az ember csak emberként létezhet. Ehhez viszont emberhez méltó lét kellene. Ennek korlátozottságát-hiányát panaszolja fel az *Invokáció az álomhoz*. Mit tehet ilyenkor az ember, s mit a költő? Az ember is sok mindent, s ennek függvényében a költő megörökítheti a sorsképletet és annak hullámmozgását. S azzal, hogy a költőre a klasszicista szólám lett a jellemző, átértelmezte saját korábbi felfogását arról, hogy mi legyen a versben, hogy mit tegyen a költő. A társadalmi-nemzeti sorsproblémák nyomatékos megjelentésétől való tartózkodásnak talán

szükségszerű következménye volt, hogy a versbeli személyiségképlet is elvontabbá-
áttételesebbé vált. Igaz ugyan, hogy a versek sorának nem a költő emberi önéletrajzát
kell megadni, hanem egy lírai személyiséget illik felmutatni, ez a kép azonban nyilván
más jellegű egy absztraktabb, s más egy újrealista ábrázolásmódban. Ez a közlésmód
azért válhatott meghatározóvá, mert az alkotó másként kezdte szemlélni az én és a vi-
lág összefüggéseit a „szenvedésre” és a lehetséges „magyarázatokra” figyelve. Aligha vé-
letlen, ha Kosztolányi mellett József Attila és Szabó Lőrinc ötlik eszünkbe ismételten
is, e versek gondoljaival szembesülve. Mindennek háttérében nemcsak költészettani meg-
fontolások állhatnak, nemcsak az, hogy a harmincas évek újklasszicizmusa a legközvet-
lenebb példája lehet a mai klasszicizáló tendenciáknak. Hiszen a harmincas évek ten-
denciái mögött is keserű tények által determinált történetfilozófiai meditáció állt. Nem
egyik vagy másik politikai mozgalomban, ideológiában kellett megrendülnie csak a
gondolkodó főnek, hanem az emberi kultúra egészét illetően kezdtek felvetődni azok
a kérdések, amelyek ma már teljességgel megkerülhetetlenek, s amelyekre ma bármely
adható válasz még kevesebb pozitív egyértelműséget kínál. A barbárságnak sokféle
formája van, leleményesen keseríti és korlátozza az emberi értékek érvényesülési körét.
Mégsem marad más út, mint fellépni mindenfajta barbárság ellen. Megörökíteni a fe-
nyegetettséget, a társadalmi, az egzisztenciára vonatkozót, a fizikait, az anyagit, a bioló-
giait, a filozófiáit, de felmutatni a kitérés lehetőségeit is. Megírni az *Invokáció az álom-
hoz* vallomását, megírni a szapphói verseket, amelyek a tavaszt, az életet, a szabadságot,
a reményt éltetik, várják-kívánják-ünneplik, kulcsszóvá téve – más versekben is – a lélek
fogalmát, amely minden érték legfőbb őrzője: „kint csak a rontás, // bent a múlt, és
bent a betűk, az írás, / bent a szó, és bent, idebent a lélek, / minden itt van, itt a re-
mény is, innen / nő a magasba!” (*Szapphói vers a reményről*)

Vásy Géza

Lexicon O. T.

egy szócikk megkísértése

TOLNAI OTTÓ: VERSEK KÖNYVE

*most már azt hiszem el is árultam ki az én apukám
a tolnai világlapja*

(a gyönggyel töltött browning)

igen ez a dologban a pláne hogy boldog beavatottként

(WS az adrián; zsebrák)

T. O. – mormolta maga elé betűjelekre, rövidítésekre, anagrammákra és általában a jelekre, valaminek valamilyen egyezményes, vagy akként funkcionálni képes jellel való ábrázolására érzékeny levéltársam, miután a monogram viselője magával vitte diabolikus színeit az egykori piarista rendház padlásán lévő munkaszobánkból. (Társam főleg címerek és térképek tudója, de a betűjelek sem maradnak tőle érintetlenek, kapásból feloldja szavakká a parkoló autók rendszámabláján a betűjeleket.) Aztán rájön,

mire emlékezteti a két egymásra vetülő betű. O. T., azaz Orbis Terrarum. Orbis terrarum, vagyis a földkerekség. A középkor világában nagy tekintélye volt a szónak és a képi ábrázolásnak. A térképészet nem egyszerű mesterség, hanem tudós művészet, ars. A Geographia Sacra a Teremtés könyvének megfelelően a Földet korong alakúnak tudja, amelyet az óceán vesz körül, azon túl semmi sincs, vagyis a megnevezhetetlen semmi van, az örök sötétség birodalma. „A Biblia leírásának megfelelően, a középkori térképek leggyakoribb típusa az úgynevezett O–T-térképek, a világtérkép latin kifejezése, az Orbis terrarum után. A földet körülölelő kör alakú henger alkotja az O betűt. Az O betűbe zárt Föld közepe Jeruzsálem. Jeruzsálem alatt húzódik a T betű vízszintes szára. A bal oldali ágat a világtengerből kiszakadó Tanais folyó és a Fekete-tenger, a jobb oldali szárat a Nílus képezi. A T függőleges szára a Földközi-tenger. A térkép keletre tájolt. A T feletti félkör Ázsia, a bal oldali körnegyed Európa, a jobb oldali Afrika. Ázsia tetőpontjára rajzolták a Paradicsomot, első lakóival és a tudás fájával.” (Klinghammer István–Papp-Váry Árpád: *Földünk tükre a térkép*. Bp. 1983. 37. o.) Micsoda istenkísértés, ördöggel való cimborálás ilyen névvel járkálni a világban! Akárha egy konstruált név lenne, melynek a monogramjai (is) jelként funkcionálnak. A név valóban felvett név, legalábbis ez derül ki Tolnai több írásából, igaz, nem ő, hanem apja veszi föl a kisvárosban furcsán, idegenül hangzó Kracsun helyett. A művek szerint (élet?, irodalom?) a Tolnai Világlapja a névadó. Esetleg Tolnay Klári, a varázslatos színésznő? T. O. megnyilatkozásaiban erre is van adat. Az ilyen „véletlenek” (az élet?), a mindennapokhoz tartozó, ám abból kissé kiemelkedő, valamilyen módon különös események, tárgyak, vonások, jelenségek Tolnai írásművészetének anyaga a Wilhelm-dalok „fetalálása” óta. Amiről *beszélni lehet*. Egy más között, az utcán megállva vagy baráti körben, egy kert lugasában vagy a sétálóutcára kiköltözött vendéglő asztalánál. Ahol a történeteknek csattanniuk kell, a társaságtól függően harsányan vagy finoman, csak belül visszhangzón (amit a szem jelez). Annak, aki ilyen asztalnál érvényesülni akar, mindig mindenről eszébe kell jutnia valaminek. Minden labdát vissza kell ütni, nem nagy erővel, csak finoman, enyhén gellert adva neki. Az ilyen mesélőnek lexikon a feje. (Látom már, hova akarok kilyukadni!) Thomka Beata emlegeti Tolnai ismétlései kapcsán a *feledékenységet*. (Jelenkor, 1993. április, 354. o.) Ez a szóbeli elbeszélő műfajok egyik fontos szerkesztő elve. A véletlenekhez tartozik, hogy Tolnai Világlexikona VI. (diabolikus számú) kötete a *címertől a csipkéig* veszi számba a világot.

A különleges események, tárgyak a mindennapjainkból vétettek, vagy legalábbis köthetők ahhoz. A világmindenség ott van apa boltjában, ott az Újvidék Áruházban, az apróhirdetés dicsőített műfajában („eladhatnék mindent, megvehetnék mindent”; „vállalhatnék mindent / és ismeretéseket köthetnék”; „kiadhatnék mindent / és érvényteleníthetnék mindent”; „maga a megváltó sem munkálkodhat más műfajban / omnibuszt kínál nóniuszt keres vagy fordítva / nóniuszt kínál omnibuszt keres” (A korallbokorba oltott karfiol. Az én kiemelésem L. I.) Dokumentálni kell minden semmiséget (a különös szelekció a teljességet sugallja), mindent följegyezni, minden fontos lehet. Jellemző kifejezései: regisztrálni, katalogizálni. És állandó motívuma a mindenről tudó Tolnai Világlexikon. Talán legjellemzőbb kötetcíme a *Világpor*. A képért ebben a kötetben is visszanyúl: „végre láthatóvá lettek / a véres verejték fonalai / kezd kirajzolódni a nagy csipke / melyet évtizedek óta könyörtelenül / verek / verselek / és mániákusan zárni kezdtem szobám ajtaját / nehogy az ultraviola tollseprű berepüljön / leporolja világi & vidéki poraimat” (A nagy csipke). Hasonlóan univerzális, a teljességet imitálja a szeméttelap műgyűjteménye (*Percnyi pontossággal*). Ez a műfaj végtelenségig írható tovább. Befejezhetetlen. Mindig bővíthető. Mégis, meddig bővíthető?

Valami

*lapok magditól (a citromot tartó rabbi etc)
 egyszerűen hihetetlen, hogy végül is eljutott
 bielefeldbe dr oetker városába
 a metafora modern elméleteit tanulmányozza petöfi sj-nél
 egyszer még itt tágas és enyhén misztikus telepi szobájában
 amelyben a halinakötésű könyvek és az orosz tiszt festette
 giccs kacsákra csapó sasok között mindig felgyorsulnak a léptek
 (le kellene ellenőrizni tán enyhén lejt ott a parkett)
 fiam váratlanul megkérdezte tőle ki találta fel a pudingot
 dr oetker vágta rá meglepő határozottsággal
 nem dr dralle kérdezte fiam
 nem mondta magdi
 egyik lapján írja (amint elolvastam azt mondtam
 némileg tényleg sikerült megváltoztatnod az emberek szemléletét
 akár
 már kámfort is játszhatnál fulladó kántor):
 Egy chilei geológus mellett ülök, van neki egy 2,5x4x2 cm-es radírja,
 olyan, mintha üvegből lenne, majdnem átlátszó. Valahányszor ránézek,
 eszembe jutsz. Olyan Neked való „valami”...*

Tolnainak nemigen vannak „nagy” versei, inkább apró darabokból ciklusokat építve, az életmű utaláshálójával gazdagítva az egyes alkotásokat, alakítja életművét, az idézett vers az ily módon szemlélt életműben sem tekinthető antologikusnak. Egy vers a sok közül, amely talán éppen ezért magában hordozza Tolnai költészetének (nemcsak verseire gondolok) számos jellemző jegyét. Udvarok, a jelen és a múlt eldugott kis terei, metaforikussá emelt, ugyanakkor a metafora „mesterkéltségét” ironikusan jelző vakvágánya, kis adriai szigetek és igen gyakran „magánterületek” verseinek helyszínei, barátok, rokonok, ismerősök a hősök. Ők mozognak Újvidék, Budapest, Párizs, New York ismert helyein, nap nap után találkozhatunk velük, és itt jelennek meg ugyanakkor a lexikonszemélyiségek, de eljönnek világ végi, vagyis az események középpontjában lévő (Macondo!) kisvárosunkba is. Néha már azt sem tudjuk bizonyosan megállapítani, hogy nem lettünk-e mi magunk – ismertek, ismeretlenek – szócikk valami lexikonban. „egyszer majd a bélyegekre is rákerül / ugyanis vannak ismerőseim a főpostán” – mondja az *árvacsáth* beszélője a SZABADKA nevű papírhajó-modell kapcsán. Elégedetten tettem a *napokban* az ötforintos, Singer varrógépet ábrázoló bélyeg mellé azt a Horvátországból érkezett levélről leáztatott bélyeget, amelyen egy Krležát ábrázoló rajz jelzi, hogy száz éve született a mester. Krleža szunyókál a rajzon, mint egy jóságos bernáthegyi. (Tolnai idézi képzőművészeti esszégyűjteményében – *A meztelen bobóc*, Forum, Újvidék, 1992., 169. o. – Krleža egyik novella-portróját, amellyel egy Fara-Dzong nevű ellenszenves tisztet jelenít meg: „Százhuszonnyolc kilójával úgy szunyókált, mint mézáraskutya, mélyen és asztmatikusan lélegzett: a moloch hájas és zsíros hólyagjának jelképe.”) Krleža a Jugoszláv Lexikográfiai Intézet igazgatója volt pályája végén, az intézetet később róla nevezték el. Életművének, naplóinak lexikalitá-

sát látva úgy tűnik, nemcsak tekintélyes értelmiségiként állt a Lexikográfiai Intézet élén, és nemcsak egy a nagy írók közül Tolnai panoptikumában. Naplójában az 1939-es újévet köszöntő szilveszterezés eseményeit regisztráló, ezek szimultaneitását szimuláló feljegyzései egy megszállott lexikográfusra vallanak: „Szabadkán egy tűzoltó felakasztotta magát a toronyban, Petrinjában egy ismeretlen ember megölt egy másik ismeretlen embert, Milan Marjanović pedig kiadott egy verseskönyvet *Mi, bolondok* címmel. [...] Tatai János prímás a Szomorú vasárnapot, az öngyilkosok himnuszát játszva szívszélhűdésben meghalt. Kosta Plavšićot Zomborban ugyanezen a napon ütötte meg a szél, és amikor apja ennek híret vette, őt is megütötte a szél.” A legújabb Tolnai Világlexikonban közreműködők száma ellenőrizhetetlen. De ily módon, összesodva immár szereplő, író, olvasó, valóban létezik. Persze, a „boldog beavatottak” számára.

Nemcsak terjedelménél fogva jellemző verse a *gyönggyel töltött browning* című. A versmonológ narrátora, a balettiskola növendéke felidézi nyaralásuk színhelyét, egy kis adriai szigetet, Vrniket. Az emlékezés előterében egy kék füzet tartalmának a leírása áll, amit a lány a szigeten olvasgatott. Vrnik lakói évszázadokon át abból éltek, hogy eladták maguk alól a követ, elfogyasztva lassan *szülőszigetüket*. Ezt a hagyományt folytatja (fejezi be) az utolsó élő kőfejtő. A helyszín attribútuma tehát a megszűnés. Ezzel áll szemben a kék füzet, amely a megsemmisülés leírásával születik. A kék füzet a lány apjáié, aki a gyöngy motívumához kapcsolódó jegyzeteket írt bele és egy novellát, amely arról szól, hogyan lapozgatott valaki (az apa?) egy másik kék füzetben, egy halott ember különös jegyzeteket tartalmazó kék füzetében. Ezeket a kis kék füzeteket lapozgatva ismernek magukra, egymásra, helyzetükre a poéma szereplői. A megszűnéssel párhuzamosan, a megszűnésből keletkezik a műalkotás, az elfogyás leírása teremti a verset. „abból a kis szigetből vették ki a történelem színhelyeihez / a kulisszáknál maradandóbbnak vélt anyagot / és az úr maradt / azúrba foglalt úr maradt a helyén / azúrba foglalt semmi / semmi-kő / azúrba foglalt semmi-ékkő”. A megszűnésnek-teremtésnek számos képe közül csak a legjellemzőbbet, gyakori motívumát, a gyöngyöt említtem. A vers jelentés- és érzelmi tartománya a kötetben és a megírása óta (1984) kiteljesedett életműben (*Wilhelm-dalok, árvacsáth*) tovább gazdagodott. A módszer, ahogy rögzít egy pillanatot, helyet annak minél szerteágazóbb asszociatív idő- és térbeli kiterjedéseivel, olyan kivételesen fontos, egymást kiegészítő nagykompozíciókban igazolódott, mint a *Wilhelm-dalok* és az *árvacsáth*. Minél több lexikonszerűen ellenőrizhető részletet beemelni a költemények világába, bebizonyítva, igazolva annak létezését (közben fassbinder meghalt [...] az antillákon él egy méhfaj melynek nincs fullánkja...), igazolni, hogy valóban volt az a világ, amiről a vers szól, hogy valóban legyen, minél gazdagabban legyen ez a versbeli. Bár a gyöngy a gyakori használatától már kissé megkopott. És a robbanások (Hiába robbantotta fel / a badobácsok (napférgék katonabogarak) / gyújtószinórja / a napot...) is halkabban szólnak fülünkben (más költők is rákaptak erre a képre, érzékeny lírikusok virágokat robbantanak verseikben). Az azúrt is mértékletesebben kellene adagolni.

Meglepő nagyon közvetlen „istenes” verse (*Félek velem kivételt tessel*), egyelőre nem világos, hogy ez újabb verstípussá lehet-e költészetében, vagy csak röpke ötletről van szó. Hasonlóan különös az egyértelműen önmagához forduló, ötvenedik születésnapjára írott verse, a *Mamma*, egyike a kötet kiemelkedő, antologikus verseinek. Tolnai egyre hangsúlyosabb ritmikusságát is méltatnunk kell legalább egy mondat erejéig. A *Mi volt kérdés a legszebb Dániában* cím hangzásával, ritmusával Tolnai egyik emléke-

zetes sora, verscíme, a vers maga egy nagyon személyes, mély alanyi költészet lehetőségeit mutatja meg. Motívumait újra és újra felvevő, megtisztító vagy további rétegeket rájuk rakó technikájára emlékeztetve nem mondok újat. Arról, hogy ebben az esetben egy versírói technikáról van szó, akkor tudunk megfélekedezni, ha a vers (egyéb eszközökkel) érzékelteti velünk, hogy egy olyan személyiség áll a szöveg mögött, másképpen: hogy áll egy olyan személyiség a szöveg mögött, aki számára fontos, hogy mindezt közölje velünk, aki számára nem még egyszer megismételhető motívumként fontos az azúr, a kanül, az angyalok, a zsilett, a csipke. Ilyen a *Mi volt kérded a legszebb Dániában*, a *Bayer-aszpirin*, a *Bus*, *A tarjáni siratófal*, a *Vérhas lepra etc.*, a *Vérző raszter* stb.) A személyiségzavar ellenére ilyen a *gyönggyel töltött browning* is. (Nem tudja ugyan megeremteni azt a személyiséget, akit szeretne, ugyanaz a személy szólal meg itt is, mint a *Dániában*, mint az *Ómamában*, a *Mammában* akár. De ezt tudomásul vesszük, mert az a személyiség a sikertelen átalakulás kudarcával együtt intenzíven jelen van.) Nem ilyen viszont a *Dohnányi*, az *Udine*, sajnos, nem ilyen *Az ő arcát alátétnek*, *A tengerről verselve*, az *Életjel*, *Az irokéz focista*. De ne tovább! Tolnainak lényegében ebben a kötetben átfogott alkotói periódusával (mert egy-egy fejezete lehetne a *Gyökérrágó*, a *Wilhelm-dalok*, az *árvacsáth*, sőt a *Rokokokokó* is) kapcsolatban ugyanis van egy különös gondom: hogyan mérhető fel, hogyan, milyen szempontok szerint értékelhető ez az életmű, ami itt mellettünk születik, és mi vagyunk a szereplői. Tolnai különös kegyetlenséggel, örömmel hozza kellemetlen helyzetbe – versbe – környezetét: megírja őket. A szó szoros értelmében, ellenőrizhetően. Nem segít semmilyen elvonatkoztatás. Hiába figyelmeztetjük magunkat, hogy itt költészetről van szó, más az élet és más a műalkotás, nincs esélyünk arra, hogy mindennapi tapasztalatainkat félretéve, érdeklődő, élményre váró olvasóként olvassuk könyveit. Az életmű ismerői akkor is ebbe a familiáris helyzetbe kerülnek, ha nem ismerik *személyesen a szerzőt*. Látják fényképeit a könyveken, különböző, bizonytalan műfajú írásai, interjúi, egyéb alkalmi megnyilatkozásai alapján, amelyek nagy része az utókor számára is fennmarad, az érdeklődő úgy szemléli ezt a világot, mintha maga is a baráti körhöz, a rokonsághoz tartozna. Örülhetünk, hogy ez az ember itt él köztünk – írja Darvasi, pontosabban idézi az ÉS-ben (1993. szeptember 3., 4. o.) megjelent „csöndes, családias szöszöléseiben” Parti Nagyot, aki ezt alkalmilag mondta Tatán, nyilván szűk körnek, de hát mi mindenütt ott vagyunk. Hogyan értékelhető ez a fraternizálás, amikor az olvasót bevonja mindennapi élete eseményeibe, rakosgatja előtte intim semmiségeit az asztalon, bizalmas apróságokkal állítja a maga oldalára, már-már érdekeltté, cinkossá teszi. Hogyan értékelhető az, hogy megírja az én mindennapjaimat, tárgyaimat, szülőfalumat, engem? Hiszen ismerjük magdit, petőfi sj-t, tudjuk, hol van a vakvágány. Hiszen naponta biciklizünk, bicikliztünk el Szárits János légcsavaros-kerékpáros emlékműve előtt. „hiszen hogyan lehet a tükörfürdő bakotát / a bakota tanító bácsi nélkül említeni / a tyúkok csipegették adorjánon az agyvelejét”. Figyelhetek-e arra – én, a filológus –, hogy itt a *gyökérrágó* c. kötet egyik sorát variálja, amikor annak a tanítónak a haláláról ír, aki apámat írni tanította? Korlátok ezek vagy erények? Részünkről? Részéről?

Bármennyire szégyenletes, a *Wilhelm-dalokat*, az *árvacsáthot*, a *Versek könyvét* szomorúan, nosztalgiaival olvastam, olvasom. Közben-közben eszembe villan, hogy most egy irodalmi alkotást tanulmányozok, netalán recenzióírás szándékával, megfigyelek néhány sajátosságot (általában a kevésbé sűrű, a kevésbé hangsúlyos versekben), a Tolnai-féle asszociatív verstechnikát, a sajátos szójátékokat, ritmikai futamokat, de ezekben a könyvekben járva én Vajdaságra gondolok, Kanizsára, Szabadkára, Új-

vidékre, Palicsra, Adorjánra, azokra a régi, azokra a mostani emberekre, akik szerepelnek a könyvben (akárha egy falusi amatőr színelőadáson játszanák önmagukat), összeírta őket a Tolnai egy megszűnő életformáról, világról készülő lexikonba; a sajátos szókincs, a mondatszerkesztés szülőfalumat juttatja eszembe, és valami olyasmit érzek, amiről nem merném azt állítani, hogy esztétikai jellegű. De az ellenkezőjét sem. Mert igazából minden jó *regény* ott játszódik körülöttünk, az ismert házakban járnak-kelnek az emberek, otthon vagyunk Bovaryné normandiai világában (Péter, valóban Te lennél Mme Bovary?)

Nem vállalom az értékelést. Értékelhető-e? Bizonyára igen. De nem találom azt a mércét, amivel mérhető. Milyen mérce méltó az életműhöz? *Wilhelmhez*, az *árva-csáthoz*, a *Bayer-aszpirinhez*... Nem tudom elképzelni, milyen irányt vehet ezután ez a költői pálya, lehetséges-e tovább írni a lexikont. Összegzés helyett megfutamodom. Korszerűtlenek lennének az eszközei? Már csak önmagát ismétli? Nem fejlődik, korábbi eszközeit variálja? Miről beszélünk? Miféle eszközökről? Hiszen magunk között vagyunk! Mi csak beszélgetünk. Mondjuk újra és újra ugyanazt, meséljük sokszor mesélt történeteinket. Mióta is? Mióta tart ez? Lehullottak már a levelek? (*Széphalom Könyvműhely*, 1992.)

Ladányi István

Jónás Csaba: Felderítés

A verseskönyv címének szótári jelentése az a tevékenység, amelynek során valakit vagy valamit felderítenek: derűssé, vidámmá tesznek. Ám jelent a szó mást is: a katonai szempontból különféle körülményekről való tájékozódás megszerzését. A könyvecske néhány lapjának olvastán kiderül, ez a *felderítés* nem katonai műszó, de nem is vidámmá tétel. Hamar megsejthető, miféle felderítésről van szó; olyan műveletről, amely az életről folytat tájékozódó megfigyelést. Maga a megfigyelés ugyanakkor hozza a másik értelmű *felderítést*, hiszen eredményeképpen – amint a cikluscímek mutatják: *Korai öröm*, *Késő bánat*, *Ki nevet a végén* – valamiféle derű mégiscsak megnyilvánul. Lassan tisztulóban van mindaz, akár a borús ég, amit a szerző az életben megfigyelt, amit az életben látott.

Jónás Csaba 1968-ban született Budapesten, gimnáziumi tanulmányait Nagykanizsán végezte, majd a szegedi egyetem bölcsészettudományi karán lett hallgató. Könyve megjelenésekor ötödéves volt. Ifjú ember tehát ő, akinek, ha helyet akar találni benne, valóban fel kell derítenie az életet mindkét említett értelemben. Alighanem alapvető élményéről tanúskodik a kötet nyitóverse: „Véres dráma játszódott le szombaton a dél-norvégiai Farsund város egyik sportlőterén. Egy ismeretlen helyről támadó orvlövész agyonlőtt két sportlövőt, akik éppen a lőtáblák előtt tanulmányozták eredményeiket. A támadó néhány perc múlva meggyilkolta az áldozatokhoz siető két orvost is, majd megsebesített két másik személyt is.” (*Az írás művészete*) Tehát az eredményeket hozó, az örömet adó cselekedetek kiszámíthatatlan körülmények folytán vérbe fulladnak – ez a tapasztalat. A további versekben is többször tapasztalható az efféle, az egyént elpusztító élet- és gondolkodásjelenségek megtalálása, leírása.

A versíró szinte mindenről úgy beszél, mintha egy újságba írna rövid híreket, nyoma sincs a stílusban az irodalmiságot jelző vagy idéző hagyományos módozatoknak, hasonlóképpen nincsen verselés még az úgynevezett szabadvers szerinti fogalom alapján sem. Nem a nyelvi kifejezőmód eljárásai tartják össze prózakölteményeit, hanem a legtöbbször nagyon is szűkre vont gondolati keret: „Ha a stílus természetes, nagyon meglepődünk, hiszen a természet ritka mesterség” – mondja a (*kárhozat*) című versében. Másutt pedig azt olvashatjuk a stílusról, hogy megintcsak a lényeg hordozója: „Márpedig aki a szavakban csal, az nemcsak az életet sinkófálja el, hanem a csók lehetőségét”, vagyis az öröm és a bánat felfogásában egyenlő a természetességgel és a csalással. Mégis a szavaknak, a beszédnek az erejében hisz a fiatal költő: „Ez a mondat az életedbe kerül. És ha odakerül, ott is marad.” (*Késő bánat*) Ez a paradoxonba forduló kifejezőmód is jelzi, hogy a szerző törekedik a gondolkodásmódok felderítésére, és megtalálására is. Jól mutatja ezt a *Berkley*, a *Filozófia* és *Az időjárás*. Tapasztalatai némelykor végletesen kiábrándítók: „A sétálók, ezek a legérzékenyebb anakronisztikusok, mindenekelőtt az időjárásban fejtenek ki roppant tevékenységet. Elvetik az időjárásból a célt és az irányt – így az lépésről lépésre elbizonytalanodik, fokról fokra tisztázódik, míg végül elpárolog” (*az időjárás*), ám azt találja önmagára érvényesnek, amit a *Napló* című versben mond ki: „A visszapillantó-tükörből vezetek, és sohasem tévedek.” Hasonlóképpen bízik saját magában: „Az emberek közé, az utcára csak álöltözetben, arcomat eltakarva merészkedem. Megtanultam, hogy ami rám nézve veszélyes, az másoknak halálos” (*A Doppelgänger*). A dolgoknak visszafordított képpel való rajzai olyan kicsiny mozaikképeket eredményeznek, amelyek magát a költőt teszik derűssé: „A kicsiny, mulandó dolgok nagyon szépek, szemben a nagy faragott kövekkel...” (*filozófia*), ezért azután az emberi élet végső helyén – a szintén groteszk rajzot adó visszapillantó tükörből láttatott – temetőben is kicsiny, mulandó dolgok történnek: „A világ első önkéntes temetőjében járunk. Fiatal és kevésbé fiatal emberek strandpapucsban, fürdőköpenyben a kőasztalok körül ülnek, vagy a márványoszlopoknak támaszkodnak, vagy tenyerükbe rejtik arcukat, míg fényes koponyájukra madár, lepke vagy bogár nem száll” (*Egy kockadobás nem törli el a véletlent*).

Jónás Csaba nem tisztít meg talált tárgyakat, jobbára csupán körvonalazza, miket talált és merre. Nem akarja – rokonszenves módon – találmányait másokra tukmálni: „...igyekszem észrevétlenül tudatos maradni, kezemben tartani a cselekmény szálaikat. A látható mögé kerülve kell a táj szerkezetének ismeretével visszaélnem...” (*figyelem*) Mindemellett tudatában van, hogy még csupán felderítéseinek kezdetén van: „Napjaimat logikával, füttyöréssel és sétával töltöm. Hőn vágyom, hogy több eszem lenne, és végre mindent világosan láthatnék” (*Napló*).

A *Felderítés* olvasóinak is a látható mögött fel-felsejlik már az a lírai tájék, amely a szerző világa. Nem teljes az áttekintés persze, nem is mindig tiszta a kép a prózaköltemények keresőjében, így a versképek néhol elmosódtak, néhol nem szerencsés a kép-kivágás sem, itt-ott a témaválasztás sem. Egészében mégis látunk valamit, s olyat, mint ami egy törvénytörő első olvasásában szokott előtűnni: a rend alakításának kereteit. A második olvasás, a következő felderítés bizonyára alakítani, erősíteni fogja a kereteket, s (nyelvi) anyaguk nemességére is jobban törekszik majd. (*JAK-Pesti Szalon, 1993.*)

Büky László

